

НАМІД

№ 3 (78)
2009

ТРИМАЙСЯ ПРАУДЫ!

Практычны дапаможнік па запрашэнні князёў у Беларусь

У гандлёвым цэнтры «Сталіца» княгіня набыла сабе сумачку. Прадавец (з маёй дапамогай) прызнала ў пакупніцы княгіню Радзівіл («О, я вас у газеце бачыла!») і ветліва зрабіла зніжку.

40

Лёс «беларускага Чапаева»

«...Мы звяртаемся да Вас, тав. Сталін, з просьбай дапамагчы нам, падказаць «беларускага Чапаева», як Вы дапамаглі ўкраінцам, назвайшы прозвішча Шчорса».

9

«Не кіем, дык палкаю...»

«...Ваш артыкул, ды і партрэт, надрукаваны ў нумары газетціны «Свабода» па выніках рэферэндуму, наводзяць на вельмі сумныя думкі. Дый калі ўлічваць, што гэтая газета падкормліваецца Фондам Сораса, то тады і ўвогуле становіцца Вас вельмі шкада».

28

Конкурс публікацый на тэму «Мясцовае самакіраванне»

Да сёння ў Беларусі існуе савецкая традыцыя ўзаемадзеяння грамадства з сістэмай самакіравання, пры якой грамадскасць не прымае ўдзелу ў абмеркаванні мясцовых праблем і прыняцці рашэнняў, а выступае толькі ў ролі выканаўцы. Грамадства Беларусі не бачыць вялікай розніцы паміж выканаўчай і заканадаўчай уладай, не ведае функцый і паўнамоцтваў мясцовых Саветаў дэпутатаў, не выкарыстоўвае магчымасць ўзаемадзеяння з імі. Дзейнасць органаў самакіравання закрытая ад грамадства і прадстаўнікоў беларускіх сродкаў масавай інфармацыі.

Еўрапейская асацыяцыя журналістаў, пры інфармацыйнай падтрымцы Грамадскага аб'яднання «Беларуская асацыяцыя журналістаў», абвясчае конкурс журналісцкіх матэрыялаў на тэму «Мясцовае самакіраванне».

МЭТА КОНКУРСУ:

Пашырэнне доступу грамадства да інфармацыі пра дзейнасць мясцовых органаў самакіравання ў Беларусі. Інфармаванне грамадскасці пра супярэчнасці сістэмы самакіравання, што існуюць у Беларусі, аб тых зменах, якія патрабуюцца для паляпшэння гэтых узаемадачынненняў. Аналіз досведу працы сістэмы самакіравання ў еўрапейскіх краінах.

ЗАДАЧЫ:

1. Стымуляваць цікаўнасць беларускіх журналістаў да праблем мясцовага самакіравання;
2. Распавесці пра сучасны стан органаў самакіравання ў Беларусі, а таксама аб магчымасцях удзелу грамадзян у працэсе самакіравання;
3. Патлумачыць больш якасныя і прагрэсіўныя схемы працы самакіравання ў краінах Еўропы, а таксама перспектывы скарыстання гэтага досведу ў Беларусі.

УДЗЕЛ У КОНКУРСЕ:

Прыняць удзел у конкурсе могуць штатныя і пазаштатныя карэспандэнты, якія працуюць у мясцовых і нацыянальных выданнях, незалежна ад формы ўласнасці, а таксама аўтары іншых беларускіх СМІ (радыё і тэлебачання, інтэрнет-сайтаў).

На конкурс прымаюцца не больш за дзве працы аднаго аўтара, якія былі надрукаваныя ці выйшлі ў эфір з 1 студзеня па 15 кастрычніка 2009 года.

Працы прымаюцца ў электронным і друкаваным выглядзе (для радыё-, тэле- і онлайн-журналістаў — у электронным выглядзе на дысках) па адрасе: 220030, г. Мінск, плошча Свабоды, 17–304, з пазнакай «Конкурс “Самакіраванне”», ці на e-mail: alina@baj.by

У дасланым лісце трэба ўказаць: імя і прозвішча аўтара, назву сродку масавай інфармацыі, дзе ўбачыў свет журналісцкі матэрыял, кантакты журналіста — нумар мабільнага і працоўнага тэлефонаў, адрас электроннай пошты.

Апошні тэрмін прыняцця прац — 15 кастрычніка 2009 года.

Журы конкурсу, у склад якога ўвойдуць вядомыя беларускія журналісты і эксперты ў галіне вывучэння дзейнасці мясцовых органаў самакіравання, вызначыць трох лепшых журналістаў, працы якіх будуць найбольш адпавядаць умовам, мэтам і задачам конкурсу.

КРЫТЭРЫІ АЦЭНКІ ЖУРНАЛІСЦКІХ ПРАЦ:

- усебаковае асвятленне праблем ўзаемадзеяння мясцовых органаў самакіравання і грамадства (якім чынам грамадства ўключана ў мясцовае самакіраванне);
- выкарыстанне ў публікацыях канкрэтных фактаў, гісторыяў, аналіз мясцовых праблем і магчымых шляхоў іх вырашэння;
- выкарыстанне замежнага досведу працы сістэмы самакіравання.

Тры пераможцы конкурсу прымуць удзел у двухтыднёвай паездцы ў Чэхію і Галандыю з мэтай вывучэння дзейнасці мясцовай сістэмы самакіравання, а таксама будуць запрошаны на чарговы з'езд Еўрапейскай асацыяцыі журналістаў (20–21 лістапада 2009 года).

Падвядзенне вынікаў конкурсу — 2 лістапада 2009 года.

Выдавец:

ГА «Беларуская асацыяцыя
журналістаў»

Перыядычнасць 1 раз у 2 месяцы

Выдаецца са снежня 2000 г.

№ 3 (78)

Галоўны рэдактар

Уладзімір Барысавіч Дзюба

Фота

*Дзмітрый Майскі,
Photo.bymedia.net*

На вокладцы: фотарэпартажёр

Вольга Кляшчук

Выданне зарэгістравана

ў Дзяржаўным камітэце

Рэспублікі Беларусь па друку,

рэгістрацыйны № 1553

ад 12.12.2000 г.

Падпісана да друку _____ г.

Дата выхаду _____ г.

Фармат 60x84 / 8.

Папера афсетная.

Друк афсетны. Ум. друк. арк. 7,4.

Наклад 600 асобнікаў.

Заказ № _____

Распаўсюджваецца бясплатна.

Адрас рэдакцыі:

220030, г. Мінск,

пл. Свабоды, 17 – 304.

Тэл./факс: (017) 203-63-66,

(029) 126-70-98

e-mail: abajur@baj.by,

baj@baj.by

<http://www.baj.by>

Друкарня СТАА «МЕДЫСОНТ»

ЛП № 02330 / 0056748 ад 22.01.04 г.

Адрас:

220004, г. Мінск, вул. Ціміразева, 9.

Тэл.: (017) 203-74-10, 203-53-41,

8-029-623-74-10

office@medisont.com

www.medisont.com

У адпаведнасці з Законам аб друку

аўтары нясуць адказнасць

за падбор і дакладнасць фактаў,

прыведзеных у артыкулах.

Рэдакцыя можа публікаваць

матэрыялы ў парадку

абмеркавання, не падзяляючы

пункту гледжання аўтараў.

Еўрапейская Хартыя свабоды прэсы	2
Славакія: у чым, браце, «Pravda»?	3
<i>Б. Каплевіч</i>	
Святлана Алексіевіч:	
«Пішу для сцішанай Расіі»	6
Лёс «беларускага Чапаева»	9
<i>Я. Казюкін</i>	
Як «узрывалі» глушылку	11
<i>Я. Самсонаў</i>	
Палітычны кантроль радыёвяшчання ў БССР	18
<i>А. Гужалоўскі</i>	
Курапаты	24
«Не кіем, дык палкаю»	28
<i>Старонкі кнігі С. Шапрана</i>	
Сімвалы Беларусі	36
<i>У. Давыдоўскі</i>	
Практычны дапаможнік	
па запрашэнні князёў у Беларусь	40
<i>Г. Лабадзенка</i>	
Мой родны кут... ..	47
<i>У. Вербавікоў</i>	
Я не люблю сваё дзіця	49
<i>Н. Радулава</i>	
Літаратурнае майстэрства журналіста	52
<i>Э. Мельнікаў</i>	
З чаго пачаць	57
<i>М. Нікіфаровіч</i>	
«BelaMusic – 2009»	63
<i>Г. Кеснер</i>	

Еўрапейская хартыя свабоды прэсы

У дапамогу журналістам пры канфліктах з дзяржавай

Süddeutsche Zeitung, www.sueddeutsche.de

European Charter on Freedom of the Press

Напрыканцы мая ў Гамбургу 46 вядучых прадстаўнікоў СМІ з 19 краін прынялі «Еўрапейскую хартыю свабоды прэсы». Хартыя складаецца з 10 артыкулаў, фармулюе асноўныя палажэнні, якія датычацца свабоды СМІ і накіраваныя супраць уціску на медыя з боку дзяржавы. Мяркуюцца, што журналісты пры наяўнасці канфліктаў з дзяржавай і залежнымі ад дзяржавы структурамі змогуць спасылацца на гэтыя артыкулы і разлічваць на салідарнасць з боку калег.

Апроч іншага, Хартыя патрабуе забароны на цензуру і рэпрэсіі медыя, катэгарычнай адмовы ад нагляду за рэдакцыямі, праслухоўвання і ператрусаў. Журналістам, як і простым грамадзянам, павінен быць забяспечаны свабодны доступ да ўсіх унутраных і замежных крыніц інфармацыі, заяўляе Хартыя.

Першы праект Хартыі належыць журналісту часопіса «Штэрн» Ханс-Ульрыху Ёргесу (Hans-Ulrich Jörges). Ідэя нарадзілася ў яго пасля дыскусіі з балгарскімі і румынскімі калегамі, якія распавялі пра часам істотныя рэпрэсіі

супраць рэпарцёраў у сваіх краінах. «Тут маюцца вельмі розныя досведы. Прынамсі, ціск на журналістаў ва Усходняй Еўропе нашмат мацнейшы», — адзначыў Ханс-Ульрых Ёргес у інтэрв'ю агенцтву «Асашыэйтэд прэс». Менавіта ўсходнееўрапейскія журналісты ўспрынялі ідэю Хартыі вельмі станоўча.

Германскі саюз журналістаў (DJV) вітаў прыняцце Хартыі. «Гэта вельмі слушны і важны крок на шляху да роўных правоў для ўсіх журналістаў у Еўропе, — адзначыў федэральны старшыня саюза Міхаэль Конкен (Michael Konken). — Хартыя мусіць увайсці ў еўрапейскую палітыку і зрабіцца асновай для нацыянальных заканадаўстваў».

Дакумент будзе накіраваны ў Еўрапейскую камісію ў Бруселі з мэтай надаць Хартыі сілу ў дзяржавах — удзельніцах Еўразвязу і зрабіць яе ўмовай на перагаворах аб уступленні ў ЕЗ.

У гамбургскай канферэнцыі ўдзельнічалі і журналісты з краін, якія не з'яўляюцца сябрамі Еўразвязу, у тым ліку з Беларусі.

Тэкст «Еўрапейскай хартыі свабоды прэсы»

Арт. 1

Свабода прэсы з'яўляецца жыццёва неабходнай для дэмакратычнага грамадства. Паважаць і абараняць медыя ўсіх відаў, іх разнастайнасць, а таксама іх палітычныя, сацыяльныя і культурніцкія мэты ёсць абавязкам усёй дзяржаўнай улады.

Арт. 2

Цэнзура забараняецца. Незалежная журналістыка ва ўсіх медыя свабодная ад пераследу і рэпрэсій, ад палітычных і рэгуляцыйных нападак з боку дзяржавы. Прэса і онлайн-медыя не падлягаюць дзяржаўнаму ліцэнзаванню.

Арт. 3

Правы журналістаў і медыя на збор і распаўсюд інфармацыі не павінны падлягаць пагрозе, абмежаванню альбо штрафавацца.

Арт. 4

Абарона журналісцкіх крыніц з'яўляецца безумоўнай. Ператрусы рэдакцый і іншых памяшканняў, дзе працуюць журналісты, як і праслухоўванне і адсочванне з мэтай выяўлення крыніц інфармацыі і парушэння рэдакцыйнай таямніцы, з'яўляюцца недапушчальнымі.

Арт. 5

Дзяржавы павінны гарантаваць медыя пры выкананні тымі сваіх задач абарону з боку незалежнай судовай сістэмы, законаў і чынавенства. Гэта ў першую чаргу тычыцца пагрозы здароўю і жыццю журналістаў і супрацоўнікаў СМІ. Пагрозы ці парушэнні гэтых правоў падлягаюць грунтоўнаму расследаванню і юрыдычнай ацэнцы.

Арт. 6

Эканамічнае існаванне медыя не павінна падпадаць пад пагрозу з боку дзяржаўных альбо залежных ад дзяржавы інстытутаў ці іншых арганізацый. Пагрозы нанясення эканамічнага ўрон неадпушчальныя. Прыватныя фірмы мусяць паважаць свабоду медыя. Яны не павінны ўплываць на змест журналісцкіх матэрыялаў, блытаць прыватныя меркаванні са зместам журналісцкіх матэрыялаў.

Арт. 7

Дзяржаўныя інстытуты і структуры, якія знаходзяцца пад уплывам дзяржавы, не павінны перашкаджаць свабоднаму доступу медыя і журналістаў да інфармацыі. Яны абавязаны спрыяць доступу да інфармацыі.

Арт. 8

Медыя і журналісты маюць права на свабодны доступ да ўсіх навін і крыніц інфармацыі, у тым ліку і за мяжой. Замежным журналістам для падрыхтоўкі матэрыялаў павінна быць гарантавана неадкладнае атрыманне віз, акрэдытацыі, а таксама іншых неабходных дакументаў.

Арт. 9

Грамадскасці любой дзяржавы павінен быць забеспечаны свабодны доступ да ўсіх як айчынных, так і замежных медыя.

Арт. 10

Дзяржава не павінна абмяжоўваць свабодны доступ да прафесіі журналіста.

Пераклад з нямецкай Генадзя Кеснера

Славакія: у чым, браце, «Pravda»?

Даніэль Сухы распавядае пра медыярынак Славакіі

30-гадовы рэдактар аддзела браціслаўскай газеты «Pravda» Даніэль Сухы распавядае «А» пра тое, як славацкія медыі перайшлі ад эпохі панавання Кампартыі да часоў барацьбы з інтэрнетам.

— Большыня газет у Беларусі ўжо не мае тых накладаў, што яны мелі дваццаць гадоў таму. Ці адбываецца тое самае ў Славакіі?

— Але, тое самае і ў нас. Калі напрыканцы 80-х наклад «Pravdy» быў каля 400 тысяч асобнікаў, дык у 1992 годзе ён знізіўся да 200, а ў 2001-м — увогуле да 70 тысяч.

Сёння ж самымі прадавальнымі лічацца штодзённыя таблоіды «Novy cas» (150 000 асобнікаў) і «Plus 1 den» (60 000). Сярод грамадска-палітычных газет варта адзначыць «Sme» (57 000) і «Pravdy» (52 000). Гэтыя выданні ўваходзяць у лік сямі агульнанацыянальных газет Славакіі. У рэгіёнах жа існуюць і свае мясцовыя, у асноўным тыднёвыя і тыя, што выходзяць два разы на тыдзень. Праўда, я не знаёмы з сітуацыяй у правінцыі. Ведаю, што існуе сетка дзённых рэгіянальных газет

(каля 15) «Korzar». Нямала газет выдаецца мясцовымі органамі ўлады.

— **Даніэль, наколькі змяніўся рынак масмедыя ў Славакіі за дваццаць гадоў?**

— Адразу пасля падзення камунізму ў Славакіі былі заснаваныя новыя газеты, часопісы і радыёстанцыі. А ў 1995 годзе ўзнік і першы прыватны тэлеканал DCTV (Дунайскае кабельнае тэлебачанне). Сёння ж найбольш уплывовымі СМІ з'яўляюцца прыватныя тэлеканалы TV Markiza і TV JOJ і дзяржаўнае тэлебачанне STV (у яго склад уваходзяць тры каналы). Ёсць у Славакіі і навінавы тэлеканал ТАЗ, рэлігійныя і музычныя каналы. Цікавая з'ява — тэлебачанне, арыентаванае на абедзве краіны: Славакію і Чэхію. Гэткія праграмы звычайна трансляюцца на дзвюх мовах.

Вядома, для ўладальнікаў спадарожнікавых талерак і карыстальнікаў кабельных сеціваў не існуе абмежаванняў у доступе да замежных тэлеканалаў і радыёстанцыяў. У вялікіх гарадах у шапіках нават прадаюцца галоўныя іншаземныя газеты і часопісы. Гэтаксама як і некаторыя чэшскія. У Славакіі, дарэчы, друкуюцца мясцовыя версіі часопісаў «Playboy» і «Readers Digest».

— **Якія газеты былі найбольш уплывовымі ў 1989, 1999 і 2009 гадах?**

— У 1989-м безумоўным лідэрам была «Pravda». Праз дзесяць гадоў «Pravda» падзяляла першае месца з газетай «Sme» — другім па накладзе грамадска-палітычным выданнем. Але сёння гэтыя газеты ўжо не маюць такога моцнага ўплыву на грамадскую думку. Тым часам павялічваюцца наклады таблоідаў. Але ўплывовымі выданнямі называць іх не даводзіцца.

Грамадская думка ў большай ступені фарміруецца трыма галоўнымі тэлеканаламі, якія я ўжо згадаў.

— **Ці ёсць у Славакіі дагэтуль дзяржаўныя медыі, што адлюстроўваюць афіцыйны пункт гледжання?**

— Дзяржаўнае тэлебачанне STV, радыё Sro і інфармацыйнае агенцтва TASR афіцыйна лічацца незалежнымі, але дагэтуль застаюцца пад уплывам улады.

Цяжкі перыяд стасункаў з уладамі быў за часам кіраўніцтва прэм'ер-міністра Уладзіміра Мечара ў 1994–1998 гадах. У гэты час у Славакіі запаволіліся рэформы, і праз палітыку ўрада краіна апынулася ў міжнароднай ізаляцыі. Медыі тады сталі неафіцыйным апанентам Мечара. Яго падтрымлівала толькі газета «Slovenska republika», якая прыпыніла свой выхад пасля паразы Мечара на чарговых парламенцкіх выбарах. Але перад тым ён змагаўся з медыямі, напрыклад, павялічыўшы падатак на дададзеную вартасць для друкаваных СМІ. Пасля 1998 года, калі да ўлады прыйшлі правыя цэнтрысты, у краіне пачаліся рэформы, што абумовіла рост эканомікі, прывабіла замежных

інвестараў, у выніку паменшылася беспрацоўе і павялічыліся заробкі. У гэты час Славакія ўвайшла ў НАТА і Еўрасаюз, стварыла ўмовы прыняцця еўра. Для журналістаў гэта азначала большую свабоду ў працы. Хаця ў апошнія гады, калі стала відавочным, што ўрад страчвае давер, бо рэформы ўдарылі па асобных сляях насельніцтва, пачаліся некаторыя атакі на СМІ. У 2006 годзе да ўлады прыйшоў папуліст Роберт Фіцо ад партыі Смер. Фіцо, як некалі Мечар, змагаецца супраць медыяў, што крытыкуюць ягоны так званы «рынкавы стыль» кіраўніцтва ў эканоміцы, які прыводзіць да павышэння знешняй пазыкі краіны. Фіцо называе журналістаў «ідыётамі» і прымае новы закон у галіне дзейнасці СМІ, які прызнаны недэмакратычным. Ён абавязвае СМІ друкаваць усе скаргі ад людзей, што былі прыніжаны ў артыкулах, нават калі пра іх была напісаная праўда. Да таго ж рэдакцыя пазбаўлена мажлівасці змяняць скаргі і адказваць на іх. Зразумела, што такія новаўвядзенні могуць прывесці да зніжэння накладу выданняў. Таму з прычыны пратэстаў на старонках газет палітыкі гэтым артыкулам закона дагэтуль не карыстаюцца.

Тэлебачанне ж не надта крытыкуе ўладу, таму што каналам патрэбныя добрыя стасункі з ёй: у хуткім часе рыхтуецца пераход на лічбавы фармат тэлевяшчання Славакіі, што будзе ажыццяўляць дзяржава.

— **Ці з'яўляюцца СМІ ўплывовымі ў Славакіі?**

— Так. І, што мне прыемна адзначыць як газетчыку, дагэтуль лепшыя журналісты працуюць у друкаваных медыя. Рэпарцёры «Sme», «Pravd'ы» і эканамічнай газеты «Trend»,

знаходзячы «палёныя» факты, ладзяць скандалы, якія могуць прывесці нават да адстаўкі некаторых міністраў.

— **А як змянілася палітыка рэдакцыі «Pravd'ы» пасля 1989 года?**

— Ужо ў снежні 1989 года «Pravda» стала незалежнай ад Камуністычнай партыі газетай і ператварылася ў прыватную кампанію. У 1994 годзе яе выкупіў прыватны інвестар, з 2006 года «Pravda» належыць «Northcliffe International Ltd.», што ўваходзіць у брытанскі кацэрн «Daily Mail and General Trust». Нягледзячы на тое, што адразу пасля падзення камунізму «Pravda» стала незалежным выданнем, непадуплыўным аніякай палітычнай партыі, яшчэ доўгі час захоўваўся стэрэатып ейнай «левацці». А вось і былы правацэнтрысцкі парламент, і цяперашні нацыянал-сацыялістычны прыпісваюць «Pravd'e» апазіцыйную арыентацыю. Напэўна, гэта найлепшае пацверджанне таго, што газета незалежная.

— **Ці не звязана змяншэнне вашай аўдыторыі з пераходам на новы для газеты фармат А4?**

— Я так не думаю. На таблоідны фармат мы перайшлі толькі ў лістападзе 2008 года. Але павольнае падзенне накладу пачалося яшчэ ў 2006 годзе. Да гэтага часу ён вагаўся ў межах 75–78 тысяч. У 2007 годзе ўжо быў 67 000, у 2008-м — 68 000, і зараз — 52 000. Але гэта характэрна не толькі для «Pravd'ы». Ажно на 40 тысяч асобнікаў зменшыўся наклад самай папулярнай газеты «Novy cas». У нашага галоўнага канкурэнта «Sme» наклад таксама знізіўся з 75 000 да 56 000.

Можна канстатаваць той факт, што многія славакі проста перасталі набываць газеты. Старэйшыя людзі, ашчаджаючы грошы, даведваюцца пра навіны з тэлебачання. Моладзь жа не надта цікавіцца палітыкай і эканомікай. Нават калі маладым людзям патрэбная якаясь інфармацыя, яны знойдуць яе ў інтэрнеце.

— **Колькі чалавек працуе ў рэдакцыі такога штодзённіка, як «Pravda»?**

— Пасля 10-працэнтнага скарачэння праз фінансавы крызіс, які паўплываў і на СМІ ў Славакіі, у нас у рэдакцыі засталася працаваць каля 70 чалавек. Пры сярэднім заробку ў Браціславе ў 950 еўра, журналіст у нашай газеце ў залежнасці ад досведу і працавітасці атрымлівае 800–1350 еўра ў месяц. Рэдактары могуць зарабляць да 1500 еўра. Хаця некаторыя асабліва вопытныя могуць зарабляць і значна болей.

— **Ну і на заканчэнне — самае папулярнае пытанне апошняга часу: як паўплываў крызіс на славацкія газеты?**

— Фінансавы крызіс адбіўся і на Славакіі, якая ў апошнія гады паказвала найвышэйшыя тэмпы

Кантэкст:

Уладзімір Янцура, аўтар аддзела палітыкі і ўнутраных спраў газеты «Pravda», у журналістыцы з 1960 г.:

— Сённяшняя сітуацыя ў журналістыцы непараўнальная з той, што была ў камуністычную эпоху. Амаль увесь друк падпарадкоўваўся Кампартыі і ейным органам. Заробкі ў журналістаў былі нізкія. Але гэта часткова кампенсавалася таннымі пуцёўкамі ў санаторыі і бясплатнымі курсамі павышэння кваліфікацыі.

Магчымасці інфармавання былі вельмі абмежаваныя. Шэраг тэм быў пад забаронай. Я быў сведкам працы «дзяржаўнага кантралёра» — формы папераджальнай цэнзуры. Цэнзар дазваляў друкаваць толькі тыя матэрыялы, якія ён лічыў вартымі. Пасля 1969 года дзяржцэнзуру сталі называць экспостцэнзурай Бюро друку і інфармацыі. Але ўнутраная цэнзура ў рэдакцыях працавала і скіроўвала аўтараў да самацэнзуры.

Каб мець магчымасць выказаць сваю думку і пры гэтым не страціць працу, журналісты выкарыстоўвалі метафары і пісалі «між радкоў». Калі раней свабода друку была жорстка абмежавана палітычнымі, судовымі і адміністрацыйнымі бар'ерамі, сёння сярод праблем фігуруюць галоўным чынам эканамічныя: залежнасць ад рэкламадаўцаў, рост коштаў на вытворчасць і распаўсюд, няздольнасць мясцовых выдаўцоў канкураваць з міжнароднымі медыяхолдынгамі.

Падаецца, што становішча журналістаў палепшылася. Але яно далёкае ад ідэальнага.

росту эканомікі сярод краінаў ЕС. Сёлета чакаецца рэцэсія ў 2,5%, у той час як у 2008 годзе рост УВП склаў 8,5%. Аўтапрамысловасць, асабліва развітая ў Славакіі, заўважна пацярпела ад крызісу. Гэтаксама як і газеты. Людзі сапраўды сталі купляць менш газет, скарачаючы свае выдаткі. З іншага боку, звыклія рэкламадаўцы ўжо не такія актыўныя ў размяшчэнні рэкламы. Таму ўсе галоўныя СМІ Славакіі вымушаныя былі скараціць альбо штат, альбо заробкі. Мажлівыя былі і сумяшчэнні гэтых мераў.

Ну і зразумела, што тэма крызісу — галоўная ўжо на працягу колькіх месяцаў на старонках газет. Артыкулы на гэтую тэму з'яўляюцца штодня. А ў студзені мы пачалі весці рубрыку пра розныя аспекты крызісу, дзе выступаюць не толькі штатныя журналісты, але і бізнесмены, банкіры, псіхологі і сацыёлагі.

Сергей ЗОЛОВКИН,
www.novayagazeta.ru

Светлана Алексиевич:

«Пишу для притихшей России»

*Прогулки с писателем
из Германии в Польшу
и обратно*

До войны это был очень древний немецкий Гёрлиц. После краха Третьего рейха стал еще и польским Згожецецем. Сейчас, правда, о бывшей государственной границе напоминают только полосатые столбы на восточном берегу Нейсе. От поляков с Греческого бульвара мы возвращаемся к Петерскирхе. В этом средневековом храме будем слушать «Святого Павла», ораторию Мендельсона для солистов, хора и оркестра. В 33-м она была запрещена по всей Германии как семитская. Памятники композитору крушили кувалдами и взрывчаткой. Теперь же весь зал аплодировал стоя. Многие плакали.

— Это наше ддящееся покаяние, — подтвердил после концерта догадку российского журналиста Рейнхард Зеелигер. Для блистательного дирижера правда о войне и страданиях — в музыке. А для Светланы Алексиевич?

— Вот я десятки лет занимаюсь человеческими свидетельствами и все равно не знаю, что такое документ и что такое правда. Может быть, это не слова, а наши чувства? Как на концерте в кирхе.

Слова меняются. Слова угождают времени и зависят от него. Они всегда на коротком ремешке.

Я недавно вернулась из Москвы, застала там майские праздники. Слышала, как неделю гремели по ночам оркестры и танки по мостовым. Ощущение, что побывала не в Москве, а в Северной Корее.

В огне войны сгорели миллионы, но и в вечной мерзлоте ГУЛАГа, и в земле наших городских парков и лесов тоже лежат миллионы. Великую, несомненно, Великую Победу сразу предали. Ею заслонили от нас сталинские преступления. А теперь победой пользуются, чтобы никто не догадался, в какой пустоте мы оказались.

Уже прошло 64 года мирной жизни... Столько всего прожито, потеряно... Исчезла целая советская цивилизация. Но об этом молчат. Ничего в обществе не проговаривается. Нет такого заказа. Представьте себе человека, который вернулся с войны и десятки лет живет только войной. Мне страшно за этого человека. Как ему найти смысл жизни без войны, без Соловков и Беломорканалов? Без великой идеи, одним словом.

Тут все растерялись. Как водкой, заглушают эту растерянность парадами, маленькими победоносными спецоперациями с запахом гражданской войны, успехами в футболе и на «Евровидении». Ну не умеем мы еще жить без великой идеи!

Подвозил меня в Шереметьево таксист. Говорил, что книжек не читает. Я спросила, почему. Нет ответа. Никто еще не написал такой книги, где бы ему объяснили, почему «человеческая жизнь у нас не стоит ни хрена». Ни при царе, ни при большевиках, ни сейчас. При новой власти.

По дороге из храма нам попала антикварная лавчонка. Светлана Алексиевич с женой собкора «Новой» исчезают в ней чуть ли не на час. Стоически жду. Выходят крайне довольные: домашняя коллекция Светланы Александровны пополнилась парочкой старинных безделушек. Реагируя на вопрошающий взгляд журналиста, смеется:

— У меня свой способ сохранения внутреннего равновесия. Чем дольше живу, тем больше у меня потребность в красоте вокруг себя. Но ишу не дорогие, а любимые вещи. Весь дом у меня, к примеру, в больших раковинах со всего мира.

Люблю рассвет. Жаль, что часто его просыпаю: сова! На рассвете мир вечный, человек еще до него не дотронулся. Не разрушил цвет, не разрушил звук.

Этому вниманию к предметам, к таинственной жизни вещей вокруг нас я научилась здесь, на Западе.

У нас же больше заняты душой. Небом. Но странным образом. В Москве до перестройки оставалось всего 40 церквей. Сейчас их уже больше тысячи. И построены они на частные деньги. На деньги выигравших в эти 20 лет.

Дать круглую сумму на колокол, и чтобы там еще обязательно выбрали твое имя, многие из них готовы. А помочь умирающему ребенку, дому престарелых... Это неинтересно. Слишком земное.

Небо легко любить. А попробуй полюбить бомжа или инвалида! Но разве Бог любит храмы больше, чем человека?

Идем дальше. Витрина книжного. Из переведенных на немецкий выставлены Улицкая, Петрушевская, Сорокин... Есть и про Чернобыль, про Афганистан от Светланы Алексиевич.

— Светлана Александровна, вы пообещали «Новой» подробно рассказать о новой своей работе сразу же после того, как она будет издана. Сейчас же, очень коротко — о чем это будет? И в какой срок? Как всегда, лет десять на одну книгу?

— Ну... Вот бродим мы сейчас по чудесным средневековым улочкам. Хорошо, что мастера тогда не спешили. Теперь и нашему глазу есть чему радоваться. А вон... (кивает в польскую сторону) знакомые социалистические коробочки. Царство серых тонов и форм.

Мне нравятся слова Туполева: если самолет не красивый, то он и не полетит. С этими коробочками так мы и не улетели к всеобщему счастью. Моя новая книга об этом. О той нашей жизни, которая называлась социализмом. О конце «красного человека». Каким образом и в кого он теперь превращается.

Я думаю, это будет завершающая книга в моей «красной хронике». Пятая книга. Но в общем-то это одна история советской души.

Время проклятий кончилось. Стараюсь быть хладнокровным историком, а не историком с зажженным факелом. Кто же все-таки мы? Куда идем и откуда?

Как и в прежних книгах, будут звучать сотни голосов. Сотни правд.

Почему так долго пишу? Я даже не пишу, а выслушиваю свои книги. Долго не слышала чистого звука. Уж в очень запутанное время живем. Без идеи справедливости. Это уже другая Россия. Другие люди. Бесы тоже другие.

В Петербурге от одной учительницы я услышала: она уже не может убедить своих учеников, что гоголевский Чичиков — отрицательный герой. Для них он — положительно прав. Как и Абрамович. Как же! У него такая прекрасная бизнес-идея! Деньги из ничего! Из воздуха делает.

Проходили «Матренин двор» Солженицына — опять провал. Мол, что же эта святая свою жизнь не устроила?

Так и говорят: мы не хотим быть ни святыми, ни героями. Их мечта — просто нормально жить.

Тормозим у открытого кафе под развесистым дубом. Присаживаемся за столик. Заказываем чай. Наслаждаемся руладами птиц над головами.

— Иногда тут, в Европе, я тоже чувствую себя человеком, вернувшимся с войны.

Тут люди ходят на работу, обмениваются кулинарными рецептами, заранее планируют свой отдых. В общем — человеческая (для меня — так слишком человеческая) жизнь. А я так жить не умею! Мне так надо еще учиться жить.

А может... Может, и не надо. Скоро уже вернусь домой. Но в родной Беларуси жизнь совсем не похожа на эту. У нас там «императорское президентство». Уже и «кронпринц» есть. Начинаются династии. Новое Средневековье. (Показывает на улочку из старинных, фахверковых домов.) Только вот такой красоты после нас там не останется. Не полетим...

Очередной привал делаем в евангелической церкви Святой Троицы. Присаживаемся на дубовые скамейки 300-летней давности. Смотрим гравюры на стенах. О закладке первого камня в основание этого храма еще в 1234 году.

— Ну вот, как ТАКОЕ догнать?! Тут в XII веке уже открывались университеты...

Трудно рассказывать сегодня о социализме. Кому рассказывать? Еще живы свидетели. Многие не хотели бы вспоминать ни советское время, ни 90-е, которые для одних — «прекрасное время!», для других — «страшное время». Сильная травма. Пережито много разочарований.

На этот раз я была не только в Москве, но и в Вологде. На московском вокзале слышала, как разговаривали две старушки. «Бедный Абрамович! Столько денег из-за кризиса потерял! Миллиарды!» — «Но мы-то с тобой выживем!»

И — выживут же! Нет опыта счастья. Просто — жизни. А опыт выживания — гениальный. Но лагерный опыт выживания, как писал Шаламов, нужен только нам самим. Он нужен только в лагере. Его некому передать. Прежние люди кончаются, начинаются другие.

Там же, в Вологде, где, с точки зрения какого-нибудь голландца или француза, везде святая и непонятная русская бедность, я увидела забытые русские (советские) лица. О Медведеве и Путине никто не говорит, как будто их и нет.

Там мне напомнили поговорку 90-х: пусть совсем не платят, дали бы только сделать. Иррациональное отношение к государству.

Попробовать остановить сейчас любого немца и рассказать ему об этом... Реакция на нас с вами будет как на пациентов из психбольницы. А мы ведь так живем!

У моей любимой певицы Елены Камбуровой я как-то спросила, для кого она сегодня поет. Она ответила: «Для притихшей России». Я тоже пишу для притихшей России.

Притихшую я ее и люблю. А не ту, что наезжает на нас с экрана телевизора.

Замираем у алтаря. Мастера давно минувших лет высекали из мрамора снятие с креста Богочеловека. Каждая жилочка, каждая слезинка Матери кажутся живыми.

— Вспомнились опять знаменитые монастыри вокруг Вологды. Русский Север.

Я-то сама религиозна, как может быть религиозным художник. Посмотришь на бабочку, на цветущую вишню — восторг! Восторг перед Творцом. Однажды на острове Валаам — но это было очень давно, еще в советское время, когда валаамские храмы были бедны, — я услышала там почти телесное присутствие Кого-то.

Год назад опять поехала на Валаам. Храмы отреставрированы. Там золото течет по стенам, а Кто-то или Что-то оттуда исчезло.

Рядом — резиденции Путина, патриарха... Земные боги конкурируют с небесными. Рынок! Капитализм! Правда, о капитализме мы имеем такое же приблизительное представление, как недавно о коммунизме...

... Когда у меня умерла сестра, ей было 34 года. Я думала: к кому обратиться? Только к небу. Но это такое все личное. Спасти сердце можно только любовью.

Мои родители — сельские учителя. Мы прочли много книжек. В доме у нас только одни книжки и были. Но рядом со смертью мы оказались беспомощны. Атеисты несчастные!

Помогла соседка. Бабка Елизавета. Она стала готовить поминальный стол. Рассказала, как вести себя на кладбище, как гроб выносить. Все приобрело смысл. Значительность.

Ночью влетел в дом мотылек. Мы сидели у гроба. «Это ее душа», — сказала Елизавета. И я поверила. То есть Вера — это некая конструкция. И ты ступаешь под ее защиту.

Человеку очень важно войти. Присутствовать в некоем общем, и не только видимом, едином потоке. Бабка Елизавета, благодаря Вере, была приобщена к этой тайне.

А умерла она от сердца. Из-за сына-алкоголика. Тоже наша жизнь.

Там же, в Вологде, да... Где монастыри, удивительные лица... Там стали говорить о жизни — для моей новой книги. Конечно, и о войне в Чечне. Спросила об Анне Политковской. Никто не слышал этого имени. Дальше спросила: «Как относитесь к чеченской войне?» Ответ: отношение, мол, уважительное, надо Родину защищать.

Тоже ведь наша жизнь. Попробуй разберись. Сделай искусством...

... Вспомнилось из где-то прочитанного. Революция. Пьяные красноармейцы на постое в храме. Всю ночь в одном углу церкви они пили самогонку, а в другом углу их кони мочились. Утром дьячок прибежал к настоятелю:

— Страшно, батюшка!

— Этих не бойся. Эти постоят и уйдут. Страшно будет, когда их внуки вырастут.

Ну вот... Вот они и выросли.

Гёрлиц — Згожелец — Гёрлиц
03.06.2009

Судьба «белорусского Чапаева»

Осенью этого года исполняется 75 лет, как вышел на экраны знаменитый фильм братьев Васильевых «Чапаев». Кинолента имела огромный успех, ее смотрела вся страна. Ее хвалили на страницах газет и журналов. Что, конечно, не могло не породить «белую» зависть.

На почве этого начались даже разборки. Особенно на киностудии «Советская Беларусь».

Евгений КАЗЮКИН

Сначала постаралась газета «Правда», а потом этот хор дополнили и местные «солисты» типа товарища Пасюкевича, начальника управления по делам искусств Совнаркома БССР. Он написал в докладной на имя руководства республики, что в штате киностудии числится актером Леонид Кмит, но ни в одной ленте он не снимался, а вот «Ленфильм» взял его в картину «Чапаев», где он создал прекрасный образ ординарца Петьки и «получил за это звание заслуженного артиста СССР». Но это была неправда, скорее всего, начальник по делам искусства просто не владел ситуацией. На самом деле Леонид Кмит снимался в белорусских лентах начиная с 30-х годов. В том числе — с Борисом Бабочкиным, артистом, который сыграл легендарного и забываемого Василия Ивановича.

Но разборки с артистами — это «цветочки». «Ягодки» появились потом, когда была поставлена задача, чтобы в братских советских республиках тоже появились киноленты типа «Чапаева». Не остались в стороне и белорусы.

Долгое время считалось, что здесь постаралось партийное руководство БССР, которому очень захотелось иметь своего Василия Ивановича, и оно проявило завидную инициативу. Однако буквально три года назад был найден документ, который дал ответ на ряд спорных вопросов. И нашли этот документ не где-либо, а в фонде И. Сталина, который хранится в Российском государственном архиве социально-политической истории. В руки известного белорусского исследователя В. Скалабана впервые попали письма, датированные 13 мая и 15 июня 1936 года. Великого вождя всех народов беспокоили два Николая — Гикало и Голодед. Один — первый секретарь ЦК КП(б)Б, второй — председатель Совнаркома БССР. Что же волновало и беспокоило лидеров братской республики? Цитирую майское послание: «Согласно Ваших личных указаний, переданных через тов. Голодеда о создании кинофильма «Белорусский Чапаев», мы уже приступили к собиранию необходимых материалов. Но мы натолкнулись на затруднение в основном вопросе — кого взять главным героем этого фильма, т. е. кого взять за «Белорусского Чапаева». Ряд людей, которых мы перебрали, по-видимому, не подойдут для такой большой задачи,

которую Вы поставили перед нами и в которых должна быть сконцентрирована героика гражданской войны.

Придавая этому делу исключительно важное значение, и зная, что Вам лично известно не мало настоящих героев гражданской войны, в том числе и по западному фронту, организатором побед на котором Вы являлись, как и на других участках, мы обращаемся к Вам, тов. Сталин, с просьбой принять нас по этому вопросу и помочь нам подсказать (назвать) «Белорусского Чапаева», как это Вы помогли украинцам, назвав фамилию Щорса».

Примерно такого содержания и второе письмо. «По Вашему решению — мы прибудем в любое время».

Иосиф Виссарионович на эти письма не ответил. И не принял Гикало с Голодедом. Почему? Трудно сказать, нет документов. Но теперь точно известно, что идея создания фильма о белорусском Чапаеве принадлежит лично товарищу Сталину.

Естественно, после личных указаний вождя по созданию фильма о «белорусском Чапаеве» в республике развернулись масштабные подготовительные работы, заседания, обсуждения и поиск героя.

Есть протокол заседания бюро ЦК КП(б)Б от 19 декабря 1935 года. Документ, естественно, «строго секретный». В нем сказано: «В 15-дневный срок рассмотреть вопросы, связанные с созданием фильма, посвященного белорусскому «Чапаеву». А вместе с этим определить с кандидатурой на роль главного героя, автора сценария, режиссера-постановщика и других исполнителей».

После «строго секретного» протокола все пришло в движение, все завертелось. Создали специальную комиссию, начались заседания директората Института истории партии, стали собирать боевых командиров, которые отличились в годы гражданской войны, и выслушивать их мнение. Отправили в командировки ученых и журналистов, объявили конкурс на лучший сценарий, привлекли к этой работе маститых писателей.

Со временем из восьми претендентов на роль белорусского Чапаева все ярче вырисовывался один. Большинство, в том числе и Голодед, склонились к мнению, что этим героем

должен стать Алесь Соловей, крестьянский сын, батрак, участник Первой мировой и гражданской войн. Тот Соловей, который во время немецкой оккупации создал на обширной территории так называемую Рудобельскую федеративную республику. Тот герой из полесской глубинки, который подавлял белокопытовский мятеж в Гомеле, громил немцев и поляков и погиб в 1920 году, когда на его отряд налетела вражеская кавалерия и «порубила Соловья и его лошадь на мелкие кусочки». Несомненно, он лучше всех подходил на роль белорусского Чапаева.

К созданию кинопроизведения об Алесе Соловье привлекались многие литераторы Союза. Приглашение послали даже Алексею Толстому. Но маститый писатель отказался. Отказался от почетной работы и Михась Лыньков. Скорее всего, потому, что никогда не писал сценариев и не знал специфику их создания. И тогда это дело поручили Анатолию Вольному и Григорию Кобецу, которые уже пробовали свои силы в кино и которых хвалили с высоких трибун за их работы.

Дочь Григория Кобеца Елена Григорьевна Кобец-Филимонова вспоминает:

— Авторы ездили по заданию ЦК партии в командировки, побывали на месте боев, встречались с матерью Соловья, с его боевыми друзьями. Собрали обширнейший материал. Кроме того, в их руках оказались партийные документы. Так что сценаристам было о чем писать, фактуры хватало. Но они пошли дальше. Авторам показалось, что мало красочных эпизодов, нет той изюминки, которая нужна для захватывающего фильма. Поэтому решили создать обобщающий образ и наделить его более яркими чертами. А это не всем понравилось. В газетах и на заседании в Союзе писателей драматургов упрекали за такую трактовку и даже за деда Тимоха, который затмил Алесь Соловья.

Сценарий Вольный и Кобец дорабатывали в Доме литераторов под Пуховичами. И надо же, какая судьба! Вернулись они в Минск с надеждой, что скоро начнутся съемки. Но в ту же ночь Анатолия Вольного арестовали, а потом и расстреляли. А папа мой под видом командировки для сбора фактов ко второй серии фильма «Искатели счастья» уехал на Дальний Восток. И «уехал» надолго: в общей сложности 22 года провел в ГУЛАГе.

Одним словом, фильм-легенда не состоялся. И, естественно, возникает вопрос: почему? Почему Иосиф Сталин лично не определил героя, почему не принял ни Гикало, ни Голодеда, хотя сам был заинтересован в создании картины о белорусском Чапаеве? Причина, скорее всего, одна. Вождь, у которого была цепкая память и который ревностно следил, как исполняются его поручения, особенно по созданию кинокартин, вероятно, все знал о работе над фильмом. Знал, что белорусы, не информируя его, уже выбрали героем Алесь Соловья, что написан сценарий и его обсудили на заседании Союза писателей, утвердили и скоро начнутся съемки. А в том сценарии ни слова об «организаторе побед на западном фронте», т. е. о товарище Сталине, о его роли в борьбе с немцами и белополяками. Этого Сталин не простит и А. Довженко, создателю украинского Чапаева — «Щорса»: в том фильме тоже почему-то подзабыли сказать доброе слово о великом вожде.

Но «Щорс» появился на экранах, а «Белорусскому Чапаеву» не повезло. Не повезло и тем, кто участвовал в его создании. Как я уже говорил, один из авторов сценария о Соловье был арестован и расстрелян, а второй, боясь

расправы, вынужден был бежать на Дальний Восток. Скорее всего, это драматические совпадения, прямых обвинений, связанных с работой над фильмом, никому из репрессированных не предъявлялось, но почему-то мысли нехорошие приходят, даже мистические. Тем более, есть и третий пострадавший — боевой командир Гай, сподвижник Александра Романовича Соловья, его тоже расстреляли в 1937 году.

Дочь кинодраматурга Елена Григорьевна Кобец-Филимонова не верит в мистику, хотя и не отрицает, что есть в этой истории белые пятна.

— Особенно загадочны письма Гикало и Голодеда. Сразу видно, что они написаны с единственной целью — чтобы обезопасить себя. Обратите внимание, сколько мольбы в них, сколько преклонения. И не одно письмо, а два за небольшой промежуток времени. Видимо, что-то напугало двух Николаев. Скорее всего, они прослышали о гневе Иосифа Виссарионовича и знали, чем это грозит. Они даже пошли на обман вождя, прося совета и личной встречи, что было явно не в их пользу.

— А на какой обман, Елена Григорьевна?

— Они в мае и июне 1936 года просят Сталина, чтобы тот помог им определиться с «Белорусским Чапаевым». Лукавили Гикало и Голодед. К тому времени уже был определен герой и написан сценарий. Это подтверждает газета «ЛіМ», сообщившая, что еще 26 апреля 1936 года в Союзе писателей Беларуси прошло обсуждение нового сценария товарищей Вольного и Кобеца об одном из героев гражданской войны Алесе Соловье. В обсуждении приняли участие Купала, Лыньков, Гурский и ряд других известных литераторов. Так что с письмами этими, как и с другими эпизодами, много вопросов, на которые нет пока ответа.

— Елена Григорьевна, а какова дальнейшая судьба сценария, может, потом кто-то возвращался к теме «белорусского Чапаева»?

— Когда папа вернулся после лагерей в Минск, то решил к 50-летию советской власти восстановить сценарий. И восстановил, сделав его более обширным: появились новые эпизоды, которых не было в первом варианте. Эти эпизоды папа брал из жизни: он ведь служил у Буденного, имел какое-то отношение к Батьке Махно. Сценарий получился интересный, двухсерийный. Кобец сдал его на киностудию, но сценарий не приняли к производству. И не вернули его автору. Почему? Там уже был сценарий Граховского и Фигуровского «Рудобельская республика», в котором одним из главных героев был известный вам Алесь Соловей, то есть «белорусский Чапаев». Папа в 1972 году смотрел этот фильм по телевидению и был страшно расстроен. Он узнал эпизоды из своего сценария. Выходит, их украли. По этому поводу у меня состоялся разговор с Сергеем Граховским. Он плакал и божился: не обвиняйте меня, это сделал Фигуровский, он писал сценарий, а не я.

А фильм не удался. Он скучный, в нем нет динамики, острых моментов. Всё — то заседания, то длинные беседы. Поэтому он забыт, о нем теперь редко кто вспоминает.

— Есть ли смысл сегодня вернуться к сценарию и на его основе снять кинофильм?

— Если бы тот сценарий, переделанный отцом к 50-летию БССР, пошел в производство, то у нас был бы свой белорусский Чапаев. Хотя и сегодня сценарий не устарел. Нужен хороший режиссер, нужно новое прочтение. Гражданская война, героика — это вечные темы.

Яўген САМСОНАЎ

Храпавіцкі Віктар Іванавіч
(г. н. 1937). З 1959
года студэнт Беларускага
політэхнічнага інстытута.
Паводле дадзеных следства,
вясной 1962 года па ініцы-
ятыве С. Ханжанкова разам з
Г. Сярогіным увайшоў у склад
антысавецкай групіроўкі, якая
мела праекты праграмы і Ста-
тута. Група здабыла друкар-
скі шрыфт дзеля друкавання
ўлётак, зброю і ўзрыўчатку з
метай падрыву ў Мінску радыё-
глушыцеля.

ЯК «узрывалі» ГЛУШЫЛКУ

Асуджаны па артыкуле «антыса-
вецкая агітацыя і прапаганда»
да 8 гадоў ППК. Этапіраваны
ў Дубраўны канцлагер МУС
Мардоўскай АССР. Пасля падачы
заявы аб памілаванні тэрмін
зняволення быў зніжаны да
5 гадоў, далейшы лёс невя-
домы.

(З даведніка Леаніда Маракова «Рэпрэсаваныя літаратары,
навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя
дзеячы Беларусі 1794–1991 гг.», с. 407–408)

Сям'я Храпавіцкіх з Глыбокага

Іван Мікалаевіч Храпавіцкі, бацька Віктара, карэнны глыбачанін, узяў шлюб з Марыяй Мікалаеўнай. Яны далі жыццё пяцёрым дзецям. У той час сям'я жыла на Беластоцкай вуліцы, якую потым перайменавалі ў Нізкую, цяпер жа гэта вуліца Гагарына.

Сям'я была дружная, працавітая. Падчас Вялікай Айчыннай вайны іх дом згарэў, і жыццё давялося ў склепе. Пасля вайны Іван Мікалаевіч памёр, у хуткім часе пайшла з жыцця і жонка.

Усе клопаты аб малодшых ляглі на плечы старэйшай сястры Соні. Маладая ды прывабная дзяўчына ахвяравала ўсю сябе, каб яе малодшыя браты і сёстры змаглі «выйсці ў людзі». Нават не было часу, каб завесці сваю сям'ю. На месцы згарэлай бацькоўскай хаты Соня Іванаўна здолела пабудаваць дом, дзе і жыве цяпер.

Віктар нарадзіўся 10 чэрвеня 1937 года. Старэйшая сястра ўспамінае, што ён быў вельмі здатны да вучобы. Калі пайшоў у першы клас, то ўжо ўмеў пісаць і чытаць. Пасля заканчэння сярэдняй школы служыў на марфлаце радыстам. Мабыць, тады ўпершыню ён і пачуў галасы замежных радыёстанцый.

Пасля дэмабілізацыі паступіў у Мінскі політэхнічны інстытут, дзе пазнаёміўся з Нінай. На трэцім курсе яны пабраліся шлюбам. Падчас «хрушчоўскай адлігі» адукаваная моладзь, якая мела ўяўленне пра сапраўдную гісторыю Беларусі, марыла пра лепшае, свабоднае жыццё. Віктар быў сярод энтузіястаў. Тады маладзёны не задумваліся, што гэта вельмі небяспечна...

Хутка Віктар пазнаёміўся з Сяргеем Ханжанковым, студэнтам той жа ВНУ. Хлопцы вырашылі ўпотаі змагацца з сацыялістычнай ідэалогіяй. Знайшліся яшчэ аднадумцы. Як сцвярджаюць мае суразмоўцы, іх суполка звярталася ў міністэрствы культуры і адукацыі, каб першадрукаром прызналі беларуса Францішка Скарыну (па тых часах лічылася, што першадрукаром быў расіянін Іван Фёдараў). Каб наладзіць выпуск улётак, адшукалі рассыпны шрыфт. Былі і іншыя задумы. Але ў суполцы знайшоўся здраднік, які выдаў усе планы студэнтаў КДБ.

Віктар веў дзённік, але пра канкрэтныя справы суполкі ў ім нічога не пісаў. Толькі апошні запіс, датаваны 17 траўня 1963 года, сведчыць аб тым, што ён адчуваў небяспеку.

Раніцай таго ж дня арыштавалі Сяргея Ханжанкова, затым Віктара, а на наступны дзень Георгія. Следства цягнулася доўга. Сяргею і Георгію паводле артыкулаў 69, 65, 67 ч. 1 КК БССР прызначылі пакаранне — 10 гадоў зняволення, Віктару — 8. Усе яны адбывалі тэрмін у Мардоўскай АССР.

Тады шмат асуджаных былі непісьменнымі, і ў лагеры працавала вьчэрняя школа. А паколькі Віктар закончыў чатыры курсы інстытута, яго прызначылі настаўнікам фізікі і матэматыкі. Потым ён працаваў у лагернай бібліятэцы і шмат займаўся самаадукацыяй.

Ішоў 1963 год...

Калі арыштавалі Віктара, Ніна ўжо насіла пад сэрцам другое дзіця. Пра арышт мужа пэўны час яна нічога не ведала. Віктар быццам бяследна знік. Усё стала зразумелым толькі тады, калі арыштаванага студэнта прывезлі да бацькоў Ніны і не дазвалялі яму гутарыць са сваякамі. «Людзі ў цывільным» перавярнулі ўсю хату, але нічога крамольнага не знайшлі. Потым быў суд.

Ніне ўпарта раілі адрачыся ад Віктара, аднак мужняя жанчына не здрадзіла свайму каханаму. Колькі ж яна перажыла, колькі праліла слёз бяссоннымі ночамі, колькі вытрывала здзекаў, калі пісала ў розныя інстанцыі просьбы аб памілаванні... Ішлі гады, а яна ездзіла да

Тэма пазначана.

І мяне, чалавека сталага веку, яна хвалюе дагэтуль. Бо часы «развітога сацыялізму» прыпалі на дзяцінства майго пакалення. Тады «розум, годнасць і сумленне нашай эпохі» — КПСС абяцала да 1980 года пабудаваць у СССР камунізм. Сярод старэйшых, якія былі для нас вялікім аўтарытэтам, часта чулася крытыка ў адрас кіраўніцтва гэтай неабсяжнай дзяржавы. Ды мы і самі бачылі, што наша жыццё надта розніцца ад таго, пра што гавораць сродкі масавай агітацыі і прапаганды — радыё і газеты (тэлевізар тады быў вялікай рэдкасцю). Асабліваю цікавасць выклікалі замежныя перадачы «Бі-бі-сі», «Голасу Амерыкі», дзе можна было пачуць хоць нешта вартае пра наша сапраўднае жыццё. Але якасць тых перадач была дрэннай, бо іх «глушылі» з дапамогай спецыяльных вышак. Багата моцных слоўцаў адрасаваў кожны слухач тым, хто рабіў перашкоды...

У газеце «Звязда» ад 28 жніўня 2008 года ў артыкуле Святланы Барысенка «Рассакрэчаны архіў. Падрыў рэжыму: незавершаная спроба» апавядалася пра трох хлопцаў — Сяргея, Віктара і Георгія, якія планавалі вывесці са строю ненавісную вышуглушылку. Мне стала вядома, што Віктар, магчыма, наш зямляк. Калі знайшоў родных рассакрэчанага «падрыўніка», высветлілася, што я не памыліўся.

яго на доўгатэрміновыя «спатканкі», як толькі дазвалялі. Нарэшце яе блуканні па пакутах скончыліся. Віктару «скасцілі» тры гады.

Калі выйшаў на волю, ніхто не хацеў браць на працу. Дапамагла сустрэча з былым аднакурснікам Сашам Субоціным, і Віктар з сям'ёй вярнуўся на Глыбоччыну. Уладкаваўся на асфальтавы завод у Шаркаўшчыне. Першапачатковы прытулак знайшлі ў старэйшай сястры Віктара — Соні.

Пасля зняволення

За ўсебаковую адукаванасць Віктара паважалі на працы. З завода ён перайшоў на пасаду брыгадзіра ў ПМК меліярацыі, што ў вёсцы Шунеўцы. Тут жа трубаўкладчыцай працавала і Ніна. У 1969 годзе нарадзіўся ў іх сын Віктар, а праз тры гады — Аляксандр. У хуткім часе пераехалі ў чатырохпакаёвую кватэру. Віктар Іванавіч быў пераможцам сацыялістычных спаборніцтваў, ударнікам камуністычнай працы, не аднойчы яго ўзнагароджвалі ганаровымі граматамі і каштоўнымі падарункамі. Сваё майстэрства ён перадаваў вучням, але пра драматычныя акалічнасці жыцця нікому ніколі не расказваў. Аднак мінулае так ці інакш адбілася на дзецях. Напрыклад, дачка Галіна марыла паступіць на журфак, але ёй адмовілі і адназначна сказалі, што «столь» яе вышэйшай адукацыі — педінстытут.

Вельмі цікавы момант: калі я гутарыў са сваякамі Віктара Іванавіча, ніхто, апроч Ніны Аляксееўны, не казаў, што яго абвінавачвалі ў замаху на пашкоджанне вышкі-глушылі. Сядзеў ён, на іх думку, за ўлёткі і сатырычныя прыпеўкі пра тагачаснае кіраўніцтва дзяржавы. Яго сын Віктар Віктаравіч, у прыватнасці, распавядаў: «Бацька быў патрыётам сваёй Радзімы і вельмі любіў яе. Ён быў лепшым матросам Прыбалтыйскага марскога флоту, ганарыўся тым, што ён беларус. Шчыра захапляўся талентам нашых пісьменнікаў. Шкодзіць Радзіме ён не мог!

Бацька вельмі асцерагаўся выбуховых рэчываў, бо ў яго ў дзяцінстве быў страшны выпадак. Юнакі знайшлі ўзрыўчатку і вырашылі глушыць рыбу на возеры Кагальным. Селі ў човен і паплылі на сярэдзіну. А бацьку, як самую меншаму, быццам бы не хапіла месца. Потым здарылася жудаснае: успышка, выбух... Човен і дзеці, што былі

Віктар Храпавіцкі падчас службы на флоце

Віктар Храпавіцкі з сям'ёй

гідратэхнічнага інстытута. Паводле дадзеных следства ўстаноўлена, што з 1958 года С. Ханжанкоў, сістэматычна слухаючы на прыёмніку антысавецкія перадачы замежных радыёстанцый, трапіў пад уплыў буржуазнай ідэалогіі і вясной 1962 года з дапамогай В. Храпавіцкага і Г. Сярогіна стварыў антысавецкую арганізацыю. Група здабыла шрыфт для друкавання ўлётак і ўзрыўчатку, каб падарваць у Мінску радыёглушыцель. 27 мая 1963 года Ханжанкоў і яго сябры арыштаваны. Неўзабаве ён зразумеў, што ў КДБ ведаюць усё пра іх арганізацыю. Асведаміцелем і правакатарам аказаўся яго школьны сябра. У кастрычніку 1963 года Ханжанкоў быў асуджаны за «спробу зрабіць дыверсію» і «антысавецкую прапаганду» да 10 гадоў ППК. Этаніраваны ў Дуброўны. У розныя часы адбываў пакаранне з вядомымі дысідэнтамі Галансковым, Гінзбургам, Даніэлем, Кузняцовым, Марчанкам, Сіняўскім. Вызвалены ў 1973 годзе. У інтэрв'ю агенцтву Associated Press і газеце Le Monde А. Салжаніцын сказаў: «Успамінаецца лёс Сяргея Ханжанкова, які адсядзеў за спробу, ці нават намер, узарваць глушыцель у Мінску. А зыходзячы з агульначалавечага клопату нельга зразумець гэтага злачынца інакш, як змагара за агульны мір».

Пасля вызвалення вярнуўся ў Мінск. Працаваў інжынерам у Беларускай дзяржаўнай інстытуце праектавання дарог, затым на заводзе імя Кірава. З 2002 года на пенсіі. Удзельнік 1-га з'езда палітычных зняволеных у жніўні 1990. Не рэабілітаваны, і ніколі гэтага не дамагаўся».

Я двойчы сустракаўся з галоўным «рассакрэчаным падрыўніком» і «арганізатарам антысавецкай арганізацыі» Сяргеем Мікалаевічам Ханжанковым. Спачатку ў тубдыспансеры (дзесяць гадоў зняволення не прайшлі бяследна). Затым у яго дома.

— Што для вас асабіста з'явілася штурышом, каб пачаць барацьбу з сацыялістычнай сістэмай?

— Мае погляды фарміравала рэчаіснасць. Я нарадзіўся ў 1942 годзе на Калыме. Мой бацька, будучы студэнтам 3-га курса Маскоўскага інстытута транспарту, у 1935 годзе атрымаў 5 гадоў зняволення па абвінавачанні ў антысавецкай агітацыі. Дарэчы, падчас вучобы ён быў сакратаром камсамольскай арганізацыі факультэта. Пасля вызвалення яму забаранілі пакідаць Калыму. Хто жыў у той час на Калыме? Былыя «зэкі». Дзед па лініі матулі быў эсэрам, сядзеў на Салаўках. У 30-я гады вызваліўся, але потым яго зноў арыштавалі і расстралялі. Таму ў сям'і была асаблівая атмасфера, і я, яшчэ малы хлопчык, успрымаў усё гэта. З дзесцігадовага ўзросту пачаў чытаць газеты і знаходзіў там шмат супярэчнасцяў і бязглуздзіцы. Пасля таго як наша сям'я пераехала на сталае месца жыхарства ў Мінск, я таксама шмат чытаў. І хутка ўсвядоміў, дзе праўда, а дзе мана. Слухаў замежныя перадачы і пераконваўся ў правільнасці сваіх поглядаў. Таму ў школе і інстытуце наўмысна адрокся ад камсамола.

— Метады вашай барацьбы лаяльнымі не назавеш. Падрыў вышкі-глушылькі мог прынесці чалавечыя ахвяры, ды і значныя эканамічныя страты...

— Згодна з нашымі разлікамі (выбуховую справу мы вывучалі ў інстытуце), ніхто б не пацярпеў. Існуе версія, што падчас следства прафесар, які разглядаў мае разлікі, адзначыў, што ён бы паставіў мне «пяцёрку», бо, зыходзячы з месца ўкладкі і колькасці ўзрыўчаткі, вышка павінна была «легчы», не пашкодіўшы суседнія будынкі. З эканамічнага пункту гледжання, сапраўды, страты былі б. Бо толькі на ўтрыманне вышак-глушылак, паводле некаторых дадзеных, выдаткоўвалася колькасць электраэнергіі, роўная магутнасці ДнепраГЭС. Аднак у тыя цяжкія часы кіраўніцтва дзяржавы ішло на гэта. Акцыя па знішчэнні вышкі мела чыста прапагандысцкі характар.

— Ці шкадавалі аб тым, што здарылася, і ці змяніліся вашы погляды за 10 гадоў зняволення?

— Ніколі ні аб чым не шкадаваў. І цяпер лічу, што я дзейнічаў у адпаведнасці са сваім разуменнем рэчаіснасці. З лагера я выйшаў

з унікальным багажом ведаў, у прыватнасці, пра змены ў недалёкім часе. Зона мяне ўзмацніла, бо дзе яшчэ можна было сустрэць столькі разумных і цікавых людзей, жывых сведак тых падзей, якія ў нас замоўчваліся.

— Вы былі арганізатарам антысавецкай маладзёжнай групы, складалі праект і статут?

— Да стварэння групы ніхто нікога не прыцягваў. Кожны прыйшоў да гэтага сам. А праграму і статут распрацоўвалі супольна. Вось копія праграмы арганізацыі, якую знайшлі падчас ператрасу і якая потым з'яўлялася рэчдокам.

«Вось ужо 45 гадоў наша краіна ідзе па шляху сацыялізму да камунізму. За гэтыя гады сацыялізм дабіўся стварэння тэхнічна магутнага лагера, які пагражае ўсяму свету. Вялікія дасягненні ў тэхнічнай галіне маюцца дзякуючы дыктатарскаму рэжыму, які выціснуў усё са свайго народа і знішчыў нязгодных з «генеральнай лініяй». За кошт таго ж народа забяспечваецца сусветная падтрымка сяброўскім сацыялістычным і не сацыялістычным краінам з мэтай прапаганды. Але яшчэ ніводная з краін, якім мы дапамагалі, не паўстала на наш шлях добраахвотна. Шмат сродкаў ідзе таксама на ўтрыманне вялікага партыйна-кіраўнічага апарату. Наша дзяржава ўяўляе сабой узор безгаспадарчасці, бюракратызму. Наступствам усяго гэтага з'яўляецца нізкі матэрыяльны ўзровень (жыцця. — Аўт.) усяго народа, і ніякага прагрэсу ў гэтай галіне не заўважаецца. У нас поўная адсутнасць дэмакратычнай свабоды, і таму ў нас беспакarana чынніца свавольніцтва. Ужо даўно знішчаны не толькі палітычныя праціўнікі існага парадку, але і людзі, якія пры пэўных умовах маглі б імі стаць. Мы маем права толькі вітаць рашэнне партыі і кіраўніцтва. Калі кіраўніцтва палічыць патрэбным, яно ўвогуле можа не паведамляць пра свае рашэнні. Улады заглушаюць радыёперадачы на рускай мове з-за мяжы, забараняюць увоз газет і часопісаў з капіталістычных краін. У выніку ўсяго гэтага наш лад валодае яшчэ адным моцным недахопам: ён бездапаможны перад любым авантурыстам, якому толькі трэба ўзяць уладу ў свае рукі.

Магчыма, людзі, пазбавіўшыся матэрыяльнага дабрабыту і свабоды, вераць у ідэі марксізму, які прэтэндуе на рашэнне ўсіх супярэчнасцяў і стварэнне ідэальнага грамадства? Не. З кожным годам расце аб'якавасць простага чалавека да гэтых ідэй. Камунізм абвяргаецца простымі людзьмі паўсюдна, дзе не бачна асабістай выгоды. Вельмі характэрнай для нашага ладу з'яўляецца таксама незацікаўленасць нізоў у тым, што ім навязвае верх. Большая частка людзей не мае ніякіх грамадскіх мэт і імкненняў. Вось тады і выяўляецца самы галоўны недахоп ладу: ён не можа даць людзям ідэі, якія б павялі іх наперад. Ён ператварыў чалавека ў абывацеля. Ён развівае ў чалавеку беспрынцыпнасць, баязлівасць, сляпое падпарадкаванне. Зніклі таксама такія паняцці, як гонар, імкненне да свабоды, да праўды. Карацей кажучы, чалавек перастаў існаваць як асоба.

Усё, аб чым гаварылася вышэй, не выпадкова і не часова, а выцякае з самога камуністычнага вучэння і будзе існаваць, пакуль існуюць краіны, якія выкарыстоўваюць гэтае вучэнне. Таму мы жадаем знішчыць гэты парадак. Мы жадаем бачыць вольнага чалавека ў дэмакратычным грамадстве. Наша мэта — стварэнне буржуазнай дэмакратычнай дзяржавы. Расія зайшла ў лабірынт, які заканчваецца тупіком. Мы прапануем вярнуцца, а потым ужо рухацца наперад, але не да ўтопіі, а да прагрэсу. Мы прызнаём прагрэс, калі:

1. Развіваюцца лепшыя якасці асобы;
2. Паляпшаецца грамадскі лад;
3. Няўхільна ўзрастае матэрыяльны стан людзей.

Шлях да дасягнення мэты — палітычны пераварот. Тут перад намі стаяць дзве задачы:

1. Абудзіць свядомасць людзей, г. зн. пераўтварыць іх пасіўны пра-тэст у актыўны.

Сяргей Ханжанкоў пасля вызвалення. 1973 г.

2. Засцерагчы сябе ад улад, а ў далейшым пераадолець іх супраціўленне.

Першая задача патрабуе стварэння арганізацыі.

Другая патрабуе арганізацыі ўзброенай і на першым этапе строга сакрэтнай, улічваючы, што ва ўлады вялікі досвед задушэння ўсялякай апазіцыі і цудоўны апарат, які складаецца з адданых людзей. Строгая сакрэтнасць неабходна яшчэ і таму, што цяжка адшукаць чалавека, якому можна поўнасьцю давяраць.

З іншага боку, поспех справы залежыць ад масавасці. Таму наша бліжэйшая задача — абуджэнне грамадскай свядомасці людзей, але здзяйсняць гэта давядзецца шляхам дыверсійных і тэрарыстычных актаў, распаўсюджваннем улётак. На другім месцы будзе стаяць тэрарыстычная работа. Мы ж спадзяёмся, што ў выніку нашых дзеянняў у рэвалюцыю будзе ўцягнута шмат людзей, тады стане развівацца тэорыя. І мы кіруемся тым, што нам на сёння яскрава зразумела, што акрамя работы ўнутры краіны неабходна звязвацца з замежнымі краінамі. Там маюцца эмігранцкія арганізацыі, мэты якіх падобныя да нашых. Ды і ўсё свабодны свет зацікаўлены ў знішчэнні камуністычнай пагрозы. Мы будзем выкарыстоўваць жаданні некаторых нацыянальнасцяў, якія хочуць адасобіцца ад Саюза, і ўвогуле, усё, што вядзе да мэты. Таму мы пачынаем ствараць ядро арганізацыі, дастаём узрыўчатку і зброю. Што будзе далей і наколькі мы маем рацыю, пакажа будучыня».

— Што прывяло да правалу вашай арганізацыі?

— Давер да майго былога школьнага сябра. Я зразумеў гэта адразу пасля арышту. Ён павінен быў быць арыштаваны разам з намі, а выступаў як сведка. Акрамя таго, ён зрабіў гэтак, што нас арыштавалі з рэчавымі доказамі.

— Ці сустракаліся вы з ім пасля, цікавіліся яго лёсам?

— Не сустракаўся і не цікавіўся, толькі чуў, што яго лёс незайздросны.

— А з сябрамі, з кім адбывалі пакаранне?

— З Сярогіным не бачыўся ніколі, а з Храпавіцкім была сустрэча, калі ён прывозіў дачку паступаць у ВНУ. З размовы я зразумеў, што ён адышоў ад палітыкі.

— Пасля вызвалення цяжка было знайсці працу?

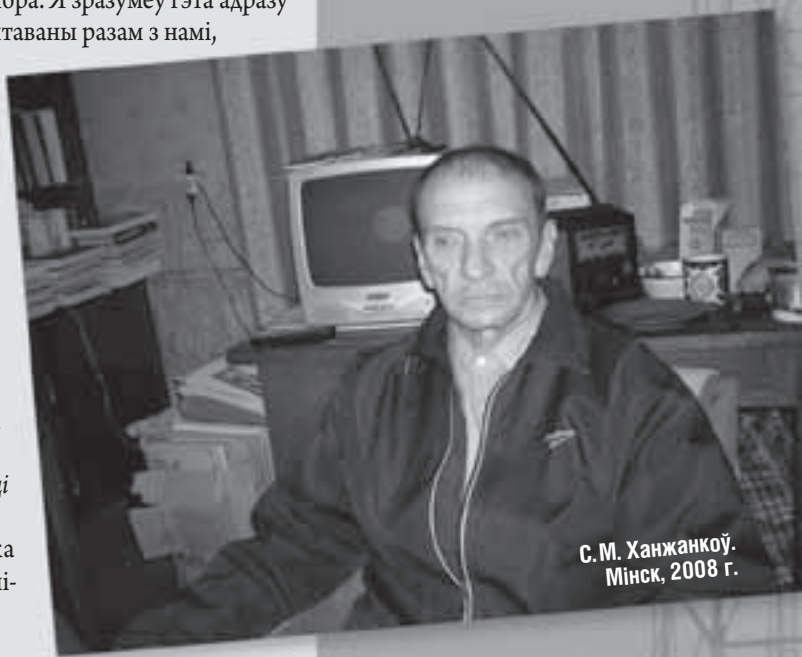
— Не, тады быў не той час. Лёгка ўладкаваўся па спецыяльнасці, і не было ніякіх перашкод.

— А з боку органаў нагляду?

— Таксама пераследу не было. Праўда, былі «візіты» на кватэру. Адночы забралі «Архіпелаг ГУЛаг». Падчас удзелу ў масавых акцыях заўважаў, што знаходжуся ў полі зроку «людзей у цывільным», але ні разу не арыштоўвалі.

— Як вы лічыце, ці паўплывала дзейнасць вашай арганізацыі на далейшы ход палітычных падзей? І чым займаецеся цяпер?

— Безумоўна, паўплывала. Развіццё гісторыі і палітычнай сітуацыі пацвердзіла правільнасць нашых намераў і ідэй. Здзейснілася ўсё, пра што мы гаварылі ў пачатку 60-х... Цяпер я сябра арганізацыі палітычных вязняў. У аб'яднанні былых зняволеных я бачу нейкі маральна-этычны сэнс для будучага саюзу шчырых і годных людзей. Нам ёсць што распавесці. Праўда, цяпер няма каму слухаць: такое жыццё, што не да ідэй і не да ідэалогіі. Але рана ці позна мы пачнём будаваць цывілізаваны свет, і нашы веды, нашы маральныя якасці: мужнасць, самаадданасць, трываласць, — будуць запатрабаваныя.

С. М. Ханжанкоў.
Мінск, 2008 г.

Даследаванні псіхалагаў сведчаць пра магутную сілу ўздзеяння галаса на падсвядомасць чалавека. Гэты ўнікальны псіхалагічны феномен быў ацэнены і выкарыстаны савецкай уладай адразу ж пасля 1917 г. Правадыры савецкай дзяржавы кіраваліся і больш прагматычнымі меркаваннямі: значная частка насельніцтва была непісьменнай (у 1926 г. непісьменнымі былі 49,6% насельніцтва БССР), а гэта значыць, недасягальнай для традыцыйных друкаваных СМІ.

Палітычны кантроль радыёвяшчання ў БССР

Аляксандр
ГУЖАЛОЎСКИ

Агульнавядома, з якой увагай ставіліся да радыё кіраўніцтва партыі і ўрад, у т. л. асабіста Ленін. У 20–30-х гадах ужо мінулага стагоддзя (а менавіта гэтаму перыяду прысвечаны сённяшні агляд) радыё стала магутнай ідэалагічнай зброяй, інструментам шырокай агітацыі і прапаганды ўнутры краіны і па-за яе межамі.

Расійская даследчыца Т. М. Гараева вылучае шэраг перыядаў у працэсе станаўлення палітычнага кантролю над савецкім радыё. Першы — «ваенна-тэхнічны», абумоўлены ўмовамі і задачамі грамадзянскай вайны (1917–1920 гг.). Потым быў своеасаблівы «пошукавы» этап, калі формы і метады радыёвяшчання былі аб'ектам дыскусій і эксперыментаў (1921–1924 гг.). Пэўны час пасля азначыўся развіццём радыёсправы ў структуры акцыянернага таварыства «Радыёперадача» (1924–1928 гг.). Гараева характарызуе гэты этап як «аптымальны», але за ім надыйшоў час «ведамасны», вызначаны прыналежнасцю радыёвяшчання Народнаму камісарыяту пошты і тэлеграфа (НКПіТ), а затым Народнаму камісарыяту сувязі СССР (1928–1933 гг.). Нарэшце на доўгія гады ўсталяваўся «дзяржаўны» прыцып, калі ўся радыёсправа была перападпарадкавана Радыёкамітэту пры СНК СССР (1933–1941 гг.).

У 1924 г. у Маскве было створана ўсесаюзнае акцыянернае таварыства «Радыёперадача». Яго заснавальнікі — Расійскае тэлеграфнае агенцтва, НКПіТ, Трэст заводаў слабых токаў і інш. — ставілі за мэту аб'яднанне ўсёй радыёсправы ў СССР, арганізацыю шырокавяшчання, будаўніцтва і эксплуатацыю радыёстанцый, гандаль радыёапаратурай і іншую дзейнасць камерцыйнага характару. Ужо на працягу першага года існавання «Радыёперадача» распачала эксплуатацыю радыё-тэлефонных станцый у Ленінградзе, Свядлоўску, Растове, Тыфлісе, Харкаве, Мінску.

Апошняя станцыя, названая імем СНК БССР, пачала рэгулярнае вяшчанне на тэрыторыі БССР 15 лістапада 1925 г. Ужо праз месяц, 22 снежня 1925 г., ЦК КП(б)Б пастанавіў арганізаваць пры сваім агітацыйна-прапагандысцкім аддзеле радыёкамісію, у абавязкі якой уваходзілі прапаганда радыё ў горадзе і вёсцы, ідэйна-палітычнае кіраўніцтва работай «Радыёперадачы» і беларускага аддзялення Таварыства сяброў радыё (існавала з 1924 г.), прызначэнне кіраўнікоў радыёвяшчання, рэдактараў, зацвярджэнне структуры сеткі вяшчання. Вось як, напрыклад, выглядала праграма радыёперадач у сакавіку 1926 г.: радыёгазеты

(кожны дзень); канцэрт (3 разы на тыдзень); радыёуніверсітэт (3 разы на тыдзень); палітычны даклад (раз на тыдзень). На працягу ўсяго перыяду існавання «Радыёперадачы» яе ўпаўнаважаным у БССР быў А. Канакоцін, які да гэтага з'яўляўся партработнікам нізаваго ўзроўню. Пры ўпаўнаважаным існаваў савет, куды ўваходзілі прадстаўнікі ад ЦК КП(б)Б, ЦК ЛКСМБ, Галоўпалітасветы, НКПіТ.

13 сакавіка 1926 г. у эфіры прагучаў першы выпуск «Беларускай радыёгазеты». Яе структура выглядала наступным чынам: 1. Навіны з-за мяжы (з Заходняй Беларусі); 2. Па БССР; 3. Партыйнае жыццё; 4. Рабочае жыццё; 5. Навіны вёскі; 6. Па Мінску (хроніка, тэатр, кіно, суд і да т. п.); 7. Фізкультура; 8. Паведамленні; 9. Паштовая скрыня. Раз на два тыдні ў эфір выходзілі яўрэйскі, польскі, латышскі аддзелы, а таксама аддзел «Па СССР», які трансляваўся з Масквы на рускай мове. На працягу гэтага ж года былі створаныя радыёгазеты «Беларуская вёска», «Чырвоная змена», «Піянер Беларусі». Рэдакцыі радыёгазет выкарыстоўвалі традыцыйныя газетныя жанры, а таксама актыўна распрацоўвалі новыя: інфармацыйныя нататкі, карэспандэнцыі, інтэрв'ю, радыёрэпартажы. У эфір ішлі як арыгінальныя матэрыялы, падрыхтаваныя непасрэдна ў рэдакцыях радыёгазет, так і інфармацыя з прэсы і агенцтваў. Апаратуры для гуказапісу не было, і першыя беларускія радыёжурналісты працавалі выключна ў прамым эфіры¹. Да 80% вяртання ў другой палове 20-х гадоў вялося на беларускай мове.

Радыёгазеты займалі цэнтральнае месца ў вяртання, але не былі адзінай яго формай. Перад мікрафонам з'яўляліся артысты, паэты, вучоныя. Трансліраваліся дэманстрацыі, з'езды, вечарыны, сходы. У 1928 г. быў арганізаваны радыёуніверсітэт, пераўтвораны праз два гады ў Інстытут завочнага навучання па радыё (у 1931 г. быў расфарміраваны як неэфектыўны з пункту гледжання адукацыі). Кіраўніцтва «Радыёперадачы» абмяркоўвала ўключэнне ў сетку вяртання матэрыялаў рэкламнага характару. Важнае месца ў эфіры 1920-х гг. займалі карэспандэнцыі рабселькораў. Большасць «народных» матэрыялаў вылучалася актуальнасцю і вострыяй, і рабселькораўскі рух пагражаў небяспечнай альтэрнатывай сістэме дзяржаўнай прапаганды, якая не трывала імправізацый.

У жніўні 1927 г. па ініцыятыве радыёкамісіі ЦК КП(б)Б з мэтай папулярызацыі радыё адбыўся агульнарэспубліканскі радыёдзень.

5 сакавіка 1928 г. бюро ЦК КП(б)Б прыняло пастанову па далейшым разгортванні радыёфікацыі і радыёвяшчання. Ставілася задача пашыраць калектыўныя формы карыстання радыё ў месцах пражывання і адпачынку грамадзян (гукаўзмацняльнікі

на вуліцах гарадоў, у чырвоных кутках, клубах, установах адукацыі, аховы здароўя). У тым жа месяцы ЦК склікаў у Мінску рэспубліканскую партыйную нараду работнікаў радыё. На ёй таксама абмяркоўваліся пытанні пашырэння кола радыёслухачоў. А супрацоўнікам радыё, як сведчаць рашэнні нарады, дасталося за адарванасць ад жыцця, вузкасць тэматыкі перадач ды іншае.

Спецыфіка доступу савецкага насельніцтва да інфармацыі вызначалася не толькі зместам перадач, але і ўмовамі, якія абавязаны былі выконваць прыватныя асобы для карыстання радыёпрыёмнікамі². Так, кожны пакупнік прыёмнага прыстасавання павінен быў зарэгістраваць яго ва ўпраўленні сувязі акругі. Пры гэтым трэба было запоўніць разгорнутую анкету (год і месца нараджэння, нацыянальнасць, партыйнасць, сацыяльнае становішча, адукацыя, прафесія, месца жыхарства перад і пасля рэвалюцыі, служба ў войску, прычыны звальнення з апошняга месца працы). Рашэнне аб рэгістрацыі прымалася супрацоўнікамі ўпраўлення сувязі пасля ўзгаднення з мясцовымі паліторганами. У заяве аб дазvole на ўстаноўку прыёмніка ўладальнік павінен быў паведаміць, якія радыёстанцыі збіраецца праслухоўваць. Прыёмнікі саматужнай вытворчасці трэба было прадстаўляць ва ўпраўленні сувязі акругі на агламбіроўку.

Яшчэ больш складаным быў парадак рэгістрацыі прыватных радыёпрыёмнікаў у 100-кіламетровай пагранічнай зоне, куды ўваходзіла значная частка тэрыторыі БССР (тут былі добра чутны Варшаўская і Кёнігсбергская станцыі). Патэнцыйнаму ўладальніку трэба было мець трох паручыцеляў — членаў ВКП(б), устаноўка саматужных прыёмнікаў не дазвалялася, непаўналетнія карыстальнікі былі павінны мець дазвол бацькоў ці апекуноў. Падобны парадак рэгістрацыі ў сукупнасці з дэфіцытам дэтэктарных радыёпрыёмнікаў у гандлі і іх высокім коштам рабіў гэтую апаратуру маладаступнай для шырокіх колаў насельніцтва.

Адным з інструментаў татальнага ідэалагічнага і палітычнага кантролю над грамадствам было Галоўнае ўпраўленне па справах літаратуры і выдавецтваў БССР (Галоўлітбел). Яно паўстала ў лістападзе 1922 г. пры Народным камісарыяце асветы БССР, неўзабаве пасля стварэння аналагічнай установы ў Маскве, і будавала сваю дзейнасць на аснове нарматыўных дакументаў, якія паступалі з Галоўліта РСФСР. Галоўлітбел забараняў публікацыю і распаўсюджванне твораў, якія змяшчалі агітацыю супраць савецкай улады, выдавалі ваенную тайну, узбуджалі нацыяналістычны і рэлігійны фанатызм альбо мелі парнаграфічны характар. Барацьба з распаўсюдам матэрыялаў, не дазволенах Галоўлітам, даручалася ДПУ. Аб'ектам дзейнасці Галоўлітбела былі ўсе віды рукапіснай і друкаванай прадукцыі, у т. л. фотаздымкі, малюнкi і карты.

¹ У 1935 г. на Берлінскай выставе быў прадстаўлены першы серыйны магнітафон «К-1» вытворчасці фірмы «BASF», але ў савецкіх радыёцэнтрах магнітафоны з'явіліся толькі напрыканцы 1940-х гг.

² Першы савецкі серыйны прыёмнік «БВ», выпуск якога пачаўся ў 1925 г., адіграў асноўную ролю ў радыёфікацыі прадпрыемстваў, хат-чытальняў, забеспечэнні радыётрансляцыйных работ у горадзе і на вёсцы.

Асобны артыкул пастановы СНК БССР «Аб Галоўліце» прадугледжаў стварэнне цэнтральнай рэпертуарнай камісіі пры Народным камісарыяце асветы (з 1927 г. — Галоўны камітэт па кантролі за рэпертуарам) з мэтай кантролю за тэатральнымі і відовішчымі мерапрыемствамі.

Першапачаткова радыёцэнзура (папярэдня і наступная, альбо карная) была размеркавана па розных ведамствах. Папярэднім кантролем радыёгазет і мастацка-асветніцкіх праграм займаўся Галоўліт, папярэднім кантролем лекцый і дакладаў — Галоўпалітасвета, наступная ж цензура ажыццяўлялася абодвума ведамствамі сумесна з прадстаўнікамі ДПУ. Калі друкаванае слова да сярэдзіны 1920-х гг.

ужо цалкам знаходзілася пад ідэалагічным кантролем, то слова, якое гучала па радыё, часам даносіла да слухача праўду жыцця. Трансляцыі радыёмітынгаў, выступленні ў прамым эфіры, нягледзячы на ўсе намаганні выключыць магчымаць непрадказальных сітуацый, давалі шанц рашучаму ці адчайнаму чалавеку выкласці сваю пазіцыю. Палітыка выкарыстання мікрафона ўваходзіла ў кампетэнцыю радыёвяшчальных арганізацый.

Рэформа радыёвяшчання ў СССР, якая пачалася ў 1928 г., была накіравана на пераход уласнасці радыёвяшчальных арганізацый, перш за ўсё радыёстанцый, з акцыянернай у дзяржаўную. 13 ліпеня 1928 г. Савет працы і абароны СССР прыняў пастанову аб ліквідацыі таварыства «Радыёперадача», і ўся справа радыёвяшчання і радыёфікацыі ўскладалася на НКПіТ. Адзяржаўліванне савецкага радыё было праведзена аператыўна, і супраціў акцыянераў «Радыёперадачы» быў хутка зломлены. Але сітуацыя ўнутры радыёўпраўлення НКПіТ была досыць напружанай. Статус другараднай бюракратычнай установы ў складзе напаўваеннага ведамства не задавальняў ні радыёжурналістаў, ні прапагандыстаў ЦК.

Сваім рашэннем ад 21 жніўня 1931 г. Палітбюро ЦК ВКП(б) вывела радыёвяшчанне са структуры НКПіТ і падпарадкавала яго непасрэдна ЦК, пакінуўшы ў НКПіТ толькі адміністрацыйна-гаспадарчую частку. 26 жніўня таго ж года Палітбюро прыняло рашэнне аб арганізацыі самастойнага Радыёкамітэта, але ў старой структуры НКПіТ пры ідэалагічным кіраўніцтве Культпропа ЦК. 7 верасня 1932 г. Прэзідыум ЦК СССР

прыняў пастанову аб падпарадкаванні савецкага радыё Камітэту па радыёвяшчання пры ЦК СССР, які быў тады ж утвораны. 1 снежня 1932 г. на паседжанні Палітбюро ЦК вырышылі перадаць Камітэт па радыёвяшчання СНК СССР. Нарэшце 31 студзеня 1933 г. пастановай СНК СССР быў утвораны Ўсесаюзны камітэт па радыёфікацыі і радыёвяшчання пры СНК СССР, дзейнасць якога цалкам кантралявалася і фінансавалася дзяржавай. Прыналежнасць прыёмна-перадавальных сродкаў Наркамату сувязі СССР была заканадаўча пацверджана. Была акрэслена роля радыёкамітэта як «дарадцы і памочніка» ў пытаннях радыётэхнічнага будаўніцтва. Такім чынам, закончыўся амаль дзесяцігадовы працэс пошуку арганізацыйных форм работы савецкага радыё на карысць татальнага партыйнага ідэалагічнага кантролю і дзяржаўнай формы ўласнасці.

Усе змены ў сістэме арганізацыі радыёвяшчання ў БССР адбываліся паводле маскоўскага ўзору. У ліпені 1928 г. мінская радыёстанцыя імя СНК БССР і гомельская радыёстанцыя імя Сталіна перайшлі ад акцыянернага таварыства «Радыёперадача» ва ўласнасць НКПіТ. Аператыўнае кіраўніцтва радыёвяшчанням у БССР ажыццяўляў Упаўнаважаны НКПіТ па радыёвяшчання і радыёфікацыі ў БССР. Яму дапамагалі Радыёсавет, які адказваў за палітычны і мастацкі ўзровень перадач, і Радыёцэнтр, супрацоўнікі якога вырашалі ўвесь комплекс тэхнічных пытанняў радыётрансляцыі. 17 красавіка 1932 г. ЦК БССР выдзеліў радыёвяшчанне з сістэмы сувязі. Для кіраўніцтва радыёвяшчанням пры Прэзідыуме ЦК БССР быў створаны Камітэт радыёвяшчання. Выканкамам гарсаветаў і райсаветаў прапаноўвалася вылучыць па адным з членаў іх прэзідыумаў для кіраўніцтва радыёвяшчанням на месцах. 27 снежня 1933 г. СНК БССР рэарганізаваў Камітэт радыёвяшчання ў Камітэт радыёінфармацыі і радыёвяшчання, які праіснаваў да пачатку Вялікай Айчыннай вайны.

ЦК КП(б)Б кантраляваў журналісцка-рэдактарскі склад радыёвяшчання, змест перадач і форму падачы матэрыялу з дапамогай загадаў і дырэктыў. Як і іншыя СМІ, радыё актыўна ўдзельнічала ў палітычных кампаніях — прапагандазе пяцігодак, выбарах у Вярхоўны Савет, барацьбе з ворагамі народа. Да сярэдзіны 30-х цэнтралізацыя і манопалізацыя творчага працэсу дасягнулі апагея. Практычна ўсе тэкставыя матэрыялы, а таксама каментары да музычна-мастацкіх праграм рыхтаваліся ў Маскве, у апарце Усесаюзнага радыёкамітэта, а потым рассылаліся на месцы. А ў 1936 г. у складзе Усесаюзнага радыёкамітэта з'явіўся новы аддзел — «мікрафонных матэрыялаў», які займаўся цэнтралізаванай падрыхтоўкай мікрафонных тэкстаў радыёперадач і іх рассылкай для мясцовага вяшчання, у т. л. для радыёстанцый БССР. Гэта павінна было цалкам выключыць магчымаць выхаду ў эфір бескантрольных тэкстаў. Значна скараціўся аб'ём вяшчання на беларускай мове. У 1932 г. былі закрыты

радыёгазеты. У 1933 г. было ліквідавана Таварыства сяброў радыё ССРСР. Замест яго пры ЦК ВЛКСМ утвараўся Камітэт садзейнічання радыёфікацыі краіны і развіццю радыёаматарства, а пасля ліквідацыі апошняга ў 1935 г. яго функцыі былі перададзены Усесаюзнаму радыёкамітэту. У 1937 г. была спыненая практыка правядзення радыёмітынгаў і радыёпераклічак.

Адначасова з ростам палітычнай і арганізацыйнай залежнасці ішло ўмацаванне радыёцэнзуры. Галоўліт і іншыя ўстановы саветскай цэнзуры з'яўляліся інструментам выканання волі галоўнага ідэалагічнага замоўцы. Пры гэтым партыя «вызначала і накіроўвала», органы цэнзуры ажыццяўлялі разгалінаваны кантроль, а ДПУ — НКУС каралі вінаватых у парушэнні цэнзурных забарон.

Яшчэ пастановай ад 10 студзеня 1927 г. ЦК ВКП(б) вызначыў абавязковы парадак прахаджэння ўсіх эфірных матэрыялаў праз органы Галоўліта. У студзені 1928 г. загадам па праўленні акцыянернага таварыства «Радыёперадача» была ўведзена практыка афармлення мікрафонных тэкстаў з візамі загадчыка аддзела і ўпаўнаважанага Галоўліта. Падлягалі другаснай дазваляльнай візе ўсе змены, якія былі зроблены непасрэдна перад эфірам. Пастанова СНК РСФСР ад 5 кастрычніка 1930 г. дапаўняла практыку папярэдняга прагляду Галоўлітам друкаванай прадукцыі, выстаў, лекцый і тэкстаў радыёперадач наступным кантролем. Неўзабаве цэнзарская група радыёвяшчання была пераўтворана ў сектар Галоўліта, які ажыццяўляў выключна папярэдняю цэнзуру цэнтральнага эфіру і кантраляваў работу груп радыёвяшчання, што існавалі ў структуры аблгарлітаў. Наступны кантроль над цэнтральным вяшчаннем ажыццяўляла самастойная цэнзарская група пры радыёкамітэце. Для цэнзараў былі створаны спрыяльныя тэхнічныя ўмовы: устаноўлены радыёпрыёмнікі і радыёкропкі на рабочых месцах і ў кватэрах. У той жа час кіраўніцтва радыёкамітэта распрацавала дэталёвую схему прахаджэння матэрыялаў праз цэнзуру, парушэнне якой жорстка каралася. Нарэшце, у 1940 г., пасля перадачы цэнзурнага кантролю над мастацкім радыёвяшчаннем з Галоўрэперткама ў Галоўліт, у руках апошняга былі сканцэнтраваны ўсе віды радыёцэнзуры, што выключала ўсялякую магчымасць лавіравання паміж ведамствамі.

Аднак, калі ў Маскве парушэнне вызначаных норм кантролю альбо адхіленне ад іх разглядалася як выключная падзея, у сталіцах саюзных рэспублік распараджэнні Галоўліта выконваліся не ў поўным аб'ёме³, што давала падставы для

крытыкі з боку Радыёкамітэта ССРСР. У справядачы адказнага інструктара «Радыёперадачы», складзенай пасля праверкі работы радыёстанцыі БССР у маі 1928 г., чытаем: «Як правіла, папярэдня прапрацоўка матэрыялаў нідзе не практыкуецца. Матэрыялы дапускаюцца да мікрафона без грунтоўнай прапрацоўкі і праверкі, як у сэнсе ідэалагічнай вытрыманасці, так і ў рэдакцыйнай... Палітычны прагляд матэрыялаў, як папярэдні, так і наступны, нідзе не існаваў. Часта палітычна невытрыманых паведамлення праслізвалі міма адказных работнікаў і ў такім выглядзе перадаваліся ў эфір».

У верасні 1930 г. «з мэтай ліквідацыі прарываў у справе радыёвяшчання на месцах» у БССР была накіравана ўдарная брыгада з Масквы. Характарызуючы работу мінскага радыёцэнтра, члены брыгады адзначалі, што «...пра яго музычна-выхаваўчую работу казаць не выпадае, бо рэпертуар складаецца з «падаронных» народных песень, маларасійшчыны і г.д. [...] Нельга не звярнуць увагу яшчэ на адну акалічнасць: да моманту пачатку перадач Белардыёцэнтр штодня застаецца без адказнага кіраўніцтва. Вядуць усе перадачы дыктары, якія, канешне, пазбаўлены магчымасці ўносіць тыя ці іншыя змены на хаду... Дзяжурнага, палітычна адказнага таксама няма». Акрамя таго, былі спробы рэтрансляцыі раённымі радыёвузламі БССР перадач замежных радыёстанцый, у прыватнасці, набажэнстваў з касцёлаў.

Кіраўніцтвам БССР былі зроблены захады дзеля выпраўлення сітуацыі. У 1931 г. пачала працу новая трасляцыйная станцыя

³ У 1927 г. у сваёй інструкцыі Гомельскаму акрліту Галоўлітбел прапанаваў падчас правядзення кантролю работы Гомельскай станцыі «быць даволі гнуткім, каб не зрываць працу радыёвяшчальных арганізацый» (НАРБ. Ф. 4 п. Воп. 1. Спр. 3546. Арк. 189).

магутнасцю 30 квт. Штат супрацоўнікаў беларускага Радыёцэнтра быў павялічаны да 50 чалавек, сярод якіх былі маладыя беларускія літаратары Т. Кляшторны, С. Баранавых, В. Маракоў (усе загінулі падчас сталінскіх рэпрэсій). Пастановай сакратарыята ЦК КП(б)Б ад 21 жніўня 1931 г. у Галоўліце БССР уводзілася спецыяльная пасада цэнзара, які адказваў за радыёвяшчанне. Без яго візы на першай і апошняй старонцы ў эфір не выходзіў аніводны матэрыял. Паказальны той факт, што на пасаду старшыні Радыёкамітэта ў 1931 г. быў прызначаны былы загадчык Галоўлітбела Р. Шукевіч-Трацякоў.

З'яўленне прадстаўнікоў цензурнага ведамства на радыё адразу ж адбілася на яго рабоце. Пачаліся звальненні рэдактараў, літаратурных працаўнікоў, музыкантаў аркестра за «палітычныя памылкі», «прыналежнасць да антысавецкіх арганізацый», невыкананне загадаў кіраўніцтва. 17 лістапада 1932 г. на працягу 25 хвілін трансляцыя з Мінска была спынена цензарам, таму што на матэрыяле адсутнічаў подпіс рэдактара. Але рэшткі лібералізму яшчэ заставаліся на мінскім радыёцэнтры — рэдактары маглі аспрэчыць цензарскія забароны на наступны дзень пасля эфіру. Неўзабаве рашэнне цензара зрабілася ісцінай у апошняй інстанцыі.

Да гэтага ж часу адносіцца стварэнне такой формы праслухоўвання радыёперадач, як радыёпартаўдыторыі. Яны ўяўлялі сабой пакоі, дзе акрамя прыёмнікаў мелася невялікая бібліятэка агітацыйнай літаратуры, наглядныя дапаможнікі, перыядычныя выданні. Кожная радыёпартаўдыторыя мела на штатнай пасадзе загадчыка. Напрыканцы 1935 г. у БССР налічвалася звыш 400 радыёпартаўдыторый, якія арганізавана штомесяц наведвалі больш за 6 тыс. чалавек.

Пасля ўтварэння ў 1933 г. Усесаюзнага камітэта па радыёфікацыі і радыёвяшчанні паўстала маштабная задача па развіцці праваднага радыё⁴. Работы па ўсталяванні трансляцыйных кропак у найбуйнейшых гарадах БССР (Мінск, Віцебск, Гомель, Полацк, Бабруйск) пачаліся ў 1928 г. На працягу першай пяцігодкі ў БССР планавалася ўвесці 416 тыс. радыёкропак. Гэты працэс атрымаў назву радыёфікацыі. Яна дазваляла дзяржаве ажыццяўляць жорсткі інфармацыйны кантроль, які цалкам выключыў магчымасць прыёму непажаданай інфармацыі звонку. Па сутнасці, трансляцыйная

кропка — гэта прыёмнік з жорстка фіксаванай частотой, што дазваляла прымаць толькі адну, афіцыйную радыёстанцыю. Адначасова правадная сетка дзяржаўнага радыё выконвала задачу апавяшчэння людзей у надзвычайных сітуацыях. У процівагу правадной радыёфікацыі, савецкае хвалявае радыёвяшчанне 1930-х гг. было накіравана пераважна на замежныя краіны⁵.

У той жа перыяд радыёвяшчанне пачало актыўна выкарыстоўваць гуказапіс, чаму паспрыяла ўзнікненне электрамеханічных сістэм гуказапісу.

Гэта, перш за ўсё, электраграмафонная сістэма, а потым — тонфільмавая, якая выкарыстоўвала прынцыпы гукавога кіно. З'яўленне гэтай тэхнікі істотна змяніла структуру радыёэфіру. Калі раней практычна ўсе перадачы ішлі ў прамым эфіры (толькі зрэдку перад мікрафонам усталёўваліся механічныя грамафоны), то на сярэдзіну 1930-х гг. да 20% эфірнага часу было занята гуказапісам. Гэта, у сваю чаргу, прыводзіла да паступовага пераходу ад дамінавання пераважна вербальных элементаў у радыёвяшчанні да павелічэння доли элементаў невербальных, перш за ўсё музычных.

У студзені 1935 г. адбылося абследаванне дзейнасці Радыёкамітэта БССР выязной брыгадай, якая складалася з прадстаўнікоў Усесаюзнага Радыёкамітэта і культпропа ЦК КП(б)Б.

⁵ Нацыянал-сацыялісты таксама актыўна выкарыстоўвалі вуснае слова дзеля дасягнення сваіх амбіцыйных мэт, але з пэўнымі тэхнічнымі адрозненнямі. Летам 1933 г. пад дэвізам «Радыё — у кожны дом» 28 вядучых радыёфірм Германіі ў прымусовым парадку павінны былі распачаць работы па стварэнні простага, таннага і якаснага радыёпрыёмніка. «Масавы прыёмнік» (Volksempfänger) быў разлічаны на прыём толькі мясцовых радыёстанцый. Неўзабаве быў выдадзены закон, адпаведна якому забаранялася праслухоўванне замежных галасоў. Да канца 1939 г. у Германіі было ўжо 35 радыёцэнтраў магутнасцю да 150 квт. Захопніцкая палітыка нацыстаў дазволіла пашырыць сетку вяшчання краіны за кошт радыёстанцый на акупаваных тэрыторыях. Большая частка Еўропы была вымушана атрымліваць інфармацыю ў нацыянал-сацыялістычнай афарбоўцы.

⁴ Ідэю стварэння праваднага радыё (г. зн. сістэмы перадачы навін, музыкі, лекцый, рэкламы ў дамы кліентаў па электраправадах) у 1922 г. прапанаваў і рэалізаваў амерыканец Дж. О. Сквайр.

У справаздачы брыгады, складзенай у характэрным для 1930-х гг. знішчальна-ваяўнічым тоне, гаварылася пра «надзвычайна нізкую палітычную і мастацкую якасць беларускага вяршання». У мэтах паляпшэння апошняга члены брыгада лічылі неабходным: «1. Скараціць колькасць уласных перадач для Беларускага радыёкамітэта з 9 да 5, максімум 6 гадзін, на вузлах — да 2 гадзін; 2. Цалкам ліквідаваць вяршанне на мове эсперанта; 3. Спыніць літоўскія і латышскія перадачы, таму што ў Беларусі іх ніхто не слухае; 4. Максімальна скараціць колькасць літаратурных перадач, цалкам забараніўшы пры гэтым вытворчасць уласнымі сіламі літаратурна-мастацкіх перадач на актуальную тэматыку».

Першая масавая «чыстка» працаўнікоў радыёвяшчання БССР («адзін выключаны з партыі, тры — зняты з працы як нацдэмы, неабходна зняць яшчэ трох») адбылася ў 1933 г., падчас следства па справе «Беларускага нацыянальнага цэнтра», які «распаўсюдзіў сваю дзейнасць на Радыёцэнтр».

Вельмі цяжкім выпрабаваннем для радыёбудуўніцтва ў СССР была сфабрыкаваная ў НКУС у 1935 г. «справа Радыёкамітэта», у выніку якой увесь кіраўнічы склад камітэта быў звольнены і рэпрэсаваны. У якасці фармальных прычын гэтай справы называліся адсутнасць планавання і цэнтралізацыі, палітычныя памылкі ў эфіры, шкодная ганарарная палітыка і інш. У Мінску па гэтай справе разам з шэрагам таленавітых журналістаў з працы быў звольнены ўпаўнаважаны Галоўліта па Радыёкамітэце.

Атмасферу, якая панавала на беларускім радыё напрыканцы 1930-х гг., перадаюць даклады, якія рэгулярна ішлі з цэнзурнага дэпартаменту ў партыйнае кіраўніцтва рэспублікі. 9 сакавіка 1937 г. начальнік Галоўліта і аддзела ваеннай цэнзуры БССР І. Л. Ахрамовіч дакладаў у палітасветааддзел ЦК КП(б)Б па данясенні цэнзара, прыкамандзіраванага да радыёкамітэта: «Дыктар Юрэвіч зрабіў пры перадачы лекцыі 5 сакавіка 1937 г. на тэму «Сацыялізм і камунізм» шэраг памылак тэксту, завізураванага Галоўлітам, якія мяжуюць з памылкамі стылістычнага і палітычнага характару... [ён] дзе трэба і не трэба ўстаўляў словы «таварышы», скажона вымаўляў імя Леніна, напрыклад, трэба было чытаць Владзімір, а ён вымаўляў імя Леніна Владымір з націскам на апошнім складзе, дадаваў шэраг непатрэбных слоў, кшталту «ёсць, так, вось, зразумела, усямерна, з'яўляюцца ўмовы і г. д.», спрабаваў зрабіць уласныя высновы пасля прачытанай Ленінскай цытаты — «Пра дзве важнейшыя ўмовы, неабходныя для ажыццяўлення поўнага камунізму»... Прашу Вашых указанняў дыктарам на недапушчальнасць зменаў тэкстаў лекцый пры перадачы ў мікрафон без згоды на гэта Упаўнаважанага Галоўліта. У выпадку паўтарэння падобных парушэнняў Упаўнаважаны Галоўліта будзе вымушаны выключыць мікрафон і спыняць перадачу».

23 красавіка 1938 г. І. Л. Ахрамовіч зноў дакладаў у ЦК КП(б)Б аб палітычных памылках

у матэрыялах, якія перадаваліся праз радыёстанцыю імя СНК БССР. «У адным з матэрыялаў прыведзена цытата тав. Сталіна наступным чынам: «Трэба ўвесь наш народ трымаць у стане мабілізацыйнай гатоўнасці перад небяспечнай ваеннага нападу, каб ніякая выпадковасць і ніякія фокусы нашых уласных шэрагаў (трэба было «знешніх ворагаў») не змаглі застаць нас неспадзеўкі»... 23 сакавіка 1938 г. у перадачы гутарка ішла пра ветэранаў вайны, а дыктар перадаў «ветэрынараў» вайны... заўважана шэраг памылак літарнага кшталту». Неўзабаве па прапанове Галоўліта была праведзена нарада супрацоўнікаў Радыёкамітэта, дзе апошнія апраўдваліся: «Дыктару перадаюць матэрыял за 2–3 хвіліны да перадачы... аддзел агітацыі [ЦК КП(б)Б] заўсёды спяшаецца, таму матэрыял недабраякасны», аўтары цягнуць да апошняга дня, машыністкі непісьменныя, умовы ў памяшканні [Радыёкамітэта] жудасныя.

У сваім рашэнні ад 11 кастрычніка 1937 г. ЦК КП(б)Б выкрыў «шэраг сур'ёзных палітычных памылак у рабоце Радыёкамітэта», у выніку чаго больш за 50 супрацоўнікаў радыё розных прафесій і ўзроўняў былі звольнены з працы. Значная колькасць з іх была рэпрэсавана, у т. л. Ф. Купцэвіч і Р. Шукевіч-Трацякоў, якія займалі ў розныя часы пасаду старшыні Радыёкамітэта БССР. Гэта быў настолькі моцны ўдар па кадравым складзе беларускага радыё, што і ў наступным годзе важнейшыя аддзелы Радыёкамітэта — агітацыі і прапаганды, апошніх навін, дакладаў і выступленняў — не былі забяспечаныя нават рэдактарамі. Рэдактары таксама адсутнічалі ў дзевяці раённых рэдакцыях радыёвяшчання. Характэрна, што сярод мер па ўмацаванні кадравага складу Радыёкамітэта меркавалася перавесці туды двух дадатковых цэнзараў з Галоўлітбела.

Абмежаванае кола архіўных першакрыніц не дае нам магчымасці рэканструяваць поўную карціну рэакцыі «простых» грамадзян на афіцыйную радыёпрапаганду 1920–30-х гг. Аднак нават нешматлікія наяўныя звесткі, пераважна ананімнага характару, дазваляюць сцвярджаць, што не ўсё грамадства паслухмяна і задаволена слухала афіцыйны «голас праўды». Напрыклад, у 1926 г. упаўнаважаны «Радыёперадачы» па БССР А. Канакоцін вылучаў асобную групу аўтараў лістоў на радыё, якім «надакучыла наша савецкая перадача; яны просяць не забруджваць эфіра савецкай перадачай і даць вольна прымаць замежжа». На сходзе радыёслухачоў харчовых прадпрыемстваў г. Мінска, які адбыўся ў 1940 г., у прэзідыум, дзе знаходзілася кіраўніцтва Беларадыёкамітэта, трапіла запіска наступнага зместу: «Чаму мала перадаюць на конт каханя?»

Спробы лепшых прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі выкарыстаць магчымасці радыё для распаўсюджвання навуковых ведаў і культурных каштоўнасцей былі гвалтоўна перапынены на мяжы 1920–30-х гг.

Увечары 10 чэрвеня ў Курапатах з ініцыятывы шэрагу грамадскіх аб'яднанняў адбылося перазахаванне парэшткаў ахвяраў сталінскіх рэпрэсій. Судова-медыцынская экспертыза паказала, што парэшткі належаць пяці чалавекам і датуюцца 1937–1941 гадамі.

На пачатку красавіка ў Курапатах невядомыя здзейснілі акт вандалізму — раскапалі два магільнікі, у выніку чаго на паверхні зямлі апынулася вялікая колькасць чалавечых парэшткаў. Мінскае абласное ўпраўленне ўнутраных спраў узбудзіла крымінальную справу.

Каля так званай Курапацкай Галгофы святар аўтакефальнай праваслаўнай царквы Леанід Акаловіч правёў жалобнае набажэнства, пасля чаго чорную скрыню з парэшткамі бязвінна забітых апусцілі ў магілу.

Людзі ўсклалі кветкі,
паставілі запаленыя
знічкі і лампадкі.

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ
 ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ
КАШТОЎНАСЦЬ
 МЕСЦА ЗГУБЫ АХВЯР
 ПАЛІТЫЧНЫХ РЭПРЭСІЙ
 30-40-я гады ХХ ст.
 ПРЫЧЫНЕННЕ ШКОДЫ
 КАРАЦЦА ПА
 ЗАКОН

БОЖА
 ДАРУЎНАМ
 ПАКУТНІКАМ БЕЛАРУСІ
 ДА
 КЛУБА
 СПАДЧЫНА

Сяргей Шапран

Старонкі кнігі Сяргея Шапрана
«Васіль Быкаў. Гісторыя жыцця ў дакументах, публікацыях, успамінах, лістах»

«Не кіем, Дык палкаю...»

Працяг. Пачатак — у № 2 (77) 2009 г.

У гэты ж час другі рускі пісьменнік — Валянцін Распуцін, з якім Васіль Быкаў некалі знаходзіўся ў сяброўскіх адносінах, — будзе задавацца пытаннем: «Что произошло с Быковым? Этот вопрос тот же, что и об Астафьеве, на который ответить я не берусь. Наше время тем и интересно, что все разошлись по своим местам. То, что, может быть, было скрыто в людях, открылось. И позиции, и характеры, и ценность каждого человека. Так и с Быковым.

Владимир Васильевич Карпов, который был во время войны разведчиком, взял 79 «языков», говорит, что 79 — это не цифра. И когда он вернулся с фронта, то решил взять 80-го пленника, скорее пленницу — будущую жену. Не так просто это было сделать, пришлось обхаживать, применять разные способы и методы. Причем не те, что использовал на фронте. По слухам, говорят, что вот примерно таким же образом демократы взяли в полон Василия Быкова. Так это или не так, но определенность к этому у него была»¹. І ў іншы раз В. Распуцін наступным чынам ахарактарызуе Быкава: «... вдоволь нахороводившийся с теми, кто сеял семена раздора между нашими народами, подписывавший в 1974-м знаменитое письмо против Александра Солженицына, а после Беловежского сговора, не будучи гражданином России, не менее знаменитое письмо, призывающее к расправе над русской патриотической интеллигенцией [...]»².

Яшчэ ж раней, пасля аднаго з публічных выказванняў Распуціна, з адкрытым лістом да яго выступіць Ніл Гілевіч:

¹ Над землей славянский пусть звучит набат! // Славянский набат. 1997. 18–24 дек.

² Распутин В. Кто сеял семена раздора... // Славянский набат. 1998. 12–18 февр.

«Уважаемый Валентин Григорьевич!

В газете «Республика» (5.6.96) я прочитал беседу с Вами минского журналиста Е. Ростикова, главные пассажи которой меня очень огорчили. Тем более что высказанные Вами мысли разделяют, знаю, и многие другие литераторы и деятели культуры России. Речь пойдет о пассажирах, касающихся, во-первых, общественно-политической ситуации в Беларуси, а во-вторых, известного миру белорусского писателя Василя Быкова.

В заглавие публикации вынесены сказанные Вами слова: «Ваш президент начал великое дело...». Имеется в виду Договор о Сообществе России и Беларуси. С видимым удовлетворением Вы говорите о сделанном Вами в Минске открытии. Цитирую: «Странное дело, я смотрел Российское телевидение, и мне казалось, что все у вас против этого Договора. Но вот я здесь уже несколько дней, и с кем бы ни заговаривал на эту тему, все только «за». За скорейшую реализацию его». И чуть дальше о Быкове: «Для меня позиция некоторых ваших писателей, и особенно Василя Быкова, кажется странной. За последние пять, даже десять лет я ничего нового у него не читал. [...] Но кое-какие его политические статьи я видел. И не верил, что он мог так измениться. Человек, который значился народным писателем и, видно, был им, вдруг занял сторону не своего народа, а небольшой группы политиканов, группы, которая решила разрушить, перевернуть, переиначить все, что было выстроено и выстрадано народом. Нет, я его не понимаю».

Вот как определенно и как крепко, Валентин Григорьевич, высказались Вы и о делах в Беларуси, и об «изменившем своему народу» Быкове. К сожалению, жанр письма не позволяет подробно объяснить Вам, как глубоко и печально Вы

заблуждаетесь. В оценке последних политических событий в Беларуси Вам, писателю и мыслителю, не следовало бы полагаться на ответы приставленных к Вам «собеседников». Полезнее было бы поговорить с теми минчанами, для которых вопрос о суверенитете и независимости Республики Беларусь — вопрос жизни и смерти, точно так же, как для Вас вопрос о судьбе России. Тогда Вы бы узнали, что в последние месяцы в Минске слышимо заявляет о себе политически зреющий белорусский народ, а не «группа политиканов». И что правда в этом — как бы кому ни хотелось желаемое выдать за действительное. Вы уехали из Минска обнадеженным, что «великое дело» ликвидации государственной независимости Беларуси будет продолжено. [...]

А теперь — о самом прискорбном в Вашем минском интервью. Вы позволили себе выступить в роли судьи белорусского писателя Василя Быкова, якобы изменившего своему народу и перешедшего на сторону «группы политиканов». Вы даже звания «народного писателя» лишили его. И по какому же моральному праву, уважаемый Валентин Григорьевич? И на каком же основании? Или Вы лучше, чем Быков — горемычный сын горемычного белорусского народа, — знаете прошлое и настоящее Беларуси, ее историческую судьбу и нынешнее трагическое положение? Или Вы больше и сильнее, чем Быков, озабочены судьбой белорусского народа? [...]

Говорите, что не понимаете сегодняшнего Быкова? Очень жаль, если это действительно так. Значит, Вы не понимаете и Франтишка Богушевича, и Янку Купалу, и Якуба Коласа, и Максима Богдановича, и Максима Горецкого, и всех иных духовных учителей Василя Быкова — Быкова и всех нас, грешных, его друзей, единомышленников, соратников. И готовы в согласии с «собеседниками» предать всех нас анафеме, что ли? А ведь мы, Валентин Григорьевич, за братскую дружбу и самое тесное сотрудничество с Россией. С Россией свободной, демократической, уважающей права государств-соседей не меньше, чем свои собственные»³.

Другі ж адкрыты ліст падпіша старшыня Партыі беларускага патрыятычнага руху Анатоль Баранкевіч, і адрасаваны ён будзе ўжо Васілю Быкаву:

«... что произошло с Вами за последние три года, я не могу понять. Вы полностью изменили свои взгляды ровно на 180 градусов. Вы фактически отказались от своих убеждений и, самое обидное, от тех людей, которых Вы убедили. Отказались от своих героев, на патриотизме которых Вы воспитали целое поколение.

По моему убеждению, этого не должно было быть, и считаю, что с Вами произошла какая-то трагическая ошибка и что это заблуждение пройдет и Вы опять станете тем Быковым, которого знал

³ Гилевич Н. Вы слишком много приняли на веру: Письмо белорусского писателя Валентину Распутину // Литературная газета. 1996. 26 июня.

весь мир как стойкого, нестигаемого пропагандиста патриотизма и прославления партизанского движения Беларуси. [...]

Ваша статья, да и портрет, помещенный в [...] номере газетенки «Свобода» по результатам референдума, наводят на очень грустные мысли. Да и если учесть, что эта газета подкармливается Фондом Сороса, то тогда вообще становится Вас очень жаль.

Уважаемый Василий Владимирович, я один из тех, кто воспитан на Ваших идеях беспредельного служения Отечеству и его народу, обращаюсь к Вам с просьбой — станьте тем, кем Вы были, и пусть мои внуки читают Ваши книги и черпают из них то, без чего жизнь бессмысленна, ибо если нет Родины, нет ничего. [...]

От редакции. [...] От себя добавим лишь одно: вчера у Василя Быкова был день рождения. У великих писателей каждый день по-своему велик, даже если они в чем-то заблуждаются. И было бы непростительно [...] не вспомнить о дне рождения Василя Быкова.

Вспомнили. Поздравляем! Ждем новых произведений»⁴.

Між іншым, генералу Баранкевічу адкажа журналіст Аляксандр Лукашук:

«Сам генерал так разьлічыў, ці рэдакцыя «Народнай газеты» парупілася, але выйшла файна — ліст, у якім пісьменьніка чамусьці называюць Уладзімерам Васільевічам, змясьцілі на першай старонцы побач з афіцыйным віншаваньнем ад Міністэрства культуры і друку [...].

Генэрал паведаміў, што за апошнія тры гады (?) Быкаў цалкаў зьмяніў свае погляды роўна на 180 градусаў [...].

Дадатковы смутак ахапіў старшыню партыі партыётаў з тае прычыны, што «газетэнка», як ён імянуе СВАБОДУ, падкармливаецца Фондам Сороса. (Забяўна, што ў папярэднім нумары «Народная газета» таксама на 1-й старонцы паведаміла, што «Прэзідэнт Беларусі А. Лукашэнка выказаў шчырую ўдзячнасьць Джорджу Сорасу за ягоны намер вылучыць беларускім вучоным дзевяць тысяч даляраў ЗША») [...]

Больш вартай увагі ўяўляецца пазыцыя «Народнай газеты». Публікацыя адкрытага ліста, быццам выцягнутага з труны спачылага ў Бозе «Политического собеседника», вяртае ў затхлую атмасфэру беларускай Вандэі, калі Василя Быкава, Алеся Адамовіча ды іншых цкавалі групы хуткага адпору з ЦК КПБ. Якія імёны стаялі пад тымі лістамі, якія людзі вучылі жыць пісьменьнікаў ды іх аднадумцаў! (Адзін акадэмік Дарожкін чаго быў варты — яго подпіс пад заклікамі кшталту «Празрэнных вырадкаў расстраляць!» сустрэкаецца ў беларускім друку ад 1937 года.) [...]

У прыпісцы пад генэральскім лістом рэдакцыя «Народнай газеты» велікадушна дапускае, што Быкаў, нават калі і памыляецца, усё ж заслугоўвае ўспаміну і віншаваньня ў дзень нараджэньня.

Далібог, каб ня большае разоў у дзесяць «віншаваньне» генэрала, можна было б падумаць, што газета скацілася на пазыцыі абстрактнага гуманізму. Раней, помніцца, пісалі, што памяць пра такіх, як Быкаў, зарасьце чартапалохам»⁵.

Адкрытыя лісты да пісьменьніка будуць цяпер друкавацца адзін за адным. У якасці чарговага аўтара выступіць сакратар Цэнтральнага савета Аграрнай партыі Валянціна Свяцкая:

«Василий Владимирович! Вы же прошли войну, видели слезы и кровь, горе и несчастье, принесенные коричневыми полчищами на нашу землю. К лицу ли Вам, народному писателю Беларуси, заявлять о приходе к власти «камуна-фашистаў»? Неужели ненависть к коммунистам настолько застила Вам глаза, что Вы взяли их и так просто ассимилировали с фашистами?

Василь Быков, в чем вина КПБ и КПСС лично перед Вами? В том, что помогли Вам, как могли, стать известным не только в Беларуси, но и далеко за ее пределами? Оберегая и лелея Вас от всяческих посягательств на Вашу славу, они, я имею в виду ЦК КПБ и ЦК КПСС, вырастили из Вас капризное дитя, которому разрешалось если не все, то очень многое.

Как же нужно ненавидеть свой народ, чтобы называть его «тугадумным», нацию, которая, на Ваш взгляд, «не знайшла ў сабе палітычнай волі», да еще и с «дзіравымі» руками оказалась. Словом, «ня высьпела» она еще до Вашего уровня.

Ближайшее будущее Быков видит в репрессиях и расправах, которые будут чиниться на основании доносов. Для этого, на его взгляд, есть «вялізная армія навукоўцаў у Акадэміі навук, у гуманітарных інстытутах, якія засталіся і толькі чакаюць адпаведнага моманту».

Зачем же вот так вот всех черной краской мазать? Это не Ваша ли подпись, Василий Владимирович, стоит под публичным доносом на Солженицына, после чего его не только изгнали из Союза писателей СССР, но и выдворили за пределы Родины?

Это еще что? А вот беды, которые свалились на голову белорусскому народу, оказывается, от того, что «самасвядомасць» наша не на «крыві» замешана. Не пошло на пользу нации и то, что «розныя рэлігійныя канфесіі мірна суіснуюць», а это, оказывается, только «разбурае яе (нацию)». А дальше больше — «... трэба, каб сувэрэннасьць нацыяй

Восень 1945 г.

⁴ Генерал пишет писателю // Народная газета. 1995. 20 июня.

⁵ Лукашук А. Як «Народная газета» павіншавала народнага пісьменьніка // Свобода. 1995. 20 чэрв.

была выпактавана, каб яна... была асьвечана крыўей». Чьей?

Говорят, журналисты — это совесть нации, писатели — ее философия. Какую философию несет один из лучших белорусских писателей В. Быков: учит труду? учит защищать Родину? учит отстаивать религию своих предков? Читайте последние интервью и статьи В. Быкова, и вы нигде не найдете ответа ни на один из этих вопросов.

Может быть, он сражается за молодежь, за материнство? Нет. Писатель борется за плюрализм мнений. Отлично. Так пускай съездит в США и Израиль и посмотрит, что делается там. Там нет такой грязи, которую допускают наши политические идеологи по отношению друг к другу, а тем более непартийные, т. н. «демократы» наподобие В. Быкова.

Вы со товарищи дружно ругаете Беларусь и Россию, их людей и порядки. А назовите-ка хоть одно выступление, в котором Вы поругали бы Запад?

Что же касается нации и народа, то поменять их в одночасье ни теоретически, ни практически невозможно. Если ЭТОТ народ и ЭТА нация Вас не устраивают, поищите, пожалуйста, то, что Вам мило и сердцу любо. Я думаю, что в этом исключительном случае даже президент, так горячо Вами нелюбимый, сможет понять Вас и, если понадобится, помочь.

И последнее. Все чаще и чаще слышишь из околомедиа-СМИ ропот, что вот, дескать, к власти возвращаются коммунисты и председатели колхозов. А чем они хуже младших научных

сотрудников, так и не добравшихся до вершин учености? Ничем!

Господа, нужно проигрывать достойно»⁶.

Будуць і іншыя зневажальныя артыкулы, у тым ліку нейкага Эдуарда Яснага, які «па-новаму» ўгледзіцца ў біяграфію пісьменніка, па ходзе зрабіўшы не адно «літаратуразнаўчае» (і не толькі) «адкрыццё»:

«Считается: Быков сказал новое слово о войне. Данный постулат давно приобрел статус аксиомы. [...]

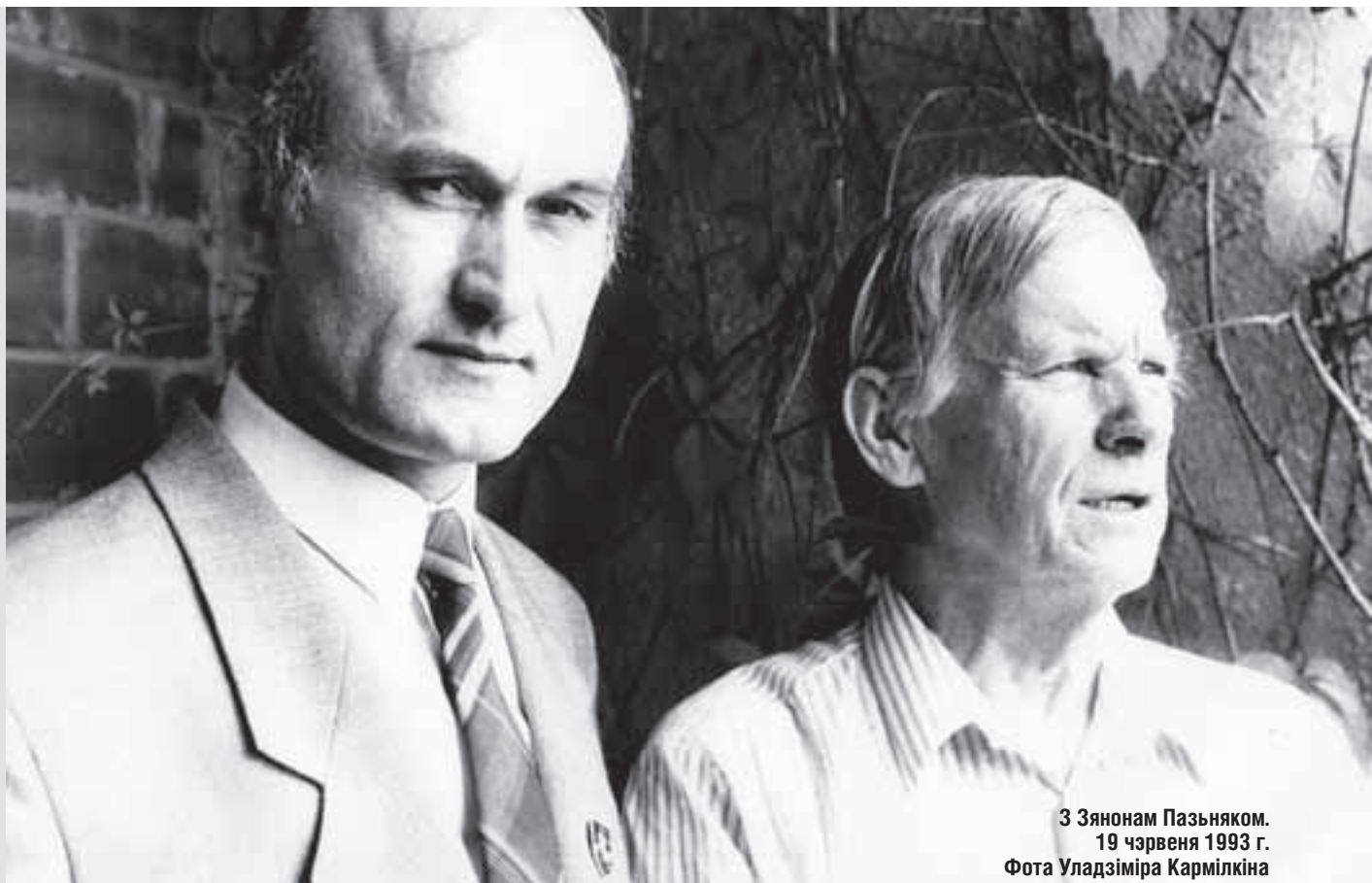
Спору нет, бывший фронтовик сорвал с войны загероизированный, пропагандистский, совинформбюровский мундир. Его война — это чудовищное насилие над человеком [...].

Быков категорически не приемлет этого, защищает людей от кровавого Молоха [...]. Быков — единомышленник Толстого: война есть «противное человеческому разуму и всей человеческой природе событие».

Толстого, однако, знали не только у нас. Его знал весь мир, и эта мысль нашла сторонников среди выдающихся писателей Запада. В частности, Хемингуэя и Ремарка. [...]

Конец 50-х годов — начало триумфального шествия по СССР Хемингуэя и Ремарка. Молодежь зачитывалась и упивалась ими. Литературная молодежь видела в них великих Учителей. Их творчество оказало огромное воздействие на целое поколение

⁶ Святская В. Хочу белого пуделя! или О том, как реагируют националистические круги на результаты выборов // Белоруссия. 1995. 1–14 июля.

З Яяонам Пазьянкам.
19 чэрвеня 1993 г.
Фота Уладзіміра Кармілкіна

писателей, особенно тех, кто работал над военной темой. Не обошлось без подражательства, без эпигонства, коснувшихся даже требовательных и одаренных людей.

«В окопах Сталинграда» В. Некрасова в комплиментах не нуждаются, поэтому представим слово А. Твардовскому. «Я, имевший дело с этой рукописью, — свидетельствовал он, — выгребал оттуда столько Ремарка и Хемингуэя, что страшно сказать. Я не виню в этом Некрасова, я глубоко убежден, что искусство родится из двух источников: жизни и собственно искусства».

К этому времени в Белоруссии довольно громко звучал голос Быкова. [...]

Берем роман Ремарка «На Западном фронте без перемен» (1929). Бессмертный эпизод: в одной воронке оказались немецкий и французский солдаты. Немец вонзает во врага (действие происходит во время Первой мировой войны) кинжал. Но не убивает его насмерть. Как быть? Покинешь воронку — сразу погибнешь; дорезать раненого, беспомощного человека — рука не поднимается. Немец пытается спасти его. Тщетно... Француз умирает.

«Прости меня, товарищ, — мучительно кается убийца поневоле, — мы всегда слишком поздно прозреваем... Прости меня, товарищ, как мог ты быть моим врагом? Если бы мы бросили наше оружие и сняли наши солдатские куртки, ты бы мог быть мне братом».

Немец достает бумажник умершего. Из него выпадают письма и фотографии. С фотографий смотрят женщина и маленькая девочка; потрясенный солдат пытается читать письма. «Каждое слово, которое мне удастся перевести, вонзается мне в грудь, как пуля, как нож».

Берем рассказ Быкова «Адна ноч» (1961). Советский и немецкий солдаты волею рока оказываются в замурованном склепе, из которого нет выхода. [...] Вцепиться друг другу в глотку или жить по обычным человеческим нормам? Враги, оттаивая от ненависти, выбирают второй вариант. [...] Освободившись из совместного заточения, обретя свободу, друзья по несчастью снова превращаются в лютых зверей. Волока вынужден убить немца, иначе тот убьет его. [...] «И ему было очень мучительно оттого и хотелось завить от обиды, которая охватила и душила его».

Берем повесть Быкова «Трэця ракетa» (1961). В окоп наших солдат заползает обожженный фашистский танкист. [...] Герои настолько думают и поступают по-ремарковски, что находят у гитлеровца фотографии и письма. Но не от жены, а от матери. Находка, бесспорно, новаторская. [...]

Ради справедливости отметим: становясь профессиональнее, мастеровитее, опытнее, Быков самостоятельно «выгребал» столь явные, школярские заимствования, столь очевидные подражательства. Школярство исчезало, школа оставалась, подвергаясь от произведения к произведению «творческой» советизации и белорусизации.

БНР — 75 гадоў. Злева направа: Зянон Пазыняк, Радзім Гарэцкі, Васіль Быкаў, Галіна Сямдзянава, Валянцін Голубеў, Сяргей Навумчык, Уладзімір Заблоцкі. Сакавік 1993 г. Фота Уладзіміра Кармілікіна

Данное обстоятельство, на мой взгляд, ключевое для объективного анализа и понимания феномена Быкова. Пройти мимо него — значит отрезать путь к истине, к литературе. Недаром споры вокруг белорусского прозаика с момента их возникновения и до настоящего времени ведутся в политическом плане [...].

Начало этому, как мне представляется, было положено 1 февраля 1966 года — явно некорректной рецензией Я. Герцовича «Дзвюх праўд не бывае» в газете «Звезда». [...]

Выступила «Звезда» — разве позволительно отмачиваться «Советской Белоруссии»? 8 апреля в ней появляется редакционная статья [...] «Вопреки правде жизни». Художественная интеллигенция у нас ушлая, с кухней верхов была знакома хорошо: коль статья редакционная — зри в корень: за ней стоит ЦК КПБ. [...]

Литературную Белоруссию это неуклюжее аппаратно-номенклатурное поглаживание против шерсти привело в неопишное волнение. [...]

Критическая царапинка в газетной статейке казалась смертельным ударом политического топора. Безобидное журнальное выступление с извинительным «вместе с тем» поднималось до уровня разгромного директивного документа. [...]

Милая, толерантная провинция! Много у тебя, сердешной, примет. [...]

Город охватил шок. Еще бы... Совершен замах на талантливого новатора! [...] Начинается литературный и политический террор! Начинается сталинщина! [...]

«Мы» все понимали. Даже то, что конец света не за горами, и он грянул 17 апреля — «Правда» вышла со статьей «Правда о великой войне» В. Севрука [...].

«Мы» знали, что слово этого издания тогда имело директивное свойство. Сам Шолохов, по его признанию (с хитрецей и иронией), стоял перед ним по стойке «смирно». Что же говорить о «нас»? [...]

В правдинской бомбе речь велась о творчестве Василя Субботина, Григория Бакланова, Ольги Кожуховой, Алеся Адамовича и Василя Быкова... Пять авторов на газетную публикацию... Чем же можно убить при столь ограниченном пространстве писателя и республику, им представляемую? [...]

Просмотрев Ремарка в быковских вещах, отбросив его за «ненадобностью», апологеты писателя превратили себя в заложников односторонне-ограниченной концепции, в изготовителей и штатных шлифовальщиков котурнов для писателя. Подобная специализация будет уводить дальше и дальше от литературы, загрязняя ее, повторяюсь, политикой и политиканством, собирая сонм Санчо Панс, которые будут плакать («преследуют») и петь осанну («новатор»). Труднее всех в данной ситуации — писателю. [...]

Быкову во сто крат труднее, чем его верным (на сегодняшний день) оруженосцам: он-то отлично знает цену своему «новаторству», он-то великолепно знает, как «загрэбал» в те или иные вещи Ремарка. Прозреть ему, в отличие от Санчо Панс, не дано. Он должен до конца, до последнего патрона, играть роль первооткрывателя, оправдывать, модно выражаясь, имидж великого новатора. Беспристрастные исследования для него — страшнее любых преследований. Его счастье, его слава, его спасение — в преследованиях. В этом смысле Быкову повезло необыкновенно, ему есть за что судьбу благодарить [...].

1974 год — орден Трудового Красного Знамени и Государственная премия. 1980 год — народный писатель Белорусской ССР. 1984 год — Герой Социалистического Труда. 1986 год — лауреат Ленинской премии; немного найдется на территории бывшего СССР прозаиков, на долю которых выпали бы аналогичные преследования.

Поистине невиданный феномен в мировой литературе. Преследуют и тут же награждают.

Давят и тут же премируют. Душат и тут же возвышают. Загирают и тут же избирают в высший государственный орган республики. Ставят препоны и тут же осыпают сказочными литературными привилегиями [...]. Как же так? Тайна сия велика есть»⁷.

Наіўны і недасведчаны чытач, магчыма, і паверыў у гэтую ахінею, аднак на гэты «опус» доказна і аргументавана адкажа ў «ЛіМе» крытык і літаратуразнавец Міхась Тычына:

«Як ужо не раз бывала, — дзеля нізкае мэты — зняважыць чалавека, абняславіць яго імя — выкарыстана «свабодная трыбуна» вядомай газеткі «Мы и время» (ад 12 жніўня г. г.). [...]

У Яснага ўсё ясна, празрыста, адназначна: развянчаць імідж Василя Быкава [...].

Дзякуй і за напамінак: малая актыўнасць чытача беларускай кнігі — гэта факт нашага жыцця. Але можна бачыць прычыны ў гісторыі народа, у сацыялогіі паводзін, у псіхалогіі масавай свядомасці, а можна шукаць іх... у падзенні рэйтыngu пісьменніка, якое здародуючыся фіксуе аўтар. Калі лічыць наклады кніг за адзнаку папулярнасці, то «сумленнем нацыі» трэба называць сёння Чэйза і Флемінга, Сувестра і Алена, Клеланда і Халандзера. Тым часам нават А. Крысці і Ж. Сіменон у добрым беларускім перакладзе падоўгу ляжаць на палях крамаў і кіёскаў. Што ж да сумарнага тыражу быкаўскіх твораў у некалькі мільёнаў экзэмпляраў, набранага некалі «ў маштабе ўсёй савецкай краіны», то львіную долю яго складалі пераклады на «мову міжнацыянальных сувязей», чаго не жадае заўважаць Э. Ясны.

Наогул жа ў манеры «незалежнага публіцыста» — адштурхоўвацца ад дакладнага факта і ў выніку пэўных маніпуляцый перастаўляць усё з ног на голаў, падводзіць да высноў, якія інакш як хлуснёй нельга назваць. [...]

І зноў у пачатку «выкрыцця» — абсалютная ісціна. «Бясспрэчна, — піша Э. Ясны, — былы франтавік сарваў з вайны загераізаваны, прапагандысцкі, саўінформбюроўскі мундзір. [...]». А далей пачынаецца... аматарскае літаратуразнаўства. Хлопчык з натоўпу, ну, той самы, зіркаты і дасужы, заўважыў раптам тое, чаго за трыццаць гадоў не хацелі заўважаць дзiesiąткі быкававедаў. Выявілася, што так званы наватар Быкаў — ніякі не наватар, а ўсяго толькі варты жалю пераймальнік Рэмарка, які поруч з Хемінгуэем трыумфальна крочыў у канцы 50-х гадоў па СССР [...]. Ён, паводле слоў Э. Яснага, па-шкалярску, жывёцом браў з сусветна вядомых твораў Рэмарка цэлыя эпизоды [...]. Аргументацыя, на погляд Э. Яснага, забойчая: быкаўскія творы з названым эпизодам выйшлі ў свет значна пазней за славыту рамана Рэмарка «На Заходнім фронце без змен» (1929), адкуль ён і быў «запазычаны», адно што «схаваны ў «мясцовы» матэрыял, у «другую» вайну». Мог, вядома, беларускі празаік «запазычыць» і ў свайго любімага

⁷ Ясны Э. Без котурнов: Комментарий к очередному ордену Василя Быкова // Мы и время. 1994. 12 авг.

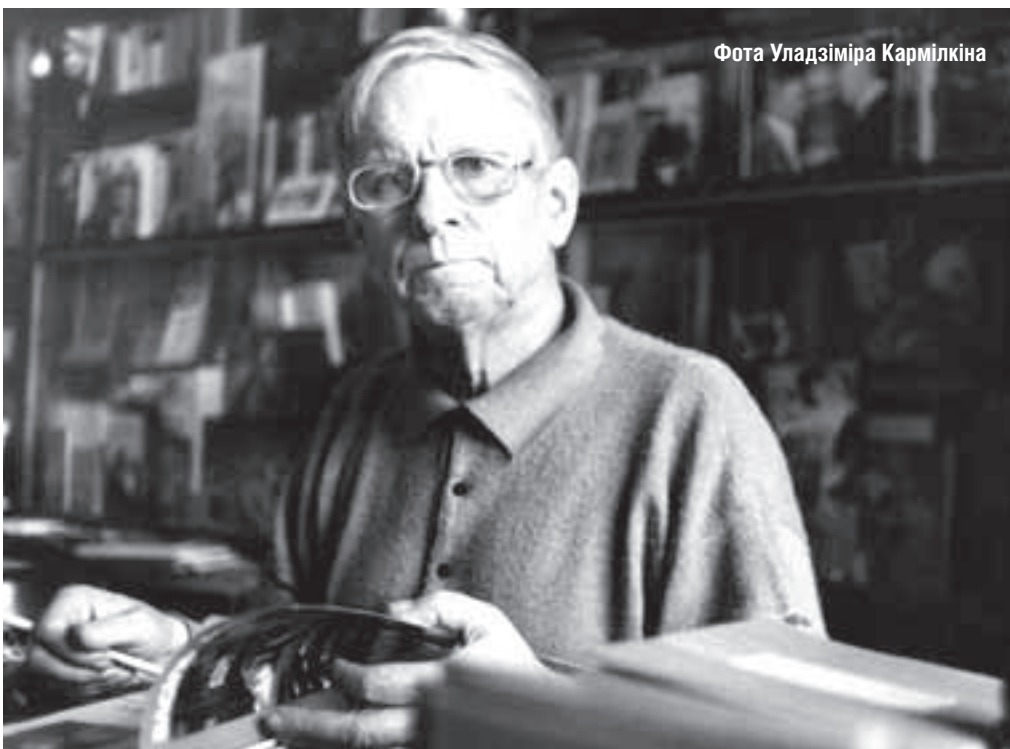
В. Някрасава, імя якога ўмудраўся называць публічна нават тады, калі яно было забаронена, але ўсю «рэмаркаўшчыну» з аповесці «У акопах Сталінграда» своечасова, яшчэ ў 1946 годзе, калі «трыумфальнага шэсця» Рэмарка не было, «выграб» патрабавальны А. Твардоўскі. А мог «запазычыць» і ў нашага беларускага класіка М. Гарэцкага, аўтара апавядання «Рускі» (1915), дзе ў падобнай сітуацыі сутыкаюцца героі і паўтараюцца адны і тыя ж дэталі (пісьмо). Вось вам і «мясцовы матэрыял»! Праўда, і Рэмарк мог незнарок «збондзіць» гэты самы эпізод у Гарэцкага: усё-ткі ў Гарэцкага ён апісаны раней! Ох уж гэта наша павышаная ўвага да таго, хто першы, а хто апошні, хто «адкрыў», а хто «запазычыў»? А можа, усё было і прасцей, і ясней, як у Э. Яснага? І Гарэцкі, і Рэмарк, і Быкаў, кожны ў свой час, чыталі «Вайну і мір» Л. Талстога, у прыватнасці, радкі, дзе апісваецца, як наляцелі ў гарачцы бою адно на аднаго рускі і француз і як, зірнуўшы твар у твар, вочы ў вочы, жажнуўшыся свае нялюдскасці, хутчэй разбегліся. Чыталі і вучыліся выяўляць у такіх эпізодах той самы «філасофска-псіхалагічны змест», які нібыта нятворча пераняў у Рэмарка Быкаў. Як кажуць, хадзілі ў розныя класы адной і той жа яснапалянскай школы.

Але «метода» Э. Яснага такая, што, нападаючы на Быкава, ён цалем у другія мішэні, трымае ў полі зроку і іншыя пісьменнікі імёны, цэлы напрамак літаратурнай і грамадскай думкі 60–80-х гадоў, тых самых шасцідзсятнікаў, якія столькі год таранілі цытадэль камуністычнага таталітарызму і ўрэшце дамагліся яе падзення. А ў гэтай жа цытадэлі, у самым яе асяродку, так утульна пачуваліся ў свой час усё гэтыя Ясныя ды Прамяністыя: тыражы кніг у «бласлаўёныя» часіны, пра якія так настальгічна ўзгадвае аўтар артыкула, сапраўды былі гарантванія, а зорны дождж усемагчымых узнагарод быў такі шчодры, што ставала і на тое, каб падзяліцца з іншымі!

Вядома, дзяліліся, але не адразу. Спачатку выпрабавалі «на злом»: ці такі ўжо ён «непреклонный», гэты самы змагар з сталінізмам Быкаў? І сам Быкаў, і іншыя літаратары ўспрымалі падобныя спробы як пераследаванне за іншадумства, як парушэнне дэклараваных усімі савецкімі канстытуцыямі свабод. Так, а не інакш, успрымаюцца і ацэньваюцца гэтыя спробы і сэння. Аднак людзі, якія ўсё сваё свядомае жыццё

адседзелі ў бяспецы за тоўстымі, складзенымі з некалькіх пластоў ідэалагічнай хлусні сценамі камуністычнай цытадэлі, па-ранейшаму знаходзяцца ва ўладзе зрокавых аберацый. Якія, усклікае Э. Ясны, пераследы? Які яшчэ цэнзурны прыгнёт? Пра якую такую «кампанію супроць Быкава», развязаную ў 60–70-я гады ЦК і КДБ, гаворка? Знаёмая да нуды песня. [...]

А што ж было? Спачатку, у лютым 1966 года, — рэцэнзія Я. Герцовіча ў «Звяздзе». «Яўна некарэктная», — заўважае Э. Ясны. Адыёзная постаць гэтага крытыка ў тыя часы мала кім успрымалася ўсур'ёз, а яго выступленне ў друку і сапраўды можна было б расцаніць як спробу выказаць уласную думку на творчасць Быкава. Але і Пісарава, пагромшчыка Пушкіна, на якога спасылаецца аўтар (вось бы пры жыцці Герцовіча хто-небудзь «адваліў» яму гэты камплаімент у выглядзе аналогіі!), сучасныя «разумныя пушкінаведы» асэнсоўваюць не як «бліскучага інтэлектуала», а як аднаго з тых, хто старанна пракладаў дарогу нігілізму і яго спадарожніку — рэвалюцыйнаму тэрору, які скончыўся скідваннем Пушкіна з «парахода сучаснасці» і знішчэннем мільёнаў нявінных людзей. У пачатку 1966 года «разумныя быкававеды», і не толькі яны адны, адчулі, што рэцэнзія Я. Герцовіча — гэта «пробны камень» палітычных сіл, якія стаялі за крытыкам: невыпадкава яна з'явілася ў «органах ЦК». Падзеі пацвердзілі гэтыя прадчуванні: неўзабаве ў «Советской Белоруссии» быў апублікаваны рэдакцыйны артыкул пад недвухсэнсоўнай назвай «Насуперак праўдзе жыцця». Творчая інтэлігенцыя, сапраўды добра ведаючы «кухню вярхоў», памятаючы пра нядаўні гістарычны вопыт, чакала толькі горшага: раз артыкул рэдакцыйны — значыць за ім стаіць ЦК КПБ! А за ЦК — КДБ! А за КДБ...

Фота Уладзіміра Кармілікіна

Э. Ясны іранізуе: «няўключнае апаратна-наменклатурнае пагляджванне супроць шэрсці», «крытычная драпінка ў газетным артыкульчыку», «бяскрыўднае часопіснае выступленне»... Магчыма, і бяскрыўднае, калі яно цябе асабіста не закране [...]. А ці можна ўсур'ез інтэрпрэтаваць «як сігнал да пераследу таленавітага пісьменніка» вось гэтыя радкі, няхай сабе і надрукаваныя ў газеце «Правда»: «Аповесць «Мёртвым не баліць» — няўдача аўтара [...]». Ну, выказаў У. Сяўрук, аўтар гэтых радкоў, уласнае меркаванне! Дык гэта ж, усклікае Э. Ясны, «асабістая справа кожнага чытача, кожнага чалавека»! Так, на самай справе «асабістая», калі б тое адбывалася ў часы Чэхавы, якога ўзгадвае аўтар. Але ўсё здарылася ў векапомныя часіны «абвастрэння ідэалагічнай барацьбы», калі састарэлыя маразматыкі-сталіністы вырашылі даць апошні бой дэмакратыі. На літаратурным адрэзку ідэалагічнага фронту ў іх былі свае заўзятыя памочнікі...

Вось няпоўны пералік «водгукаў» на артыкул У. Сеўрука, апублікаваных у саюзнай і рэспубліканскай прэсе: «Творчыя заваёвы і страты», «Героі ці ахвяры лёсу?» [...]. Ідэалагічны штаб ЦК КПСС, у якім не апошняю ролю іграў і У. Сеўрук як спецыяліст па творчасці Быкава, чула пеленгаваў сігналы, што ішлі з месцаў, з той самай «мілай», «памяркоўнай» [...] правінцыі, перапалоханай не на жарты аб'яўленым літаратурным і палітычным тэрорам. А правінцыя, у сваю чаргу, вокамгненна рэагавала на павеі ў верхніх эшалонах улады. Як звычайна, неадэкватна і гіпербалізавана: «... нейкія нягоднікі пабілі вокны ў кватэры гнанага пісьменніка». Вось «мілая падрабязнасць» правінцыйнага жыцця 60–70-х гадоў! Дадамо: нейкія нягоднікі адкрыта цкавалі дзяцей Васіля Быкава, школьнікаў. Званілі па тэлефоне і абражалі пісьменніка. Пісалі падкідныя лісты. Адноўчы ўвечары «нейкая» машына спынілася насупраць акна кватэры, якая знаходзілася на першым паверсе, і праз хвіліну пісьменніку стала блага. Урачы «хуткай дапамогі» не магі паставіць дыягназ, пакуль ім не растлумачыў усё шэры суб'ект у цывільным [...]. Пачаліся выклікі ў «адпаведныя органы»... Дык былі ці не пераследы, ясны пане Эдуардзе?..

Пасля таго, як не ўдалося духоўна зламаць пісьменніка ў адкрытай і патаемнай псіхалагічнай вайне, суслаўска-андропаўскія інквізітары распачалі ажыццяўленне выпрабаванага неаднойчы на многіх плана, сэнс якога можна звесці да вядомага выразу: не кіем, дык палкаю — адной паганялкаю. Адна з задуманых правакацый была паспяховай: [...] яму [В. Быкаву. — С. Ш.] пазванілі з Масквы і спыталі, ці згодзен ён паставіць свой подпіс пад калектыўным пісьмом пісьменнікаў, у якім асуджаўся А. Салжаніцын? В. Быкаў, вядома, адмовіўся. А на наступны дзень убачыў сваё прозвішча пад згаданым пісьмом у «Правде». [...] Зрэшты, старадаўні метада «бізуна і перніка» ўражліва апісаны Э. Ясным: «Пераследуюць і тут жа

ўзнагароджваюць [...]». Усё гэта В. Быкаў зведаў у поўнай меры на самім сабе ў 70-я гады [...]. Літчыноўнікі ўжо прадчувалі салодкі міг, калі вось-вось прыручаць гэтага свавольнага пісьменніка, як прыручылі многіх з тых, з кім ён пачынаў разам. А Быкаў у гэты час пісаў «Знак бяды»... А Быкаў стаў адным з ініцыятараў утварэння Беларускага народнага фронту [...].

У адным, здаецца, памыліўся Васіль Уладзіміравіч — паверыў, што з дапамогай дабрыні можна паставіць на шлях ісціны і самага ўкаранелага ў камунізме індывіда. Не ведаў, што гэты індывід пільна сочыць за кожным яго крокам і пакрысе вядзе сваё дасье на яго, адзначаючы ўсе ўзлёты і падзенні, крытычныя «шышкі» і бліскучыя бразготкі ў выглядзе «ўрадавых узнагарод», заносзячы ў асобны рэестр імёны ўсіх, хто так ці інакш выказаў свае сімпатыі да пісьменніка...»⁸

Працяг будзе

⁸ Тычына М. Не кіем, дык палкаю... // Літаратура і мастацтва. 1994. 2 верас.

Уладзімір ДАВЫДОЎСКІ

Сімвалы Беларусі

ад Ярылы да Матроны Маркевіч навыварат

Генетычны код любога народа ўключае ў сябе не толькі гістарычную памяць, але і пэўную сістэму сімвалаў. Знакавую сістэму, якая спадарожнічае нам на працягу ўсяго жыцця і, нягледзячы ні на што, свядома ці падсвядома існуе ў кожным з нас. Спробы пазбавіцца яе нязменна вядуць да нацыянальных катастроф і трагедый. Прыкладам таму — эпоха бальшавізму. Паратунак — у вяртанні да першаасноў і традыцый, напрацаваных не адным пакаленнем. А таксама ў асэнсаванні шматвяковай гісторыі народа і яго сімвалаў, якія з'яўляюцца люстэркам нашага быцця.

Герб «Пагоня»

Вытокі герба «Пагоня» ў славянскіх народаў пачынаюцца з язычніцкай міфалогіі і адносяцца да культуры бога Сонца Ярылы, якога нярэдка ўяўлялі ў выглядзе конніка ў белай вопратцы. Сімвалам Ярылы з’яўляўся і шасціканцовы крыж — «крыж Ярылы». Пасля прыняцця хрысціянства сімваліка «Пагоні» стала часткай новай рэлігійнай сістэмы. «Крыж Ярылы» быў вельмі падобны да патрыяршага крыжа, а самога конніка пачалі атаясамліваць са святым Юрыем. Такім чынам, «Пагоня» ўзнікла на падставе аб’яднання двух элементаў — уласна «Пагоні» (конніка) і шасціканцовага крыжа.

З цягам часу ў Еўропе выявы конніка пачалі замяняцца сімваламі Рымскай імперыі (арол, леў). Але краіны, якія не апынуліся пад моцным уплывам Рыма, захавалі старую сімваліку. Асабліва выразна гэта выявілася на беларускіх землях, дзе хрысціянства ўвабрала ў сябе вялікую колькасць элементаў старой язычніцкай рэлігіі.

Згодна з гістарычнымі крыніцамі, герб «Пагоня» як дзяржаўны сімвал быў прыняты ў 1278 г. у перыяд станаўлення Вялікага княства Літоўскага. Паводле Густынскага летапісу, гэта быў «рыцэр збройны на коне з мечем, еже ныне наричут ПОГОНЯ». У «Хроніцы Літоўскай і Жамойцкай» прыведзена наступная расшыфроўка герба: «...а то знаменуючы через тот герб пана дорослого, хто бы мог оборонити отчизны свое». Аналагічны герб выкарыстоўваўся да 1246 г. у Наваградскім княстве, а пачынаючы ад князя Гердзена (1263–1264 гг.) да Глеба (1330–1338 гг.) «Пагоня» была і сімвалам Полацкага княства.

Адным з галоўных аtryбутаў дзяржавы на той час была пячатка ўладароў. Упершыню «Пагоня» з’яўляецца на «пячатцы Гедыміна» (1316–1341 гг.) і амаль дакладна паўтараецца на пячатцы намесніка вялікага князя літоўскага Скіргайлы (1386–1392 гг.). Праўда, у адрозненне ад «Пагоні» 1278 г., верхнік трымае дзіду, а не меч. Выява «Пагоні» прысутнічае і на пячатцы Альгерда 1366 г., а на пячатцы Ягайлы верхнік ужо з мячом. Адметна, што ў ранніх (да 1387 г.) варыянтах герба шчыт у верхніка адсутнічае, а сам ён павернуты то ў правы, то ў левы бок. Такі тып «Пагоні» бачым на ранніх пячатках Ягайлы, на пячатках удзельных князёў, а таксама на пенязях (дэнарыях) ВКЛ 1381–1385 гг.

Пачынаючы з 1387 г. на пячатках вялікага князя літоўскага і польскага караля Ягайлы «Пагоня» ўжо падобная да класічнай — верхнік павернуты ў правы геральдычны бок, у яго руках меч і шчыт з шасціканцовым крыжам, а пад коннікам — выява цмока.

У той час элементы дзяржаўнай сімвалікі ВКЛ з’яўляюцца на польскіх манетах, і паўстае аб’яднаны герб Польшчы і Вялікага княства Літоўскага — шчыт з падвойнымі выявамі «Белага Арла» і «Пагоні».

Пры Вітаўце Вялікім (1392–1430 гг.) герб ВКЛ захоўвае выяву «Пагоні» часін Ягайлы, але з яго

знікае выява цмока, які быў часткай асабістага герба Ягайлы. Гэты ж герб існуе і пры Жыгімонце Кейстуавічы (1432–1440 гг.).

Падчас праўлення вялікага князя Свідрыгайлы (1430–1432 гг.) канчаткова замацоўваецца «Пагоня» з мячом, якая накіравана ў правы геральдычны бок. А вялікі князь літоўскі Уладзіслаў III Ягайлавіч зацвярджае ў якасці дзяржаўнага герба ВКЛ ужо класічную «Пагоню».

Пачынаючы з XV ст. у Еўропе ўсталёўваюцца каноны класічнай геральдыкі. Таму надалей выкарыстоўваецца класічны варыянт «Пагоні». Мянсяцца, бадай што, толькі шчыт, на якім размешчана «Пагоня», але гэта абумоўлена найперш зменамі кірункаў у дэкаратыўна-прыкладным мастацтве: рэнесанс, барока, ракако...

У другой палове XVI ст. Вялікае княства Літоўскае пачало страчваць сваё значэнне як адна з уплывовых дзяржаў Усходняй Еўропы, але яго сімвалы заставаліся ранейшымі. І калі 1 ліпеня 1569 г. была заключаная Люблінская ўнія і створаная Рэч Паспалітая (аб’яднаная дзяржава ВКЛ і Каралеўства

Бел-чырвона-белы сцяг

Польскага), на гербе новай дзяржавы прысутнічалі выявы як «Белага Арла», так і «Пагоні».

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай «Пагоня» застаецца часткай выявы некалькіх губернскіх гербаў і нават трапляе ў склад дзяржаўнага герба Расіі. Разам з тым становіцца сімвалам змагання за нацыянальную незалежнасць, які выкарыстоўваюць паўстанцы Тадэвуша Касцюшкі і Кастуся Каліноўскага.

У XX ст. разам з нацыянальным рухам паўстае і старадаўні герб. Тое, што ў 1918 г. эмблемай Беларускай Народнай Рэспублікі была абраная менавіта «Пагоня», выглядае лагічным і натуральным. Але бальшавікам гэты сімвал быў не даспадобы, і ў міжваенны час «Пагоня» працягвала існаваць толькі на гербах Віленскага, Палехскага, Падляшскага і Навагародскага ваяводстваў, якія знаходзіліся ў Заходняй Беларусі.

Як у пачатку XX ст., так і напрыканцы яго «Пагоня» становіцца сімвалам нацыянальнага адраджэння, а ў 1991–1995 гг. яе абіраюць афіцыйным гермам Рэспублікі Беларусь.

Сцяг нашай сярэднявечнай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага ўпершыню згадваецца ў канцы XIV ст. у хроніцы Вігарда Марбургскага, дзе даецца апісанне бітвы каля замка Баербург у 1337 г.

Праўда, як выглядаў той сцяг, у хроніцы не пазначана. А вось стагоддзем пазней у гісторыі Яна Дзугаша аб Грунвальдскай бітве 1410 г. ужо сказана, што вялікі князь Вітаўт прывёў з сабой 40 харугваў пад чырвонымі сцягамі.

На 30 з іх у цэнтры быў белы верхнік, а яшчэ на 10 — калюмны Гябовічаў.

Пазней на карціне XVI ст., прысвечанай бітве пад Воршай, кавалерыя Вялікага Княства рушыць ужо пад сцягамі Святога Юрыя (чырвоны крыж на белым палатне). Вядомая выява сцягоў у карціне, прысвечанай бітве пад Кірхольмам. Прыкладна ў той час выкарыстоўваецца і шляхецкі герб Котвіч, на шчыце якога размешчана выява бел-чырвона-белага сцяга.

Такім чынам, бясспрэчным з'яўляецца тое, што колерамі нашых старадаўніх сцягоў былі белы і чырвоны з дамінантай аднаго альбо другога. Таму цалкам лагічным і гістарычна абгрунтаваным выглядае тое, што стваральнікі Беларускай Народнай Рэспублікі ў 1918 г., абіраючы дзяржаўны сцяг, аддалі перавагу менавіта гэтым колерам.

Паводле сведчанняў сучаснікаў, папярэднікамі бел-чырвона-белага сцягу былі стужкі гэтых колераў і кукарды на шапках, якія насілі студэнты-беларусы ў Санкт-Пецярбургу ў 1909–1912 гг. Там жа, у Санкт-Пецярбургу, пасля Лютаўскай рэвалюцыі быў распрацаваны і эскіз сцяга БНР. Яго аўтар — інжынер Клаўдзій Дуж-Душэўскі (нар. у 1891 г., Глыбокае).

Як узгадваў у 1934 г. Дуж-Душэўскі, «беларусы ўважалі сваім дзяржаўным сцягам той, што і летувісы, г. зн. белую «Пагоню» на чырвоным полі, але нацыянальнага сцяга не было. Мне давялося зрабіць некалькі праектаў нацыянальнага сцяга, і адзін з іх быў прыняты, менавіта: бел-чырвона-белы. Ад таго часу гэты сцяг і лічыцца за беларускі нацыянальны сцяг».

Не менш важна і тое, што гэты сцяг адпавядаў не толькі нацыянальнай традыцыі, але і геральдычным прынцыпам пераносу колераў гістарычнага герба «Пагоня».

У 1918 г. бел-чырвона-белы сцяг стаў сцягам Беларускай Народнай Рэспублікі, а ў 1920 г. пад ім выступілі ўдзельнікі Слуцкага паўстання.

З прыходам бальшавікоў бел-чырвона-белы сцяг трапіў пад забарону. Але, як і герб «Пагоня», перанайшаму выкарыстоўваўся ў якасці нацыянальнага сімвала беларусамі, якія жылі на тэрыторыі

Заходняй Беларусі, міжваенных Польшчы, Літвы, Латвіі, а таксама эмігрантамі.

У часе Другой сусветнай вайны на акупаваных Германіяй беларускіх землях была створаная Генеральная акруга Беларусь (General Bezirk Weissrutenien) імперскага камісарыята Усходняй зямлі (Reichskommissariat Ostland). Сімвалам камісарыята была выява германскага арла на вянку са свастыкай. Паводле словаў нямецкага даследчыка геральдыкі Енса Патке, нацысты забаранялі выкарыстанне нацыянальных сімвалаў, як знакаў суверэнітэту, для «непаўнаважных» народаў і абласцей. Аднак, нягледзячы на гэта, падчас масавых мерапрыемстваў беларусы не аднойчы выходзілі з бел-чырвона-белымі сцягамі, каб падкрэсліць сваю нацыянальную адметнасць.

Пасля вайны бел-чырвона-белы сцяг можна было пабачыць толькі ў колах эмігрантаў.

Але перад распадам Савецкага Саюза ў 1980-я ён зноў стаў сімвалам нацыянальнага адраджэння Беларусі. А ў верасні 1991 г., на другой пазачарговай сесіі, быў абраны дэпутатамі Вярхоўнага Савета сцягам суверэннай беларускай дзяржавы.

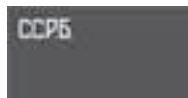
Аднак змена ўлады ў 1994 г. раковым чынам паўплывала і на палітычную сітуацыю ў краіне. У 1995 г. «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг страцілі статус дзяржаўных сімвалаў і трапілі пад афіцыйную забарону. Але не страцілі свайго значэння. Сёння яны атысямліваюцца з дэмакратычнымі сіламі, барацьбой за свабоду слова, правы чалавека і агульнаеўрапейскія каштоўнасці.

Цяперашні час і яго сімвалы

Калі параўнаць шматвяковую гісторыю герба «Пагоня» і крыху больш за паўстагоддзя існавання сучаснага афіцыйнага сімвала Беларусі, аповед пра яго мусіў бы заняць у кантэксце артыкула некалькі радкоў. Такім чынам выявілася б гістарычная справядлівасць. Але гісторыя бальшавізму, як і яго сімвалаў, безумоўна, вартая большай увагі, прынамсі, як папярэджанне наступным пакаленням.

Адной з асноўных задач бальшавіцкай улады было сціранне розных гістарычных прыкмет і нацыянальных адметнасцяў. Менавіта таму ад 1920 г. і да пасляваеннага часу афіцыйныя сцягі Савецкай Беларусі былі выключна чырвоныя, з надпісам «ССРБ», потым — «БССР». У 1937-м да надпісу дадаліся зорка, серп ды молат. У духу камуністычных ідэалаў быў пераасэнсаваны і герб.

Разам з тым цікавым уяўляецца той факт, што ў 1927 г. абмяркоўваўся праект герба БССР, які ў агульных рысах паўтараў герб СССР, але меў бел-чырвона-белую стужку. Гэты праект прайшоў некалькі інстанцыяў, але Прэзідыум ЦВК усё ж пастанавіў зрабіць стужку чырвонай.

Пасля Другой сусветнай вайны зноў вярнуліся Саветы, калгасы, голад і... чырвоныя сцягі. Але ў пачатку 50-х, пасля паляпшэння эканамічнай сітуацыі, чарговай зачысткі ад класавага ды іншага ворага, выявы беларускага сцяга і герба вырашылі перагледзець. У канцы 1951 г. быў прыняты новы сцяг, на якім з'явіўся белы арнамент (вышыты сялянкай Матронай Маркевіч у 1917 г. і вядомы як «узыход сонца»), а таксама зялёная гарызантальная паласа ўнізе. Натуральна, новаўвядзенні ніякага гістарычнага кантэксту не мелі. Зрэшты, у такім кантэксце і не было патрэбы. Сцяг заканадаўча аформілі пры Сталіне ў 1952 г., а палажэнне аб ім зацвердзілі ў 1956 г., ужо пры Хрушчове. Праіснаваўшы 40 гадоў, гэты сцяг разам з СССР адышоў у нябыт.

Але ненадоўга. У траўні 1995 г. адбыўся ініцыяваны прэзідэнтам Аляксандрам Лукашэнкам рэспубліканскі рэфэрэндум, на які ў шэрагу іншых было вынесена пытанне пра адмену гістарычнага сімвалікі. «Пераважная большасць», як пісалі тагачасныя газеты, беларусаў прагаласавалі супраць гістарычных сімвалаў. Пасля абвяшчэння вынікаў рэфэрэндуму набліжання да ўлады чыноўнікі парэзалі на кавалкі вялікі бел-чырвона-белы сцяг, які развяваўся над Адміністрацыяй прэзідэнта. Па сутнасці, у Беларусі адбылася рэінкарнацыя сімвалаў часін Сталіна і Хрушчова. Часін сумежа аўтарытарызму і папулізму, спалучэнне якіх праз спадарожныя сімвалы трапна адлюстравала палітыку апошніх 14 гадоў...

Пры напісанні артыкула выкарыстаныя матэрыялы сярэднявечных дакументаў, кніг XIX–XX стст. і публікацый сучасных аўтараў.

Візіт князёў Радзівілаў у Беларусь асвятлялі многія СМІ краіны. Дакладней, асвятлялі толькі вонкавы, публічны бок. Мне ж выпаў гонар займацца падрыхтоўкай гэтага візіту. Таму крыху раскажу пра кухню. Раптам нехта з вас захоча запрасіць да нас Сапегаў, Чартарыйскіх ці Вайніловічаў?..

Глеб ЛАБАДЗЕНКА

Практычны дапаможнік па запрашэнні князёў у Беларусь

Візіт князёў Радзівілаў у Беларусь планаваўся роўна год. Летась у траўні я прыехаў у Варшаву, каб пазнаёміцца з нашчадкамі гэтага славутага роду і ўзяць у іх інтэрв'ю. Была сустрэча з князем Мікалаем Радзівілам, з князем Мацеем і ягонай жонкай Марыяй Ганнай. Але галоўным уражаннем, безумоўна, было знаёмства з 90-гадовай княгіняй Эльжбетай Радзівіл. Я запытаўся, сярод іншага, ці не хацела б яна наведаць Нясвіж. Княгіня дала папярэднюю згоду. У наступны раз пані Эльжбета сказала, што плануе наведаць Беларусь восенню. Але восень выдалася халодная, і княгіня перанесла прыезд на вясну.

Шмат чаго ў час падрыхтоўкі зрабіла амбасада Польшчы ў Беларусі, у прыватнасці, пані Эльжбета Шчэпаньска-Дамброўская. Штодня мы кантактавалі з ёй і каардынавалі нашы дзеянні. Для амбасады гэта было надзвычай адказна, бо Радзівілы ў Польшчы — нацыянальны брэнд. Для мяне таксама, бо я разумеў, што ад дакладнай арганізацыі гэтай паездкі будзе залежаць уражанне Радзівілаў пра сённяшнюю Беларусь.

Візы

Праблемы пачаліся яшчэ на стадыі атрымання візаў. У нашым консульстве нешта наблыталі, у выніку Радзівілам выдалі візы толькі з трэцяга разу. Хаця з консулам звязваліся ягоныя калегі з польскай амбасады ў Мінску і прасілі паспрыць (такое практыкуецца між дыпламатамі). Консул паабяцаў — і, відаць, забыўся. Бо, калі Мікалай Радзівіл

прышоў з дакументамі да акенца ў беларускім консульстве, дзяўчына запыталася: «А запрашэнні ў вас ёсць?» Запрашэнняў, натуральна, не было. «Ну і да пабачэння», — пачуў Радзівіл. Пасля нашых «байцы» зразумелі, каму далі ад варот паварот, і прызначылі сустрэчу праз дзень. У азначаны час высветлілася, што «консул прыняць не можа», бо заняты. Князі сядзелі пад дзвярыма 40 хвілін. Нарэшце, цераз пень-калоду, дакументы ў іх прынялі, спагнаўшы з кожнага 25 еўра плюс 20 золотых нейкага там збору.

Амбасада цягнула да апошняга. Радзівілам ляцець у нядзелю, а візы выдалі ў пятніцу (хаця абяцалі ў панядзелак-аўторак). Праўда, пад канец апамяталіся дарэшты. Сустрэлі Мікалая Радзівіла ў двары, запрасілі ў асобны пакойчык, пачаставалі кавай, а на развітанне падаравалі бутэльку шампанскага «Радзівіл». Пан Мікалай напісаў мне пазней, што «ў параўнанні з тым, як у нас спярша прымалі дакументы, адчуў сябе бы ў казцы».

Прыезд

Як ні спрабавалі мы дамовіцца з Нацыянальным аэрапортам «Мінск», каб дазволілі падаць для 91-гадовай княгіні машыну да трапа самалёта, нічога не атрымалася. «У нас парадак такі — кожны павінен асабіста прайсці пашпартны кантроль», — суха тлумачылі нам. У выніку княгіня, якая ходзіць павольна, з кічкам, мусіла ўдасталь «паскакаць» па лесвіцах.

Размясцілі гасцей у гатэлі «Беларусь». І трэба ж — усіх паялілі дакладна, а ў дачыненні менавіта пані Эльжбеты набыталі. Калі была экскурсія па горадзе, яна далікатна сказала мне:

— Аба, канечне, мой сын... Але ён ужо не хлопчык, і добра было б, калі б мы жылі асобна...

Я напружыўся, бо па дакументах у княгіні павінен быў быць асобны нумар. Добра, пані Эльжбета Шчэпаньска аператыўна вырашыла гэтую праблему, і нумар замянілі, папрасіўшы прабаўчэння.

«Я ўражаная, як змяніўся Менск!..»

Мінулы раз княгіня Эльжбета Радзівіл была ў Мінску ў 1993 годзе. Якое засталося ўражанне? Калі я спытаўся па тэлефоне, ці хоча яна ў першы дзень паглядзець горад, пані Эльжбета адказала:

— Не, бо там няма чаго глядзець. Брыдкі, непрыгожы горад.

Я вырашыў — яе справа. Княгіні, якая пажыла ў многіх еўрапейскіх гарадах, ёсць з чым параўнаваць. Але на справе ўсё аказалася інакш.

Ужо па дарозе з аэрапорта пані Эльжбета не хававала здзіўлення:

— Дык у вас і дарогі лепшыя, чым у Польшчы!.. Ого, і горад так разбудаваўся!.. І дамы рознакаляровыя!.. І праспект такі прыгожы!..

Карацей, стэрэатып пра «брыдкі і непрыгожы горад» знік на вачах.

— Вы даруйце, што я спачатку адмаўлялася ад экскурсіі, — прамовіла пані Эльжбета. — Я не думала, што тут нешта змянілася з 1993 года...

Мы праехаліся па Пляцы Волі, аглядзелі Ратушу, касцёл і царкву. Пабылі ля помніка Міцкевічу, які вельмі спадабаўся княгіні. Пад'ехалі да Чырвонага касцёла.

— О, гэты касцёл збудаваў сямейны майго бацькі Вайніловічы! — адрэагавала пані Эльжбета. — Я часта бывала з бацькам у іх у гасцях...

Як сапраўдная дама, пані Эльжбета захацела прайсціся па крамах. І гэта канчаткова яе пераканала, што Мінск — «сучасны еўрапейскі горад», бо «ў вас такія ж крамы, як у Рыме і Лондане!»

У гандлёвым цэнтры «Сталіца» княгіня набыла сабе сумачку. Прадавец (з маёй дапамогай) прызнала ў пакупніцы княгіню Радзівіл («О, я вас у газеце бачыла!») і ветліва зрабіла зніжку.

«Мацей, хто з нашых збудаваў гэты касцёл?»

Гэта Радзівілы высвятлялі практычна ў кожным пункце сваіх вандровак па Беларусі. З партфеля выцягваўся агромністы генеалагічны расклад, каб вызначыць продка, які фундаваў той ці іншы храм (сядзібу, палац). У першы дзень падарожжа па краіне князі наведлі найстарэйшы ў Беларусі касцёл у Ішкалдзі, сваю радавую сядзібу ў Паланэчцы, Мірскі замак і Наваградак.

З мікрааўтобусам, на якім была вандроўка, справа асобная. Спачатку вазіць гасцей думалі на «бусіку» ад польскай амбасады. Але высветлілася, што ён цеснаваты. Тады спрабавалі дамовіцца з Міністэрствам культуры. Безвынікова. Урэшце, Радзівілы мусілі наймаць «бусік» за свае грошы. І тут я троху махануўся. Жадаючы, каб князі эканомілі, знайшоў недарагі варыянт, але нібыта нармалёвы бусік — мерседэс 2002 года. Фірма — занатуйце сабе, пасля зразумеецца, чаму — называецца «Элегант».

харошы чалавек быў!.. А жонка ягоная, бывала, пачыць у касцёле дзіця ў падраных панчошках, дык завядзе ў палац і дасць новага адзення...

Калі б я не ведаў, што ўсё гэта — экспромт мясцовых жыхароў, то падумаў бы, што бабуля развучвала ролю тыдзень. Настолькі хрэстыматыйна і прыгожа ўсё выглядала. Сам палац уразіў Радзівілаў тым, што ён яшчэ ёсць. Князі падрыхтаваліся ўбачыць руіны. А тут — цэлы палац, праўда, без дэкору і спустошаны ўнутры.

— Мікалай, калі б не 1939 год, гэта ўсё было б нашым, — з непрыхаваным жалем вымавіў князь Мацей. І не дзіўна, бо іхны з панам Мікалаем праезд, уласна, і збудаваў гэты маёнтак...

Едзем у Мірскі замак. Для дзевяці з дзевяці гасцей гэта — вядомы турыстычны пункт. А для княгіні замак — гэта месца, дзе яна гасцявала з бацькам у дзяцінстве!

— Міхал Святаполк-Мірскі, да якога мы ездзілі ў госці, жыў васьм у гэтай вежы, бо астатнія стаялі ў руінах, — згадвае княгіня. — Вось тут была сталовая, дзе мы абедалі. Не памятаю, што падавалі, але было смачна! А яшчэ Міхал казаў, што мае вочы падобныя да фіялак...

Князёў вядуць на экскурсію. Пані Эльжбета працягвае:

— Гэты пакой быў іншым, тут не было такой бязглуздай жырандолі, лясвіца была вузейшая, а

І гэта, напэўна, быў самы непрыемны момант усяго візіту. Кіроўца ў літаральным сэнсе засынаў за стэрном. Пры допыце высветлілася, што ён толькі перад гэтым уначы прыехаў з Кіева і не паспеў выпасца... Па-другое, на кожным прыпынку, калі князі ішлі аглядаць нашыя архітэктурныя здабыткі, кіроўца смаліў цыгарку, не выходзячы з аўто. Хаця была папярэдняя дамова (і пажаданне гасцей), каб у салоне не было паху дыму. І па-трэцяе, кіроўца абсалютна не ведаў дарогі! Хаця заліваў, што сто разоў вазіў турыстаў у Мір — Нясвіж — Наваградак. Аказалася, што ён спадзяваўся на свой GPS, аднак тэхніка — штука недасканалая...

Дык васьм, першым пунктам была Ішкалдзь. І з'явіўся гэты першы пункт у апошні момант, бо праграма ўвесь час змянялася паводле пажаданняў княгіні! Ужо з дарогі я зазваніў ксяндзу Мацею (ён быў папярэдзаны, што можам завітаць і да яго). Ён ласкава згадзіўся выехаць сустрэць нас на трасу — бо там ідзе рамонт дарогі, дык каб не заблукалі. Сустрэў, паказаў касцёл (дарэчы, адзін з двух самых старых у Беларусі), расказаў шмат паданняў. І ў суседняй Паланэчцы, куды мы затым рушылі, сабралася палова вёскі, каб паглядзець на князёў. Людзі ўспрынялі гэты прыезд як вяртанне пана.

— Вой, ты, мая каханая, як жа хараша, што ты прыехала, — як у тэатры, звярнулася да пані Эльжбеты мясцовая жыхарка. — Ты ж такая старэнькая, табе ж цяжка, напэўна, было ехаць!..

Княгіня абнялася з бабулькай, як з даўняй знаёмай.

— А мае ж бацькі яшчэ памяталі Радзівіла, — распавядала кабета з Паланэчкі. — казалі, такі

вось тут былі дзверы — яны зараз хіба замураваныя?..

Пасля нас запрашаюць на гарбату, паказваюць княгіні альбом са старымі здымкамі Святаполк-Мірскіх. І яна ўсіх пазнае без подпісаў! Але ў самым канцы ціхенька пытаецца: «А чаму яны нічога не запісвалі з таго, што я казала? Да іх кожны дзень прыязджаюць людзі, якія гасцявалі тут перад вайной?..»

«А можна паглядзець усе 26 тысяч дакументаў?»

«Мінскі» дзень візіту вельмі насычаны. Хочацца паказаць Радзівілам усе месцы, дзе ёсць нешта, звязанае з іх сям'ёй. Такіх месцаў прынамсі пяць: Нацыянальны гістарычны архіў, Нацыянальная бібліятэка, Фундаментальная бібліятэка Акадэміі навук, Нацыянальны гістарычны музей, Нацыянальны мастацкі музей. У гэты дзень мы найбольш адчулі падтрымку Міністэрства культуры: усе кіраўнікі былі папярэджаныя і асабіста сустракалі князёў, знаёмілі з дакументамі.

— А колькі ў вас нашых дакументаў? — пытаецца княгіня Эльжбета ў дырэктаркі архіва Алы Галубовіч.

— 26 тысяч!

— А можна паглядзець іх усе?

— Натуральна!..

— Тады наступным разам я прыеду да вас на два месяцы!.. — жартуе Эльжбета Радзівіл.

Трэба сказаць, што ўсе нашы ўстановы годна і цудоўна прынялі князёў. Ці амаль усе. Мастацкі музей зрабіў непрыемнае за суткі да прыёму. Рэч

у тым, што гэтая культурная ўстанова значылася апошняй у «мінскім» дні. Нам хацелася пасля таго, як князі ўсё аглядзяць, зрабіць паўгадзінную прэсавую канферэнцыю. Тым больш што ўмовы дазвалялі — новы прыгожы корпус, прасторныя залі. І дырэктар, здавалася б, павінен быў быць зацікаўлены ў тым, што ўсе журналісты напішуць рэпартажы менавіта з яго ўстановы.

На справе ж атрымалася, што за суткі да паходу журналістам, які званілі ў музей, адказвалі: «Заўтра закрыты дзень, прыватны візіт, і Радзівілы хочуць, каб нікога больш не было». Папярэджвалі: на ўваходзе будзе стаяць міліцыянт...

Пра нечаканую сітуацыю я паведаміў князю Мікалаю Радзівілу, які сказаў: «Няхай журналісты чакаюць ля ўваходу, зойдем усе разам». Гэта быў адзіны музей за тры дні, дзе нас сустрэкаў не дырэктар, а ягоная намесніца. Яна спыніла нас і выдала ўсё па сцэнары: «Заходзяць толькі Радзівілы, астатніх просім выйсці!»

— І мяне?.. — запыталася пані Эльжбета Шчэпаньска, якая прадстаўляла амбасаду Польшчы.

— І мяне?.. — запытаўся я, бо мусіў штохвіліны знаходзіцца пры князеўне і ўсё перакладаць ёй.

— Заходзіць толькі дэлегацыя! — не саступала намесніца дырэктара.

— Ну дык усе, каго вы бачыце, — дэлегацыя! — усміхнуўся Мікалай Радзівіл, і мы рушылі наперад.

— Стойце! Я павінна вас пералічыць!.. — пабегла яна следам.

Як высветлілася пасля, намесніца дырэктара вельмі перажывала, што ў музеі выхадны дзень, ахоўнікаў няма і могуць скрасці карціны.

Дарэчы, калі мы зайшлі ў залу з карцінамі, там князеў ужо чакаў тузін дзяржаўных журналістаў. Такая вось селекцыя...

«Божа, што за ідыёцкая цыбуліна!..»

За Нясвіж мы хваляваліся больш за ўсё. Мінск, Мір, музеі — гэта ўсё экскурсійныя маршруты. А Нясвіж — іх родны дом. Месца, з якім гэтых людзей звязвае 400-гадовая родавая памяць. Замак, дзе да 18 гадоў жыла Бэтка — сёння 91-гадовая княгіня Эльжбета Радзівіл.

Нясвіжскія ўлады адчувалі важнасць візіту і разумелі, што гэта — сімвалічнае вяртанне гаспадароў. Упершыню пасля 1939 года нясвіжскую зямлю наведалі адразу 10 прадстаўнікоў роду Радзівілаў. І Нясвіж сустрэў іх годна.

Па жаданні княгіні дзень пачаўся са святой імшы ў касцёле. Ля першага барочнага храма на тэрыторыі Усходняй Еўропы вітаць Радзівілаў сабралася некалькі соцень чалавек. Для княгіні пасярод касцёла паставілі аксамітны трон.

— Сённяшняя імша — у гонар князеў Радзівілаў, якім мы кажам дзякуй за гэты чудоўны касцёл і гэты чудоўны горад! Вітаем нашчадкаў роду, і асабліва княгіню Эльжбету Радзівіл!

У гэты момант усе людзі ў касцёле ўсталі. І я адчуў неверагодную радасць за сваю зямлю, бо на маіх вачах нітавалася яе разарваная гісторыя, ажывалі словы і знакі, якія шматкроць стараліся выбіць з нашай памяці. Гэты велічны храм збудаваў Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка. І вось праз 416 гадоў у ім стаяць нашчадкі Сіроткі ў 15-м, 16-м, 17-м пакаленні... Стаяць не як госці, а, скажам так, як ганаровыя гаспадары.

У гэты храм Бэтка хадзіла з бацькам 80 гадоў таму. Сёння княгіня Эльжбета з сынам і ўнукамі, якія бачаць Нясвіж упершыню, спускаецца ў крыпту, каб ускласці кветкі да труны Альбрэхта Радзівіла. І князь Аба таксама ўпершыню бачыць унука і праўнукаў...

Гэта крыху містычная дзея — калі ў Нясвіжы праз стагоддзі сустракаюцца Радзівілы ўчорашнія і Радзівілы сённяшнія...

...Княскі картэж пад'язджае да Ратушы, якую збудаваў Сіротка ў 1586 годзе. На ўваходзе Радзівілаў вітае старшыня райвыканкама Ігар Макар:

— Калі б не ваш род, не было б гэтага горада! Дзякуй вам! Вітаем у Нясвіжы!..

Князям прэзентуюць бутэльку шампанскага «Радзівіл» і вялікага засмажанага карпа з нясвіжскага возера. Граюць музыкі, танчаць артысты ў шыкоўных строях...

У Ратушы княгіня Эльжбета заўважае экспанат — кафлю з Радзівілаўскім гербам. Пытаецца:

— А колькі іх у вас?

— Дваццаць восем!

— Дык падарыце мне адну!

І, да гонару Нясвіжа, напрыканцы дня дырэктар Валерый Сталярчук прэзентуе княгіні шыкоўную кафлю!

Пасля аглядзінаў Ратушы горад дае абед у гонар Радзівілаў. Абед шыкоўны, сталы ломяцца ад розных страваў. Намеснік мэра ўрачыста падымае тост.

Пасля абеду — кароткая экскурсія па горадзе.

— Слуцкая брама ўсё такая ж вытанчаная і прыгожая... — задуменна кажа княгіня. І просіць спыніцца непадалёк: хоча паказаць сыну і ўнукам від на замак з-за возера. Каб яны ведалі, якім яна бачыла замак, калі была маленькай.

— Праўда, у мой час ён выглядаў значна больш прыгожа...

Каля кавярні «Чабарок» княгіня здзіўляе ўсіх нечаканым успамінам:

— А вось гэты дамок бацька падараваў мне ў сваім тастаменце...

І нарэшце — замак.

— Божа, што за ідыёцкая цыбуліна!.. — вырываецца ў Эльжбеты Радзівіл адразу, калі яна выйшла з машыны. — А гэта што за незразумелья сценкі на валах?.. А гэта што за коміны?..

Навуковы кіраўнік рэстаўрацыі Сяргей Друшчыц усміхаецца і кажа:

— Пані не ўсё памятае, бо была малая...

— Добра, я была малая... — ставіць на месца рэстаўратара княгіня. — Але вас тады яшчэ ўвогуле не было!

Спадар Друшчыц ледзьве не на кожным кроку спрачаецца з дачкой князя Абы, якая правяла ў замку першыя 18 гадоў свайго жыцця... Нарэшце княгіня кажа:

— Пакінем гэтую балбатню. Я хачу прайсціся па сваіх пакоях!

Усе заміраюць. Замак у руінах. Паўсюль — цэгла, мяхі з цэмантам, рыштаванні, дошкі... Але рашучую пані не спыніць. Яна, здаецца, маладзее на 80 гадоў, калі крочыць у пакоі, дзе абедала з прэзідэнтам Польшчы, дзе танчыла мазурку, дзе прымала першую камунію...

Музейшчыкі натуюць кожнае яе слова — і на паперу, і на дыктафон. Бо Эльжбета Радзівіл — апошні чалавек на планеце, які жыве ў Нясвіжскім замку. Бэтка была дапытлівым дзіцём і дасканала памятае ўсё-ўсё!..

— А вось пад гэтымі дошкамі — прыступкі! — кажа яна Друшчыцу.

— Што вы, мы тут нічога не чапалі! Тут усё жыццё была падлога! — бароніцца той.

— Слухайце мяне, — спакойна кажа княгіня. — Калі ў майго бацькі адняліся ногі і ён стаў

ХТО З РАДЗІВІЛАЎ ПРЫЯЗДЖАЎ ЗАРАЗ У БЕЛАРУСЬ

перасоўвацца на вазочку, яму зрабілі пандусы між пакоямі. А да гэтага тут былі прыступкі.

Радзівілы праводзяць у замку больш як тры гадыны. Лепш за ўсіх сваё ўражанне выказаў Аба Чартарыйскі, сын пані Эльжбеты:

— Мы вельмі ўражаныя і ўдзячныя, што беларуская дзяржава выдаткавала на рамонт замка 70 мільёнаў долараў. Нам казалі, што 35 з іх ужо пусцілі ў справу. Але гэтага, на жаль, зусім не заўважна... Дзяржава дала неабходныя грошы, але змарнаваныя яны, здаецца, без галавы...

Тры асноўныя заўвагі, якія зрабіла пані Эльжбета па рэстаўрацыі замка. «Ідыёцкая цыбуліна» — тут усё зразумела. Далей: «Аднавіць цэльнасць валаў». Княгіня кажа, што прызвычалася ў дзяцінстве абыходзіць замак кругам па валах. Сёння іх распахалі, каб маглі праехаць МАЗы. І апошняе: «Аднаўленне інтэр'ераў». У некаторых пакоях княгіню вельмі здзівіла, што ўсё робяць «не так, як было». Друшчыц увесь час пры гэтым спасылаўся на нейкія дакументы...

А самая галоўная думка наконт хібаў сённяшняй рэстаўрацыі: «Ніводзін з Радзівілаў не бачыў замак у такім выглядзе». Патлумачу: абарончыя збудаванні і «дурная цыбуліна» на гадзіннікавай вежы ўзятыя з XVI стагоддзя, калоны на галерэях — з пачатку XVII, ганак-тэраса — з XVIII, купал другой вежы — з XIX... Як нехта заўважыў,

1. Эльжбета Радзівіл, дачка Альбрэхта Радзівіла, перадапошняга ўладара Нясвіжскага замка.
2. Аба Чартарыйскі — сын пані Эльжбеты ад першага шлюбу.
3. Аляксандар Тамашэўскі — унук.
4. Ксавер Тамашэўскі — унук.
5. Мікалай Канстанцін Радзівіл — лінія маёнтка Зэгжэ. А іх стрыечны дзед Альберт Радзівіл быў уладаром Паланэчкі.
6. Антоні Радзівіл — сын пана Мікалая.
7. Мацей Радзівіл — стрыечны брат пана Мікалая.
8. Ганна Марыя Радзівіл — жонка пана Мацея, унучка Караля Радзівіла (дзядзька княгіні Эльжбеты).
9. Дамінік Радзівіл — стрыечны брат Мікалая і Мацея. Віцэ-міністр фінансаў Польшчы.
10. Эльжбета Радзівіл (малодшая) — унучка Караля Радзівіла (дзядзькі княгіні Эльжбеты). Жонка Дамініка Радзівіла.

засталося толькі карпусы замка пафарбаваць у розны колер...

Цэлы дзень свяціла сонейка, а калі князі выйшлі з замка, пачалася моцная залева. Нехта ў натоўпе заўважыў:

— Нясвіж плача, што княгіня ад'язджае...

Гэтак нарадзілася яшчэ адна легенда. І Нясвіж сапраўды плакаў, бо гаспадары з'язджалі, пакідаючы замак тым, хто «асвойвае грошы»...

Фота Аляксея КУЛЬБІЦКАГА

Уладзімір ВЕРБАВІКОЎ

Мае родныя намінаюць аднавяскоўцаў і сваякоў

Мой родны кут...

«Прывітанне, Уладзімір! Дасыма абяцаны артыкул. Здаецца, атрымаўся, бо нісаў, як ты і прасіў, з душой. Да ўсяго дасыма здымак, дзе мае родныя намінаюць сваякоў ля разбуранай вандаламі хаты».

Гэты кароткі і, на вялікі жаль, апошні інтэрнэт-ліст сябра Беларускай асацыяцыі журналістаў Валодзі Вербавікова я атрымаў у сакавіку 2008 года. Сёлета, 2 траўня, споўніўся роўна год, як ён раптоўна памёр.

Так і не паспелі мы з'ездзіць у чарговую журналістскую экспедыцыю па Чарнобыльскай зоне, якую збіраліся арганізаваць разам з гомельскай філіяй БАЖ.

Дарэчы, сябры тамтэйшай суполкі вырашылі зладзіць творчы конкурс сярод рэгіянальных журналістаў. Пераможцы адной з намінацый мусяць атрымаць прэмію «За адданасць прафесіі» — у знак памяці выдаўца Уладзіміра Вербавікова.

Поўны энтузіязму, з пачатку 90-х ён займаўся рэдактарскай ды выдавецкай справай: заснаваў газеты «Запретная зона», «Гомельская думка», «Вольны час». Апошняя незалежная газета вымушана была згарнуць сваю дзейнасць напярэдадні 2006 г. Бо, на думку некаторых афіцыйных «праўдалюбаў», дапускала «вольнасці» ў асвятленні сацыяльна-эканамічных ды палітычных праблем. «Вольны час» адмовіліся друкаваць і на Гомельшчыне, і ў Мінску. Супрацоўнікі рэдакцыі і заснавальнік выдання засталіся без працы. Праз тое ў розныя часы прайшлі колькі дзесяткаў недзяржаўных газет. Альтэрнатыву і вольнадумства, маўляў, можна знішчаць без стрэлаў...

Сышоў з жыцця добразычлівы, шчыры чалавек, наш паплекнік. Ён вельмі востра ўспрымаў несправядлівасць, ману, людскую гнідлівасць і слімацтва. І надта перажываў за лёс сваіх землякоў — чарнобыльскіх перасяленцаў.

Светлая памяць табе, Валодзя. І нізкі паклон.

Мая малая радзіма — вёска Рудня-Шлягіна, што на Гомельшчыне, — самы патаемны і светлы куточак успамінаў маёй душы. І сама вёска, і яе сяляне крочылі па жыцці з вялікім тузінам самых розных праблем.

Колькі сябе помню, за савецкім часам вяскоўцаў надта прыгняталі недахоп грошай, дрэнныя дарогі, немагчымасць «дабіцца праўды» ў бязглуздага начальства, поўная адсутнасць цывілізаванай медычнай дапамогі і шмат што яшчэ.

Не лягчэй жылося і ў сотнях іншых палескіх селішчаў. Каб пракарміць сем'і ды зарабіць «лішняю капейчыну», зранку да ночы працавалі сяляне і на калгасных палетках, і на «ўласных» прысядзібных сотках.

Як ні круці, але ў часы ліхалецця, рознага кшталту перабудоў, дэфолтаў ды крызісаў, асноўны цяжар сацыяльна-эканамічных праблем навалваўся на сялянскія плечы. Трэба ж было пракарміць не толькі сябе, але і гарадское насельніцтва. Так было і да, і пасля вайны, і пасля чарнобыльскай навалы таксама.

Па словах аднавяскоўцаў сталага веку, «пасля Чарнобыля жыць стала невыносна цяжэй». Бо пачуццё беззваротнай страты роднага кута штодня пякуча сцябае па сэрцы. «Каму мы цяпер патрэбны? Адным словам — перасяленцы, чужынцы на роднай зямлі...» Такое чую амаль штораз, калі сустракаюся з землякамі ў роднай вёсцы. Дакладней, на яе развалінах, бо наш агульны родны кут застаўся ў зоне адсялення.

Рудня-Шлягіна месціцца непадалёк ад Веткі, а сам раённы цэнтр кіламетрах у трыццаці ад Гомеля. Па сённяшніх мерках недалёка. Але, як расказвала матуля, пасля вайны гэты шлях яны праходзілі пешшу, ды яшчэ з вялікім кошам клубніц за плячыма. У Гомелі іх прадавалі з надзеяй купіць на вырочаныя грошы хоць нейкую тканіну, каб пашыць спадніцу ці кашулю.

Мая бабуля гадала трох дзяўчат і двух хлапцоў. Адна з дачок, прыгажуня Таццянка, калі наступалі немцы, загінула і згарэла ў хаце. Тады шмат хат папалілі...

Лёс не шкадаваў вёску і пасля вайны. Сяляне цягалі на сабе бяровенне з лесу, каб пабудаваць новае жылло. Пабудавалі. Дзякуй Богу, застаўся жывы мой дзед. А самы малодшы яго сын Іван, брат маёй матулі, адразу пасадзіў каля новай хаты дуб. Праз колькі дзесяткаў гадоў невялікае дрэўца пусціла моцныя карэні ў шматпакутную беларускую зямлю і ператварылася ў магутнага волата-прыгажуну. Жывы сведка, жывы сімвал адраджэння маёй Бацькаўшчыны.

Сувязь з мінулым — гэта не толькі расказы маіх родных. Штолета на канікулы я прыязджаў сюды. І чакаў гэтага ўвесь навучальны год. Дзяцінства і юнацтва праходзілі на берагах цудоўных рэчак Сож і Беседзь. А яшчэ мы любілі збірацца ля невяліччай, але такой цёплай ва ўсіх адносінах рачулка, у якой, мабыць, і афіцыйнай назвы не было. Таму яе павойску чамусьці называлі Нёманкай.

Сустрэчы з сябрамі, рыбалка, гульня ў футбол на роўнай, шаўкавістай траве, поўныя пачуццяў летнія вечары з дзяўчатамі, калі на аксамітным небе зіхацелі зоркі. Усё гэта немагчыма забыць мне, цяпер ужо карэннаму гараджаніну. Такія ж успаміны шчэмяць сэрцы тых, хто пражыў тут усё жыццё і вымушаны быў пакінуць роднае селішча.

Рудню-Шлягіна пасля выбуху на ЧАЭС перасялілі не адразу. Некалькі гадоў у вёсцы чысцілі ды мянялі калодзежы, асфальтавалі дарогі. На думку сялян, такім чынам «спісвалі» вялікія грошы, што выдаткоўваліся пад праграмы ліквідацыі наступстваў Чарнобыльскай аварыі. Колькі куды пайшло — невядома, бо ніхто перад людзьмі не рабіў справаздачу. Але тое, што да раскідання прычыніліся чыноўнікі рознага ўзроўню, ні для кога не было сакрэтам ні тады, ні зразумела, сёння. Ліквідаваць тыя наступствы так і не ўдалося, вёску вырашылі перасяляць. Як кажуць, не было б шчасця, дык няшчасце дапамагло: здавалася, дзяржава звярнула ўвагу на пакуты сялян, што жылі на забруджанай радыенуклідамі зямлі. Але хутка тыя ілюзіі расталі, як дым. На іх месца прыйшло яшчэ горшае расчараванне. Слова «перасяленцы» стала стрэмкай у сэрцах тых, хто вымушаны быў з'ехаць на новае месца. Шмат дзе іх сустракалі далёка не добразыхліва, калі не ваража. Маўляў, працу ім дай, прыехалі на ўсё гатовае...

Вось табе і славуная беларуская памяркоўнасць, і менталітэт. На сваіх землякоў, якіх напаткала бяда, «талерантныя» беларусы глядзелі як на чужынцаў. І мянушку крыўдную прыляпілі — «чарнобыльскія вожыкі». Відаць, шмат чаго чалавецкага бяследна вытравілі камуністы з душы народа за гады свайго кіравання-панавання. Ці вернецца?..

Чарка на коміне

Паглядзець на сваё былое жылло, на свой родны кут перасяленцам дазваляюць два разы на год. Увесну на Радаўніцу і ўвосень на Дзяды. Пасля наведвання могілак вяскоўцы звычайна прыходзілі да родных хат, каб і тут выпіць памінальную чарку. Але праз колькі гадоў такой магчымасці ўжо не было. Дакладней, не было да чаго прытуліцца. Спачатку людзі не знаходзілі дарагіх сэрцу рэчаў, а потым і ўвогуле сваіх хат. Іх сустракаў толькі гул комінаў, што сіратліва тырчэлі сярод здзічэлых садоў. Старыя плакалі і разводзілі рукамі: што адбываецца?

Адбывалася ж звычайнае рабаўніцтва і дзікунства.

Толькі гэтым разам іх абкрадалі не на грошы. Рабавалі іх памяць, іх душы, іх успаміны.

Не прайшла зграя хаўруснікаў і міма нашай хаты. У адзін з памінальных дзён нас таксама сустрэў паўразбураны комінін. І трэба было бачыць вочы майго дзядзькі Івана, калі на месцы прыгожага дуба, які ён пасадзіў у дзяцінстве, ён убачыў пень. Высокі дуб спілілі, нават нехайна, быццам бы злодзеі кудысьці спяшаліся. Аднак куды спяшацца, калі зона адсялення ахоўваецца і выпадковых людзей тут не павінна быць? Напрошваецца толькі адна думка: ушчэнт разрабаваць хаты маглі толькі тыя, хто быў у хаўрусе з ахоўнікамі. І да якога цынізму трэба было дайсці, каб прадаваць забруджаныя зрубы людзям, якія, упэўнены, нічога не ведалі пра схаваную ў бяровеннях радыяцыю.

Бяда і ліхалецце, нібы лакмусавая папера, заўсёды высвечваюць як самыя лепшыя, так і самыя брыдкія памкненні людзей. Тое вельмі дакладна адлюстравана ў творчасці Васіля Быкава: чалавек заўсёды стаіць перад выбарам...

Некаму быць манкуртам падаецца вельмі зручным. Бо не грызе сумленне, калі абкрадаеш не толькі мінулае, але і будучае. Гэта тычыцца і тупагаловых злодзеяў, а ў большай ступені ідэолагаў. Былых і сённяшніх, чые хлаўсавыя догмы робяць людзей чэрствымі і абыякавымі да мінуўшчыны, да лёсу роднай зямлі.

Разбурана памяць, разбураныя сотні вёсак, такіх падобных да Рудні-Шлягіна. Але я веру, што захаваны ў душах маіх землякоў светлы і цёплы агеньчык дабрыні яны абавязкова перададуць сваім дзецям і ўнукам. І вырасце новае пакаленне, у якім не будзе месца манкуртам, і вырастуць новыя дрэвы...

Я не люблю своего ребенка

Наталья Радулова,
авторская колонка,
www.vz.ru

«Я — мать, и я не люблю свою дочь. Мне неприятны ее прикосновения, не нравится, как от нее пахнет, как и что она говорит, как двигается, как дышит. Все в ней раздражает, что бы она ни сделала — это плохо и просто противно».

Примерно с такой проблемой обратилась одна пожелавшая остаться неизвестной женщина в сообщество психологов Живого Журнала. Пост ее почти сразу же удалили. Видимо, даже психологи не в силах вынести беспощадность такой правды. Нет, женщина не хамила, не истерила и не пыталась привлечь внимание. Спокойно и взвешенно она анализировала свои чувства, которые изо всех сил скрывает уже 16 лет — именно столько сейчас ее дочери. Она признала, что не любит собственную плоть и кровь, и пыталась разобраться, почему это случилось и как ей избавиться от этого проклятья.

«Осознать, что в твоём сердце пустота; что ты не умеешь, с детства не знаешь, каково

это — любить; самому себе признаться в своей «постыдной» тайне — уже начало».

Но вот поди ж ты, ее многостраничную исповедь модераторы поспешили уничтожить. Наверное, и приговаривали еще при этом: «Нет такой проблемы. Нет, нет, нет. Это все выдумка». Ну не хотят некоторые люди видеть и слышать то, что противоречит их представлениям о жизни. А представления эти просты и фундаментальны: гражданин обязан любить Родину, дети — родителей, а мать — собственное дитя.

Но жизнь сложнее и глубже. Есть у меня подозрения, что и к Отечеству можно не питать особой симпатии, и детей можно не хотеть или чувствовать

разочарование от их появления. Вон на отцов посмотрите: миллионы забывают о своих отпрысках сразу после развода и в ус не дуют. Почему же матери, хотя бы некоторые, не могут чувствовать то же самое? Только лишь потому, что они испытывали дискомфорт от плода в течение девяти месяцев?

Так ли уж безусловна материнская любовь? Спросите это у женщин, которые беременели, чтобы удержать мужчину. Спросите это у тех, кто, сжав зубы, решался «залететь», потому что уже — «тик-так, дорогая, тик-так!» — пора, потому что так принято, потому что «какая ж семья без детей?». Спросите у них, у многочисленных дурех, которые стали матерями не потому, что это было нужно им самим.

И на резонный вопрос: «Зачем рожала, если не хотела?» — стоит ответить: «А вы были когда-нибудь женщиной?» В нашем обществе надо обладать недюжинной внутренней силой, чтобы перешибить плетью обух. Не так-то легко жить, когда на тебя с 20 лет давят: «А рожать когда?», «А кого ты хочешь: мальчика или девочку?», «Ой, тебе уже 30? Срочно рожай. Не хочешь? Рожай, рожай, рожай, потом разберешься»... Нет, вы точно были женщиной репродуктивного возраста, у которой нет детей? Рекомендую. Постоянные комментарии насчет вашего «природного предназначения» будут сопровождать вас постоянно, как мошकारа лошадь на лугу. Не скроеетесь.

К тому же не каждая женщина, не готовая к роли матери, но сформировавшаяся в такой вот среде, способна осознать, что она-то как раз и не хочет выполнять свое «предназначение». Большинство даже не задумываются о таких серьезных вещах, искренне считая, что надо быть, как все. Что вот родим — потом полюбим. Ох, как же, наверное, они офигевают, когда эта народная примета не срабатывает.

Причем совсем уж неблагополучных родителей в расчет я сейчас не беру. С ними все ясно — «отказников» у нас полно, детдома не пустуют, чудовищное количество сирот при живых родителях не удалишь по одной лишь прихоти модератора из ЖЖ. Но если какой-нибудь алкоголичке признаться в равнодушии к ребенку легко, то что же делать женщине «приличной», которая тоже осознает, что к ребенку своему она ничего не чувствует? Что ей делать?

Я сохранила пост той женщины. Сохранила и опубликовала в своем блоге, получив всего за несколько дней около двух тысяч комментариев на эту тему. Профессиональные человеколюбы, конечно, тут же начали орать, путаясь в собственных призывах: то «Детей надо любить», то «Сжигать надо таких матерей». Но все равно столь бурное обсуждение показало, что проблема существует. И на возглас: «Да это выдуманная история, так не бывает, это тролли шалят», — кто-то заметил: «Ага, столько откликов, и все тролли? Добро пожаловать на землю».

Ну что ж, друзья. Добро пожаловать на нашу землю.

dimpledot

Планета одиноких нелюбимых уродов. Возьмите, к примеру, сто женщин на улице и анонимно спросите, какие у них отношения с матерями. Ответ будет очевиден. Я буду первой — у меня нет отношений с моей матерью.

anastassia_jm

У меня была знакомая, которая хотела женить на себе через беременность. Но мужчина заявил, что ни она, ни ребенок ему не нужны. Чтобы выжить, она пошла работать дворником. Из-за своей тяжелой жизни невзлюбила сына. Крохе был год, стоял в кроватке, а у него с матерью уже был антагонизм — она на нем вымещала, а он защищался.

apid

Моя мама просто оставила нас с братом папе, я не видела и не слышала ее уже лет пять. С папой были ужасные отношения, я его тоже раздражала, потому что из-за нас он не мог нормально жить.

ibis_5

Страшно... Читала и вспоминала маму. Всегда я была для нее плохой. Самое чудовищное, что я ее простить не могу, но и отвернуться тоже не могу. Люблю ее безответно.

inanna_light

Ко мне отец (царство ему небесное) аналогично отнеслся, очень хотел сына, родилась я. Сейчас мне почти 39 лет. Я очень хочу его простить до конца, до самой последней обиды, осознаю, что тогда мне станет намного легче. И до прочтения этой заметки думала, что простила. Сейчас слезы в глазах — еще болит... Я его все равно люблю.

emelian1917

О! И у меня была мама такая. А вместо папы — отчим. Я дома старался поменьше появляться, чтобы лишний раз п...ды не схлопотать. Давным-давно от них свалил. Иногда слухи доносятся, что мама кричит: «Где ты, сынок?» А мне так же до п...ды, где они и что делают. Из всех людей я меньше всего думаю о родителях. Мне просто все равно.

tetya_trot

Меня мать тоже не любила, и я это всегда чувствовала. Не нужна я ей была — красивая жизнь, любовники, подруги... Сейчас она осталась одна, жизнь на закат, вспомнила, что у нее, оказывается, дочь есть. Да только вот я ничего к ней не испытываю. Чужой человек.

maristanley

У меня с мамой тоже нет контакта — ни физического, ни психологического. Если у нее то же, что и у этой женщины, — тогда мне легче. А то я всю жизнь мучаюсь... Я могу это понять, потому что и сама не испытываю никакой особенной любви к своему ребенку (мальчик).

respectyourself

Я тоже дочь такой матери. Однако у меня есть брат и сестра, сильно младше, и их-то любят нормально. А я так всю жизнь хотела быть хорошей, чтобы мама мной гордилась, не ругала меня, чтобы всем говорила: «Это моя доченька»... Столько времени и душевных сил зря потрачено. Не общаемся почти. Но она не в одиночестве — с младшими. Да и я вполне счастлива теперь вдали от нее. Не надо больше ничего ей доказывать...

agent_anna_85b

Мои родители развелись, когда мне было 13, маму с тех пор я видела не чаще раза-двух в год. Отец воспитывал меня не из любви, а из-за чувства долга. Модель нормальной семьи отсутствует.

lexine_adriel

Я — ребенок такой же матери. Разве что меня рожали с определенной целью — женить отца. Женили, да только не помогло, ушел через несколько лет все равно. Для меня теперь самое страшное оскорбление — сказать, что я похожа на нее. Я не выношу ее голос, запах, все, что в ней есть и чем она является... Самое большое преступление таких вот матерей не в том, что они не любят. А в том, что они родили ребенка, не желая его. Нельзя играть с его будущей жизнью и психикой: «Сейчас не хочу, но, может быть, рожу и захочу. Ой, все-таки не захотела».

a_hramov

Мои родители не очень любили меня, а я не очень люблю своего сына. Я к нему хорошо отношусь, мне иногда приятно с ним посидеть или поболтать, но сказать, что жить без него не могу, — таки нет.

misery_maze

Я-то думала, что это я одна такая уродина — ан нет... Сейчас мои родители отгребают по полной всё-всё, что я в детстве получила. Мне жалко мать: она боялась остаться старой девой, она не доиграла в куклы — и еще сто оправданий моему появлению на свет. Мне жалко ее. Я пишу и плачу о том, как всё вышло бессмысленно и бесполезно. Но я не люблю ее. Меня предали, и я предаю. Не своих. Они мне чужие.

opsh

У меня такая мама, ей уже 70, а она нормально может общаться только по телефону, когда она меня видит — ее раздражению нет конца. Когда я родила дочь, все повторилось, только уже я была мамой. Это сломало всю мою жизнь.

notchrist

Сама знаю женщину, которая ненавидит дочь просто до истерики. Странно приходит иногда в гости и видеть, как они дурными голосами начинают ругаться: дочь у нее «идиотка», «тварь тупая». Девушке 17 лет, и она добилась потрясающих успехов в спорте — медалей у нее полкомнаты. И мать у нее вполне нормальная женщина, семья благополучная. А ненависть просто сквозит, неясно — почему.

lazy_alice

Лично мне эта ситуация знакома с обратной стороны. Причем когда-то меня это безумно волновало и, несомненно, поломало психику, но со временем у меня чувств к матери почти не осталось. Бесполезно стучаться в закрытую наглухо дверь. Я нежеланный ребенок, но меня это уже не трогает. Живем отдельно, видимся раз в полгода, и все довольны.

4250

Очень просто растить, если тебя «накрыло любовью». А если ты сидел с младенцем у груди в роддоме и ждал «прихода», но не дождался? А клуши вокруг верещали: «Ой, мой пупсик, как же я его обожаю?»

myvirtual

Немного неловко признаваться, но я, похоже, не люблю свою годовалую дочь. При этом в трехлетнем сыночке я просто душой не чаю. Бьюсь в экстазе буквально от каждого его слова, каждого движения. И так я отношусь к нему с самого раннего детства, когда он был еще бессловесным комочком. Короче, нет во мне биологической любви к потомству, а только любовь (или ее отсутствие) к конкретным личностям.

milena_reas

К сожалению, я чем-то похожа на автора поста. Мне 39, сыну 17. Я абсолютно не чувствую, что мы родные люди. Проблемы из детства мешают мне воспитывать моего сына-подростка. Со своей мамой я смогла начать общаться, только став взрослой, лет с 30, и то она проявляет большую активность в контактах, чем я. Ну не тянет меня. Простите. Слишком много шрамов осталось.

Как много общего в этих комментариях, не правда ли? И ясно не только то, что в нашей стране полно «приличных», уважаемых в обществе женщин, которые не любят своих детей или некоторых своих детей. Ясно еще и то, что это передается из поколения в поколение. И за признанием: «Я не люблю своего ребенка», — почти всегда тенью маячит другая истина: «Меня не любила моя мать».

Недолюбленные дети становятся взрослыми, и оказывается, что они равнодушны к своим детям точно так же, как в свое время были равнодушны

Эдуард МЕЛЬНИКОВ

Литературное

к ним. Не зря откровения матери о дочери: «Мне неприятны ее прикосновения, не нравится, как от нее пахнет, как и что она говорит, как двигается, как дышит», — так перекликаются с откровениями совершенно другой женщины о своей матери: «Я не выношу ее голос, запах, все, что в ней есть и чем она является». Планета нелюбимых.

Что делать? Как разорвать эту цепочку? Я не знаю. То, что надо сто раз подумать, прежде чем рожать, — безусловно. То, что не всегда беременность автоматически запускает материнские чувства, — несомненно. То, что отношение родителей к себе люди часто переносят на своих же детей, — бесспорно. Но делать-то что? Как быть, если вот уже новый человек спит на твоих руках, а ты всматриваешься в него, прислушиваешься к себе и понимаешь: «Ого, а я ничего, оказывается, не чувствую».

Психологи, наверное, скажут, что нужны годы терапии, нужны консультации, тренинги и книжки из серии «Познай себя». Может быть, они будут правы. Я точно знаю лишь, что каждая такая недолюбленная девочка и каждый такой недолюбленный мальчик, каждая равнодушная к своим детям мама и каждый равнодушный папа должны решить: «Стоп. Хватит. На мне это «родовое проклятие» должно закончиться. Я должен стать первым, кто простит. И кто полюбит».

Надо, надо разбираться со всем этим. И пусть тех, кто на это решился, не пугают трусливые модераторы и крики: «Да вас стерилизовать надо!» Осознать, что в твоём сердце пустота; что ты не умеешь, с детства не знаешь, каково это — любить; самому себе признаться в своей «постыдной» тайне — уже начало. Значит, не все равно.

netlenka

Я хочу поблагодарить автора изначального поста и комментаторов за то, что дали мне нить, указали направление, в котором я пойду, чтобы решить очень похожую на описанную проблему моей жизни. Потому что моя мама жива, потому что я жива и надеюсь прожить еще долго. Потому что у меня растёт сын, и я хочу, чтобы все мы еще успели побыть счастливыми.

(Окончание. Начало в № 1 (76) 2009 г.)

Лексическое богатство и индивидуальный стиль авторского письма

Стилистическое мастерство автора напрямую зависит от его начитанности, культуры, глубокого знания природы слова и закономерностей его эффективного использования. Большие писатели, как правило, были еще и глубокими исследователями филологических проблем. При этом не важно, что большинство из них не писали мудреных научных трудов по языкознанию. Они были тонкими стилистами, хорошо чувствовали слово и его возможности, признавали его самостоятельное значение.

Вот несколько весьма важных замечаний о стиле, высказанных выдающимся писателем И. Бабелем и записанных К. Паустовским:

«Рассказу надлежит быть точным, как военное донесение или банковский чек. Его следует писать тем же твердым прямым почерком, каким пишутся приказы и чеки. Такой почерк был, между прочим, у Киплинга».

«Побольше точек! Это правило я вписал бы в правительственный закон для писателей. Каждая фраза — одна мысль, один образ, не больше».

К слову сказать, авторский стиль И. Бабеля, по моему мнению, ближе всего соответствует газетному. Он такой же лаконичный, упругий и информативный.

Вот еще несколько замечаний И. Бабеля:

«Если нет точного сравнения, то лучше не брать никакого. Пусть существительное живет само в своей простоте».

«Сравнение должно быть точным, как логарифмическая линейка, и естественным, как запах укропа».

«Причастия делают речь угловатой, громоздкой и разрушают мелодию языка. Они скрежещут,

Литературное мастерство журналиста,
как это ни «скучно» звучит, служит вполне
определенной цели: тому, чтобы ваш текст был
понят другими людьми, и понят правильно.

мастерство журналиста

как будто танки переваливают на своих гусеницах через каменный завал. Три причастия в одной фразе — это убийство языка. Все эти «преподносящий», «добывающий», «сосредоточивающийся» и т. д. и т. п. Деепричастие все же легче, чем причастие. Иногда оно сообщает языку даже некоторую крылатость. Но злоупотребление им делает язык бескостным, мяукающим».

Умение работать со словом приходит в результате упорного и каждодневного труда. Конечно, необходимы глубокая внутренняя культура, чутье на слово верное и неверное. Но, в отличие от музыкального слуха, чувство слова не бывает врожденным. Если ребенок вырос в семье, где он с молоком матери мог впитать высокую культуру общения, то ему легче дается грамотность. Однако так бывает далеко не всегда. В большинстве случаев убеждаешься, что умение владеть словом, высокая культура речи — это качество, приобретаемое огромным трудом, глубоким и систематическим чтением. В доказательство приведу всего лишь один пример, но весьма убедительный.

Вот что пишет Корней Чуковский об А. П. Чехове:

«Язык его ранних писаний отличается большими погрешностями. Чехов в течение нескольких лет систематически избавлялся от них. И здесь, в усовершенствовании языка, одно из удивительных чудес его творчества. В самом деле, невозможно понять, как этот южанин, в юности лишенный вкуса, совершенно оторванный от стихии того языка, на котором писали Толстой и Тургенев, не знавший элементарных его законов и требований, стал после пяти-шести лет поденной литературной работы недостижимым мастером русского слова, раз и навсегда овладевшим тайнами его причуд и оттенков?»

Еще недавно, в самом начале восьмидесятых годов, в писаниях молодого Чехонте читателей не могли не коробить такие уродливые провинциализмы, как:

«она выглядывает стройной»,
«она сучает за мной»,
«одел фрачную пару»,
«дамы одели шали»,
«займите мне сто рублей»,
«занимала нам во все лопатки деньги»,
«злодеями обуял панический страх»,
«Кузьма Егоров подходит к Стукоतेю,
нагинаят его»,
«похилившееся крыльцо»,
«спускался вуаль»,
«квадратный сажень»,
«сильная хмель» и т. д. и т. д.

От большинства этих оборотов и слов так и разит южнорусским мещанством. Это тот чуждый северянам, искаженный язык, который Чехов впитал в себя с самого раннего детства. Он слышал этот язык и в семье, и на улице. Другого языка он не знал.

Вдобавок ко всему этому его ранние вещи, написанные с безоглядной скоростью, изобиловали, как и всякая скоропись, неряшливыми, нескладными фразами:

«физиономия... кивнула губами»,
«удары друг друга по спине»,
«говорить на жениха «ты»,
«жестикულიруя... лицом»
и даже:
«Красивейшая женщина, полная красоты»,
«Соединять воедино».

Вообще, в лексиконе раннего Чехова то и дело зияли прорехи. Смешивая, например, слово «статист» со словом «статистик», он говорит, что статисты не подсчитали количество женщин, обитающих в одном городе.

Кто бы мог ожидать, что пройдет всего несколько лет, и этот словесный неряха достигнет такого совершенства в обладании русской речью, что станет одним из величайших стилистов, чья проза к концу восьмидесятых годов по лаконичности языка, по изобразительной силе и, главное, по благородному изяществу стиля может быть приравнена к пушкинской» (Чуковский К. Соч.: В 2 т. Т. 2. Критические рассказы. М.: Правда, 1990. С. 270–271).

Деталь как важнейшее средство художественной выразительности

Журналист должен обладать умением мгновенно «перенести» читателя на место события, которое он описывает, создать соответствующий эмоциональный фон. Это особенно важно при подготовке публикации в жанре репортажа, зарисовки, очерка. В наибольшей мере выполнению этой задачи служит подсмотренная, замеченная и умело вкрапленная в текст деталь. Чехов в одном из писем говорил, что художнику, чтобы изобразить лунную ночь, нужно рисовать целую картину. А писателю достаточно сказать о том, что лунный блик отражался на горлышке битой бутылки, лежавшей на дороге к старой мельнице. И все. Нарисованы и старая мельница, и дорога, и лунная ночь. Действительно, значение точно найденной и умело использованной детали огромно. Но все детали наше сознание может черпать только из окружающей действительности. В этом смысле между журналистикой и литературой нет никакого различия.

Приведем лишь три свидетельства. Н. В. Гоголь: «Воображение не подарило мне ни одной такой вещи, которую где-нибудь мой взгляд не подметил в натуре». Ф. М. Достоевский: «Никакое воображение не придумает того, что дает иногда самая обыкновенная, заурядная жизнь. Уважайте жизнь!» А. П. Чехов: «Писателю надо непременно в себе вырабатывать зоркого неутомимого наблюдателя. Настолько, понимаете, чтобы это вошло в привычку, сделалось как бы второй натурой».

Константин Паустовский советовал каждому, кто желает развить в себе внимательность и наблюдательность, постоянно смотреть вокруг себя так, как если бы вы хотели изобразить увиденное на холсте или описать на бумаге. Он давал гарантию: через 2–3 месяца вы убедитесь, что «прозрели» и замечаете многое, чего не видели раньше.

Хорошая, «качественная» деталь всегда поражает тем, что мгновенно переносит вас на место события, возникает некое волшебное внутреннее «кино»: вы наглядно видите изображаемое. То есть главное качество детали — «узнаваемость» объекта. Вы это видели тысячу раз, но только забыли. А писатель или журналист неким волшебным образом вызвал воспоминания из вашего подсознания.

Мастером точной, безошибочно переданной детали был Горький.

Вот деталь литературного портрета Каронина-Петропавловского (писателя-народника): «Говорит он немного заикаясь, точно отсекает апострофом первый звук слова...»

— Вот, пишу... Почему у нас люди так легко погибают?»

Несколько примеров из биографического очерка Константина Паустовского о художнике Исааке Левитане.

Молодой нищий Левитан ходил в пиджаке, из которого давно вырос. «Руки торчали из рукавов, как птичьи лапы». По-моему, походя еще

нарисованы и кисти рук — жилистые, с длинными пальцами.

Еще примеры из того же очерка:

«...пока стечет с ложечки прозрачная нить абрикосового варенья».

«Мальчишки гоняли красных от заката голубей».

«Тучи, бестолково теснясь, неслись с северо-запада, волоча по земле водянистые подошвы дождей. Ветер свистел...» Тут еще присутствует и аллитерация — многократным повторением звука «С» передается свист ветра.

Андрей Битов, «Оглашенные». О лекторе, читающем скучную лекцию: «И так же боком глянул на нас, словно победил. Ни проблеска сознания не отметил он во взгляде аудитории. Он втянул живость своего взгляда в себя, как голову в плечи».

Лев Кассиль, «Кондуит и Швамбрания»: «Кухарка протирала тихонько взвизгивавшие стаканы».

Фазиль Искандер: «Собака досадливо возвращается на место и брякается на траву».

А вот пример из совсем свежих. Дэн Браун, «Код да Винчи»: «Черные зрачки Фаша были точно вырезаны из эбенового дерева».

Я никогда не видел эбенового дерева, но мгновенно увидел эти зрачки — черные, без бликов, непроницаемые.

Поразительную точность деталей встречаем у многих поэтов. Ни одного случайного слова! Сергей Есенин: «Ты поила коня из горстей в поводу, /

Отражаясь, березы ломались в пруду». В том же стихотворении: «В пряже солнечных дней время выткало нить... / Мимо окон тебя понесли хоронить». Или знаменитое: «Словно я весенней гулкой ранью проскакал на розовом коне». Почему конь розовый? Да потому, говорят исследователи, что белый конь окрашен лучами восходящего весеннего солнца! Вот это сочетание поэтичности и абсолютной точности, зоркости пишущего человека восхищает прежде всего. На эту тему есть остроумное эссе Карела Чапека, завершающееся четверостишием некоего молодого поэта, свидетеля дорожно-транспортного происшествия: «О шея лебедя! / О грудь! / О барабан и эти палочки — / трагедии знаменье!» В беседе с полицейским инспектором выяснилось, что бессознательно, не ведая того, поэт закодировал номер автомобиля, переехавшего старушку.

А у Саши Черного точные детали становятся остроумными и убийственными характеристиками: «Склонив хребет, галантный дирижер талантливо гребет обеими руками». На выставке картин одинокие посетители ходят «с видом слушающих птиц». Или: «Лиловый лиф и желтый бант у бюста, / Безглазые глаза — как два пупка».

Борис Пастернак в «Докторе Живаго» описывает Лару, решившуюся на теракт, с револьвером в муфте: «Она вошла, шагами расталкивая свое платье, словно переходя его вброд».

Непревзойденными мастерами художественной детали были Набоков, Бунин, из молодых писателей начала прошлого века — «одесская команда»: Валентин Катаев, Юрий Олеша, Илья Ильф и Евгений Петров, друживший с ними Паустовский. Писатели начала века (язык не поворачивается назвать их «советскими») много экспериментировали с формой своих произведений, искали новые стилистические возможности. И находили их! В ряду этих поисков детали отводилось одно из важнейших мест. Именно благодаря деталям мы видим то, о чем написано, как наяву. Благодаря этому создается волшебство реальности, встающей за написанной строкой.

Многие поклонники Булгакова, читая «Мастера и Маргариту», поражаются тому, насколько живо и ярко видится им все, что происходит в этом, в сущности, фантастическом романе. Однако вся «чертовщина» этого великого произведения заключается в том, что самые невероятные события передаются через предельно точные, ясно видимые внутренним взором читателя детали. Как превосходно выписан Воланд! А Азazelло с его «неправильными» глазами! Даже кот Бегемот перед нами — как живой. А вспомните сцену полета Маргариты. Несмотря на всю фантастичность ситуации, она представляется вполне реальной, мы ее видим воочию.

Но есть детали иного рода. Они могут не быть напрямую связаны с вашим жизненным опытом. Но они передают неповторимое настроение пишущего человека, его отношение к событию или персонажу.

Виктория Токарева: «Постучал в дверь, а потом вошел директор школы Николай Анисимович, смешной мужик, некрасивый, как будто сделанный из собаки». Или о встрече со знаменитым киноартистом. Сначала показали фрагменты из легендарного фильма 15-летней давности, где он играл главного героя. «Свет зажегся, и на сцену вышел артист живьем. Между тем и этим лежали пятнадцать лет жизни. Казалось, что того, молодого, взяли за ноги и провезли по асфальту лицом вниз и все лицо стерли. А потом перевернули лицом вверх, провезли на спине и стерли на затылке все волосы. Жизнь повозила человека».

Бывают совершенно искусственные образы, но они несут в себе мощный эмоциональный заряд, хотя и не всегда понятный. Юрий Олеша: «Она прошлестела мимо меня, как ветка, полная плодов и листьев».

«Прямое» письмо многословно описывает детали, нанизывает их одну за другой и не достигает эффекта. Потому что детали не художественные, не узнаваемые. Деталь же — прямой путь к полнокровному и запоминающемуся зрительному образу.

Структура журналистского текста

Зачин

Самая распространенная ошибка начинающего автора — стремление писать «напрямую». То есть сразу, сходу излагать какие-то идеи, установки, призывы. Этим часто грешит поверхностная политическая журналистика.

А читатель только что пришел с работы, усталый. Он только надел тапочки и прилег на диван, раскрыл газету. И взгляд его упал на начало статьи: «После президентских выборов и итоживших их акций протеста оппозиции прошло уже полгода. Как помним, Центризбирком объявил победу

Александра Лукашенко с результатом 83%. Оппозиция назвала...»

Такой текст напоминает речь с трибуны или пьяное пение на сельской свадьбе: главное, чтобы было громко. Вот еще пример: «Кризис, в котором оказалась белорусская оппозиция после президентских выборов, только углубляется. Очередным свидетельством этой тенденции стали события 25 сентября: в Минске состоялась встреча руководителей избирательных штабов...» и т. д.

И ведь нельзя сказать, что тема не актуальная! Нет, все, что говорится, — очень важно. Но почему-то не для нас. Нам просто скучно читать.

А не лучше ли так?

«Нынче фашист нежный пошел, ранимый. В фашистском анклав Кондопоге по ночам жгли ларьки, магазины и бары, принадлежащие смуглым брюнетам, которые классифицируются расистскими систематиками как «кавказцы». Хотя они, может быть, якуты или башкиры. Или татары. Или узбеки. Или украинцы. Или и вовсе русские. Вот у Натальи Гончаровой тоже были черные кудри. Не все русские блондины.

Еще при Владимире Красное Солнышко мешалась наша кровь с кровью степняков-половцев, хазар, болгар. Киевская Русь была толерантной и гостеприимной, пятой графы в паспорте не было, да и без паспортов обходились неплохо. Потом татары прибавились, ассимилировались, обрусели. И с ними тоже заключали браки...

Вот так и вышло, что не каждый русский блондин» (Валерия Новодворская. Грани РУ).

Есть эффект!

«Посол РБ в РФ Василий Долголев на прошлой неделе вдруг засомневался в жизнеспособности союзного государства. Если «система строительства союзного государства нежизнеспособна, то, может быть, пора принимать меры в отношении самой системы?» — задался вопросом дипломат в интервью, опубликованном на сайте посольства Беларуси в России.

Впрочем, Василий Долголев — не первый, кого мучает сантехнический вопрос: менять систему или нет?» (Семен Нешаретский, «Белгазета»).

Такое письмо можно сравнить с поставленным голосом профессионального певца. Он не кричит «открытым горлом», а стремится разнообразить способы донесения актуальной информации до своей аудитории.

В мировой журналистике это называют «сбеганием по лестнице абстракций». Абстрактные идеи и представления, которые зачастую дают толчок к написанию статьи, должны остаться в «творческой лаборатории» журналиста. На газетную же страницу выходят конкретные люди и их судьбы, посредством которых пишущий человек хочет выразить свою мысль. В институтах журналистики прямо инструктируют: «Никогда не начинайте статью так: «В нашем обществе еще очень много такого, такого и такого...» Начните с того, что

некая тетя Салли утром вышла из своего дома и увидела... бездомного бродягу, который прикорнул на теплой крышке теплоцентрали».

Очень желательно, чтобы в начале текста была интрига (чеховское ружье). Но она должна идти не от чистого воображения, как в литературе, а от фактической начинки материала. Интригующим началом могут быть яркая ассоциация, вырванная из контекста деталь, сценка (бывает, и с диалогом), в поисках разъяснения которой читатель потом проглотит всю статью.

Интрига

Интрига — наилучший способ «закрутить» сюжет вашей публикации. Американцы называют это «завести мотор», но подчеркивают, что в материале не должно быть больше одного «мотора», иначе внимание читателя будет рассеиваться. Для развития некоторых сюжетов важнее не вопрос «что?», а «как?».

Бывает, что жизнь сама подбрасывает вам почти готовый сюжет.

После удачного, эмоционального начала вы можете без опаски злоупотребить вниманием читателя: он втянут в ваш материал. И сейчас самое время «загрузить» его необходимыми ему сведениями. Однако не следует злоупотреблять терпением читателя. Не очень далеко от яркого, оригинального зачина следует выбросить следующий «фонарик», через какое-то время — еще и еще. Выбрасывание «фонариков», конечно же, — не механический, ремесленный процесс. В самом их возникновении должны быть своя логика, сюжет, развитие. Может быть, системе «фонариков» даст жизнь широкая, продуктивная, многослойная ассоциация, которая и замкнет в конце публикации весь ее материал на какой-то значительный и — что не менее важно — эмоциональный вывод.

Недосказанность

Существует правило, известное еще со времен древнекитайских и арабских трактатов по красноречию: никогда не выговариваться до конца. Задуманное должно быть высказано процентов на 70, даже 60. Но текст нужно составить таким образом, чтобы остальную часть читатель додумал сам и с большой долей вероятности пришел к тому выводу, какого вы хотите. Недостаток всех чрезмерно политизированных газет: они напрямую кричат о том, что желают высказать, и этим только отталкивают.

Нужно учиться у кино искусству монтажа. Но, в отличие от кино и ТВ, в печатной журналистике мы монтируем не «картинку», а факты, некие смысловые блоки. Бывает, ставишь рядом два факта и диву даешься: какой новый, неизвестный ранее смысл возник между ними. Причем без единого дополнительного слова! Только от соседства фактов. Смысл — не в строках, а между ними. Это и есть подтекст. Управлять подтекстами — высшая ступень литературного мастерства.

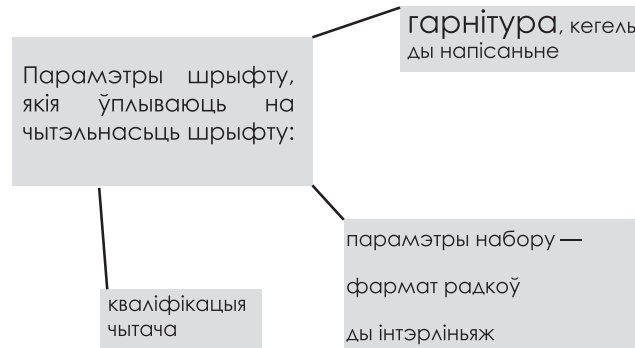
Максім Нікіфаровіч

Працяг. Пачатак у «А» № 2 (77) 2009 г.

З чаго пачаць

■ ЧЫТАЛЬНАСЬЦЬ ШРЫФТУ

Хуткасьць успрымання асобных знакаў і тэксту агулам пры чытаньні вызначае чытабельнасьць шрыфту.

Пры памяншэньні кегелю шрыфту ягонае чытабельнасьць паніжаецца найперш праз падабенства напісаньня шэрагу літар («с» і «е»), «з» і «в»), «н» і «к»). Выкарыстаньне шрыфту большага кегелю й большай шырыні паляпшае чытабельнасьць, таму непажадана з мэтай павелічэньня ёмістасьці набору злоўжываць памяншэньнем шырыні літар. Суадносіны шырыні й вышыні ачка (самога знаку) літар таксама ўплываюць на чытабельнасьць. Аптымальныя суадносіны 3:4. Памер міжслоўных прагалаў таксама ўплывае на чытабельнасьць. Рэкамендаваная велічыня міжслоўнага прагалу — ад 1/2 да 3/4 кегелю шрыфту. На чытабельнасьць уплываюць

таксама суадносіны кегелю шрыфту й фармату радкоў. Напрыклад, пры наборы тэксту шрыфтам кегелю 16 п. найбольш чытабельны радок фарматам ад 135 мм і болей; пры наборы шрыфтам кегелю 10 п. — 72–120 мм, а пры наборы кегелем 8 п. — 54–72 мм. Таму ў газэце фарматы радкоў найменшыя, а ў кнігах для дзяцей, набраных буйным шрыфтам, — найбольшыя.

Добра мець фірмовы шрыфт для асноўнага тэксту, але гэта маларэальна дый зусім не абавязкова. Лепшы варыянт — правяраны часам чыткі шрыфт, які ўтрымлівае розныя варыянты напісаньня (звычайны, паўтлусты, курсіў, паўтлусты курсіў, а таксама як кірылічныя (са знакамі беларускага альфабэту), так і лацінскія сымбалі). Таму пажадана выкарыстоўваць шрыфты гарнітур: Book Antiqua, Bookman Old Style, Sylfaen, Baltica, Times New Roman (але гэты шрыфт настолькі прыеўся з прычыны сваёй распаўсюджанасьці, што стаў непажаданым) або падобныя да іх. Можна для асноўнага тэксту выкарыстоўваць і шрыфты без засечак, але гэта паўплывае на чытабельнасьць. Выкарыстаньне для набору асноўнага тэксту шрыфту з засечкамі — стандарт, абумоўлены ягонаю большай чытабельнасьцю ў параўнаньні з шрыфтам без засечак.

Ня варта выкарыстоўваць у шыхтоўлі больш за два розныя шрыфты: адзін для загаловаў і падзаглаваў, другі для астатніх тэкстаў. Шрыфт для заглаваў можа адпавядаць стылю шрыфту, якім напісаны назой газэты (лягатып), хаця гэта неабавязковае правіла. Абавязковае іншае — адпаведнасьць шрыфту назову газэты й тыпу аўдыторыі: строгае — бізнэсоўцам, сьмелае ды энэргічнае — моладзі, забаўнае — дзеткам.

Кегель шрыфту вызначаецца значэньнем публікаванага матэрыялу й фарматам калёнкi. Выкарыстаньне дэкаратыўных нечытальных шрыфтоў непажаданае.

шрыфтавыя штукарствы

Такі **ТЭКСТАВЫ** блёк **глядзіцца** вельмі **забаўна**, але прачытаць яго **няпроста**. Вока чытача **ПРЫЗВЫЧАЙВАЕЦЦА** да **пэўнага** малюнку шрыфту й пачынае ўгадваць **літары** па **абрысе**. У адваротным **выпадку** **вымушаны** разглядаць **КОЖНУЮ** літару.

Шрыфтавая сыстэматызацыя

Літары, выкананыя ў адным стылі, аб'ядноўваюцца ў шрыфт — поўны набор сымбалаў аднолькавага памеру й напісаньня. У шрыфт уваходзіць альфабэт вялікіх літар, капітэльныя знакі, альфабэт радковых літар і ўсе патрэбныя лігатуры (адмысловыя сымбалі, якія замяняюць сабой паслядоўнасьць з двух ці болей звычайных сымбалаў), лічбы, знакі прыпынку, знакавыя сымбалі. Для лічбаў звычайна выкарыстоўваюць раўнаньне (яны маюць тую самую вышыню, што й вялікія літары). Але могуць ужывацца й рознавысокія лічбы (вышыня лічбы роўная вышыні маленькай літары зь верхнім выносным элемэнтам), што лепей спалучаецца з маленькімі літарамі.

Шрыфты аб'ядноўваюцца ў гарнітуры. Гарнітурай называюць камплект шрыфтоў розных памераў, напісаньня й шчыльнасьці, але аднолькавых паводле характару малюнку. Асноўнымі складовымі элемэнтамі гарнітуры могуць быць курсіў (Italic) і паўтлусты (Bold). Паводле насычанасьці шрыфты могуць быць звышсьветлымі (Extra-light), сьветлымі (Light), нармальнымі (Normal), сярэднімі (Medium), паўтлустымі (Bold), тлустымі і звыштлустымі (Extra-bold). Паводле шырыні сымбалаў — звышвузкімі, вузкімі, нармальнымі, шырокімі, звышшырокімі. Кожная гарнітура мае назой, які склаўся гістарычна — літаратурная, звычайная, акадэмічная ды інш.

Гарнітуры аб'ядноўваюцца ў сямействы. Сямействамі называюцца сэрэй гарнітур, якія падобныя адна да адной дызаінам, але розняцца асобнымі элемэнтамі: нахіл, насычанасьць, дызайн асобных знакаў, іхная шырыня й падобнае.

Павелічэньне інтэрліньяжу паляпшае чытабельнасьць, але памяншае ёмістасьць паласы набору (то бок колькасць знакаў на паласе). Аднак надта вялікі інтэрліньяж робіць паласу падобнай да цельніка.

чытаць або не чытаць?

Калі чытач разгортвае на нейкай старонцы газету, ён шукае знакі, якія дапамогуць яму зразумець, пра што тут напісана і ці варта ахвяраваць на чытаньне час.

Першае, за што «чапляецца» ягонае вока, — яркія кантрасныя элементы — ілюстрацыі (пра іх гаворка пойдзе пазьней). Калі ніводная з ілюстрацый яго зусім не зацікавіць, хутчэй за ўсё ён нічога больш шукаць ня стане. Калі зацікавіць, то ён прачытае назоў артыкулу, да якога адносіцца ілюстрацыя. Падзагаловак мае яшчэ больш абмаляваць тэматыку і характар матэрыялу. Калі ўвага ня слабне, чытач прагледзіць астатні тэкст, які нейкім чынам вылучаны — лід і ўрэзкі.

І толькі пасля ўсіх гэтых міжвольных дзеянняў, якія займаюць ад некалькіх секунд да хвіліны, чытач вырашыць для сябе — **чытаць або не чытаць**.

АФАРМЛЕНЬНЕ МАТЭРЫЯЛАЎ

Афармленьне матэрыялаў у пэўнай ступені задача творчая, якая залежыць ад розных чыннікаў (тэма, займаная плошча, тэматыка выданьня), таму вызначаных рэцэптаў удалага афармленьня быць ня можа. Але ёсьць пэўныя правілы, выкананьне якіх заўсёды дазволіць атрымаць прымальны вынік.

■ ЗАГАЛОВАК

Загалоўкі адбываюць ад калянтытулаў на 3–5 мм, ад наступнага тэксту — на 2–4 мм, ад папярэдняга — на 4–6 мм. Загалоўкі акцэнтуюць увагу чытачоў на найважнейшым і найцікавейшым матэрыяле. Некалькі загалоўкаў на паласе звычайна маюць розны памер, калі няма раўназначных паводле зьместу матэрыялаў. Загалоўкі не павінны «сутыкацца», то бок разьмяшчацца побач. Калі такое здарэцца, яны мусяць розніцца хаця б кегелем.

Справа паказаная паласа небезьвядомага таблёіду «USA Today» з памерамі загалоўкаў.

загаловак тытульнага артыкулу — кегель 50 п.

падзагаловак тытульнага артыкулу — кегель 17 п.

загаловак анонсу — кегель 22 п.

загаловак анонсу — кегель 20 п.

загаловак анонсу — кегель 22 п.

загаловак анонсу — кегель 31 п.

ПАДЗАГАЛОВАК

• калі загаловак не зьмяшчаецца ў адным радку, частку яго пераносяць на іншы, пры гэтым кожны радок мусіць мець сэнсавае значэнне:

Як рэалізаваць свой творчы патэнцыял

НЯПРАВІЛЬНА

Як рэалізаваць свой творчы патэнцыял

ПРАВІЛЬНА

• калі шматрадкавы заглавак набіраецца маленькімі літарамі, то міжрадкавы інтэрвал робіцца стандартным, калі вялікімі — міжрадкавы інтэрвал павялічваецца;

• калі заглавак зьмяшчаецца ў рамку, то адлегласць да рамок робяць з усіх бакоў аднолькавай, у межах 1–4 мм;

• пры пераносе на наступны радок часткі загалёўкі, які мае ў сярэдзіне працяжнік, гэты знак ставяць у канцы радка;

• у загалёўках не выкарыстоўваецца («чырвоны радок»);

• ня варта рабіць надта даўгія загалёўкі: тры радкі мае быць абсалютнай мяжой, але лепей за ўсё — у адзін радок.

Падзаглавак — сэнсавае пашырэнне, тлумачэнне загалёўкі. Іх выкарыстоўваюць па меры патрэбы. Набіраюцца падзагалёўкі абавязкова меншым мінімум на 20% за заглавак кегелем. Падзаглавак павінен быць даўжэйшым за заглавак, але ня мусіць займаць больш за 3 радкі.

Як і ў загалёўках, «чырвоны радок» у іх не выкарыстоўваюць. Падзаглавак дапамагае даць рады надта даўгому загалёўку — галоўная думка становіцца загалёўкам, астатняе выносіцца ў якасці падзагалёўкі.

ЛІД

Вельмі патрэбны элемент матэрыялу, на які часта забываюцца або лічаць марнаваньнем друкаванай плошчы, — лід. Гэта сьціслы зьмест матэрыялу, які не раскрывае акалічнасьцяў і дэталю. У сытуацыі браку часу чытач можа толькі ім і абмежавацца.

Лід набіраецца тым самым кегелем, што і

асноўны тэкст, або на адзін большым (то бок 8–9-м кегелем) паўтлустага напісаньня. Яго адбіваюць ад загалёўкі / падзагалёўкі і асноўнага тэксту на 1–3 мм.

АСНОЎНЫ ТЭКСТ

Перадавы артыкул дазваляецца набіраць большым за той, што ў астатняга тэксту, кегелем — 9-10. Астатні матэрыял набіраюць 8-м кегелем, а абвесткі ды іншы дадатковы тэкст — 6-7-м кегелем.

«Чырвоны радок», як і ініцыял (першая вялікая літара асноўнага тэксту артыкулу або разьдзелу вышынёй на 2-3 радкі), карыстаюцца цяпер невялікай папулярнасьцю. Часьцей можна бачыць адасабленьне абзацаў на ўзор шыхтоўлі тэкстаў у інтэрнэце — адбіўкамі, большымі за значэньне інтэрліньяжу.

Вылучэньні ў тэксьце робяць шрыфтам паўтлустага або курсіўнага напісаньня, часам шрыфтам паўтлустага курсіўнага напісаньня, шрыфтам іншай гарнітуры або рысамі. Вельмі непажадана рабіць вылучэньні падкрэсьліваньнем.

Калі матэрыял мае вялікі памер (ад паласы), яго абавязкова разьбіваюць на часткі, кожная зь якіх мае свой назоў (але гэта справа журналіста, а не шыхтоўніка!).

Часта ў шыхтоўніка паўстае пытаньне, колькі месца будзе займаць тэкст пэўнай колькасьці знакаў. Ніжэй прыведзеная табліца, якая можа дапамагчы разабрацца ў лічбах.

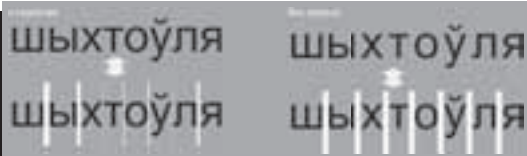
Шрыфт і кегель шрыфту	Прыкладная колькасьць сымбалаў на старонцы фармату А4 (плошча = 400 см ²)	Прыкладная колькасьць сымбалаў на старонцы фармату А5 (плошча = 200 см ²)
Times New Roman, 7	10 000	5 000
Times New Roman, 8	8 000	4 000
Times New Roman, 9	6 600	3 300
Times New Roman, 10	5 600	2 800
Times New Roman, 12	3 600	1 800
Times New Roman, 14	2 800	1 400
Arial, 7	9 600	4 800
Arial, 8	7 600	3 800
Arial, 9	6 000	3 000
Arial, 10	5 000	2 500
Arial, 12	3 200	1 600
Arial, 14	2 500	1 250

Прыведзеныя лічбы прыкладныя: прымальны роскід колькасьці сымбалаў на старонку можа скласьці ±10% ад пададзенага. Але будзе нашмат больш эфэктыўна зрабіць асабістыя разьлікі для ўласнага шаблёну — для свайго шрыфту й колькасьці калёнак аналягічна зьмешчанай вышэй табліцы. Колькасьць знакаў лёгка вызначаецца праз праграмны сэрвіс «Статыстыка».

УРЭЗКІ

Урэзкі — гэта атракцыйны, які мусіць зацікавіць чытача. Урэзкай можна зрабіць красамоўны факт, выслоўе або лічбу. Яна не павінна быць даўгой — літаральна некалькі слоў. Урэзкі набіраюцца кегелем большым за асноўны тэкст — 10-12 п. Яны вылучаюцца абцяканьнем тэксту, рамкамі або танаванай падкладкай. Тэкст, заключаны ў рамку, адбіваюць ад рамак на 1-2 мм, а рысы рамкі ад тэксту сумежных артыкулаў — на 3-6 мм. Часам урэзкі робяць вывараткай (сьветлы тэкст на цёмным фоне). Гэта арыгінальнае, але ня лепшае рашэньне. Шыхтоўнік не павінен сам вышукваць матэрыял для ўрэзак — яго мусяць даваць аўтары артыкулаў.

Паняткі «трэкінг» і «кернінг» часта ўважаюць за тоесныя. Але між імі ёсьць розьніца. Трэкінг — гэта сукупны прагал паміж знакамі ўва ўсім блёку тэксту. Кернінг — гэта рэдагаваная адлегласьць паміж двума асобнымі знакамі.

ТАБЛІЦЫ

Табліцы (а таксама тэкс-ты розных графікаў або дыяграм, калі яны не падаюцца як ілюстрацыі) набіраюць заўсёды меншым за асноўны тэкст кегелем — 6–7 п. Вылучэнні могуць быць паўтлустага або курсіўнага напісаньня.

Вітаецца выкарыстаньне ў табліцах танаваных падкладак у калёнках або радках, гэта дапамагае структураваць інфармацыю. Але трэба ўлічваць асаблівасці друкарскага асталываньня. Бо часам ад прыгожай шэрай падкладкі можа застацца рваная шэрая пляма, або тэкст зьліецца з падкладкай і стане нечытальным.

ПРАЦЯЖНІК

У СНД прыняты доўгі працяжнік, але гэта больш датычыць кнігадрукаваньня. У газэтай шытоўлі паўсюдна карыстаюцца кароткім працяжнікам, стандартным для заходніх краін. Доўгі працяжнік (— (камбінацыя клявіш Alt+0151), кароткі працяжнік (- (камбінацыя клявіш Alt+0150) і злучок (-) — гэта ўсё розныя сымбалі, таму нельга іх блытаць.

Можна зрабіць так, каб працяжнік («прыліпаў») да слова або знаку, пасья якога ідзе (зрэшты, як і любуя пару слоў або сымбалаў). Для гэтага паміж імі ставіцца неперамосны прагал. У розных праграмах камбінацыя клявіш для ягонага працяжненьня можа розніцца: у Word — Shift+Ctrl+Space, у Adobe PageMaker — Ctrl+Alt+Space, у Adobe InDesign — Ctrl+Alt+X. Можна паставіць гэта ў якасьці тэхнічнага патрабаваньня да падаваных на шытоўлю тэкстаў, што палегчыць працу. Той самы неперамосны прагал варта ставіць паміж словам і знакам нумару, параграфу, скаротам году («г.» і «гг.»), у скаротах («г. д.»), («ды інш.»), («і да т. п.») і ў іншых аналягічных выпадках. Калі трэба паставіць знак пераносу ўручную, то карыстаюцца камбінацыяй Shift+Ctrl+(-) (злучок). Такі перанос знікне сам пры адсутнасьці патрэбы ў ім.

ПОДПІСЫ І ДАДАТКОВАЯ ІНФАРМАЦЫЯ

Подпісы — гэта дадатковая, але абавязковая інфармацыя. Аўтарства матэрыялу, аўтарства здымку, неабходныя тлумачэнні да здымкаў, табліц ці графікаў — гэта тыя дробязі, якія робяць матэрыялы й выданьне агулам больш прафэсійнымі й вартымі даверу.

Подпісы набіраюцца меншым за асноўны тэкст 5–7-м кегелем. Часам іх вылучаюць курсівам.

Кожны матэрыял мае патрэбу ў аўтарстве! Таму, калі зь некаторых прычын аўтар ня хоча пазначаць сваё сапраўднае імя, мусяць прысутнічаць псеўданім. У моладзевым выданні гэта можа быць нават проста мянушка (нік). Імя аўтара можа пазначацца як на пачатку матэрыялу, так і пры канцы. Можна пэўным чынам вылучацца (напрыклад, рабіцца вывараткай), а можа абсалютна не вылучацца й набірацца зусім невялікім кегелем.

Дадатковая інфармацыя набіраецца кегелем 6–7 п., як табліцы, і звычайна пэўным чынам вылучаецца (рамкай, рысамі або падкладкай). Абвесткі, допісы чытачоў і падобную інфармацыю таксама набіраюць як дадатковую ды зьямшаюць на асобных тэматычных старонках ці ў вызначаных шаблёнам месцах. Абвесткі звычайна месцяцца на апошняй старонцы.

• Рэкамэндуецца двукосьсе («елачкі»). Пры вылучэньні тэксту ўсярэдзіне аднаго двукосься другім у канцы вылучэньня ставіцца толькі адно двукосьсе, што закрывае вылучэньне: тэкст «цытата (цытата ўсярэдзіне цытаты)». Другі спосаб вылучэньня двукосьсямі — «лапкі». Нельга дапускаць у межах аднаго выданьня выкарыстаньне і першых, і другіх.

• Усе абзацныя адступы ў выданні мусяць быць аднолькавыя, незалежна ад кегеля асобных частак тэксту.

• Пасья нумарацыі ў сьпісах у розных абзацах прагалы мусяць быць аднолькавыя (фіксаваныя), каб першыя літары гэтых абзацаў стаялі на адной вэртыкалі.

ФАРМАТАВАНЬНЕ І НАБОР ТЭКСТУ

Фарматаваньне тэксту мае быць складнікам стылю выданьня. Гэтыя элементы, як выкарыстаньне ініцыялаў, «чырвоных радкоў» пэўнага элемэнтаў ды іншыя прагалы даюць мажлівасьць воку «адпачыць» і не адцягваюць увагу ад галоўнага. Адбіўка між абзацамі замест «чырвонага радка» таксама разрэджае тэкставы масіў.

Прысутнасьць незадрукаваных белых месцаў ня варта лічыць недахопам. Дастатковы адступы між элемэнтамі ды іншыя прагалы даюць мажлівасьць воку «адпачыць» і не адцягваюць увагу ад галоўнага. Адбіўка між абзацамі замест «чырвонага радка» таксама разрэджае тэкставы масіў.

Выключка можа быць па фармаце (тады каленкі тэксту будуць глядзецца шчыльнымі й цэльнымі), але можа быць і налева. Гэта не зусім звычайна, але некаторыя выданні рызыкуюць і ідуць на такі ход. Тады «паветра» (незапоўненага нічым месца) становіцца яшчэ болей.

Наяўнасьць пераносаў непажаданая, але часам абыходзіцца бяз іх цяжка. Сёньня ў шытоўлі газэт дапускаецца ігнараваньне па меры патрэбы правілаў пераносу, то бок пры неабходнасьці яго можна ставіць там, дзе хочацца.

• У тэксце не павінна быць больш за чатыры пераносы запар, за выняткам тых выпадкаў, калі выпраўленьне гэтай памылкі цягне за сабой пагаршэньне якасьці выключкі слоў.

• Працяжнік ня можа стаяць на пачатку радка, калі гэта не пачатак абзацу.

• Скаротанія словы, а таксама знакі адсоткаў, нумары, параграфы й г. д. не павінны «адрывацца» на другі радок ад лічбаў і слоў, да якіх яны адносяцца (10 кг, 5 мм, 2006 г., 50% і г. д.).

• Ня могуць аддзяляцца ініцыялы ад прозьвішча, а таксама скарачэньні кшталту («і г. д.»), («ды інш.»), («і да т. п.»).

• Не разьдзяляюцца лічбы або літары з кропкай ці дужкай (пры пераліку) ад наступнага за імі слова.

• Непажаданая наяўнасьць вісячых радкоў (апошні няпоўны радок абзацу, пераносены на наступную старонку або калёнку).

• Індэксы набіраюцца 6-м кегелем, незалежна ад кегеля тэксту, да якога адносяцца.

• Канцавы радок абзацу па даўжыні мусяць перакрываць абзацны адступ (звычайна мінімальна даўжыня канцавога радка — 3 знакі плюс знак прыпынку). Рэкамэндуецца, каб гэты радок быў у паўтара разы даўжэйшы за абзацны адступ.

• Міжлітарная адлегласьць (за выняткам кернінгу пар) павінна быць аднолькавай па ўсім тэксце. Трэкінгам (кернінгам) можна карыстацца толькі ў скрайніх выпадках для разгонкі/загонкі тэксту, калі немагчыма гэта зрабіць за кошт міжслоўных прагалаў.

І Л Ю С Т Р А Ц Ы І

«Многа букаф...» — кажа чытач і пачынае разглядаць карцінкі. Гэта звыклая сытуацыя, так лягчэй і хутчэй. Кожны чытач любіць вялікія якасныя паводле мастацкай вартасці ды друку карцінкі. Мы мусім усяляк задавальваць гэтую патрэбу.

Ніводзін вялікі й сур'ёзны артыкул ня варта пакідаць без ілюстрацый. Бязь іх могуць заставацца толькі невялікія матэрыялы, зацемкі, абвесткі й падобнае. Бязь спройгрышным варыянтам заўсёды будзе якасны здымак. Сьвежы, актуальны, аўтарскія правы на які належаць выданню.

Альтэрнатывай здымку ёсць маляваная ілюстрацыя. Звычайна гэта карцінкі карыкатурнага кшталту. Але газеты, ілюстраванай толькі малюнкамі, быць ня можа (калі толькі гэта не адмысловы ход выдання забавляльнага характару).

Апрача таго, у якасці ілюстрацый выкарыстоўваюць графікі, дыяграмы, схемы ды іншыя графічныя канструкцыі, якія дапамагаюць больш даступна падаць інфармацыю.

На паласе можа быць адна ілюстрацыя (тады яна абавязкова мае паважны памер) ці некалькі. Або іх увогуле можа ня быць. Ілюстрацыі могуць размяшчацца ўсярэдзіне тэксту, займаць цалкам верхнюю або ніжнюю частку паласы. Вялікія ілюстрацыі могуць размяшчацца на цэлы разварот (дзьева суседнія паласы).

Наяўнасць ілюстрацый патрэбная, прыемная й усяляк вітаная рэч.

■ФОТАЗДЫМКИ

Любоў да якасных здымкаў, а таксама іхнае правільнае выкарыстанне й размяшчэнне, — адрозная рыса прафесійнага журналіста і тым болей рэдактара.

У «стандартных» рэдакцыях ёсць штатныя ды пазаштатныя фотакарэспандэнты, якія забяспечваюць выданне «свежымі» кадрамі. Уласныя здымкі зь месца падзей — адно са сьведчаньняў кампэтэнцыі ў разгляданым пытанні. Гэта добра, калі вы можаце падкрэсьліць, што «наш фатограф захаваў...». Чытач, які падчас разглядання здымкаў становіцца глядачом, заўсёды запамінае якасныя здымкі, якія дапамагаюць яму асэнсаваць падзею. Пабачыўшы падзею на ўласныя вочы (а менавіта — ваш здымак), чытач / глядач адчувае, што сам там прысутнічаў, — верна сказаць, а паказу. І гэта ня можа не выклікаць даверу да матэрыялу, аўтара і ўвогуле выдання, бо чытач усё «бачыў» на ўласныя вочы.

Якасныя фотаздымкі — гэта адзін са складнікаў любой газеты. Газет бяз здымкаў не бывае. У малакладных газетах, на жаль, часта не надаюць гэтаму пытанню належнай увагі. У выніку мы бачым на паласе фармату А4 3–4 здымкі памерам у лепшым выпадку 70x70 мм, на якіх цяжка нешта разабраць праз жорсткую піксэлізацыю або сапсаваную дашчэнтую рызографам якасць. На вялікі жаль, такую газету наўрад ці захочуць чытаць нават тыя, хто ідэйна падтрымлівае пазыцыю рэдакцыі.

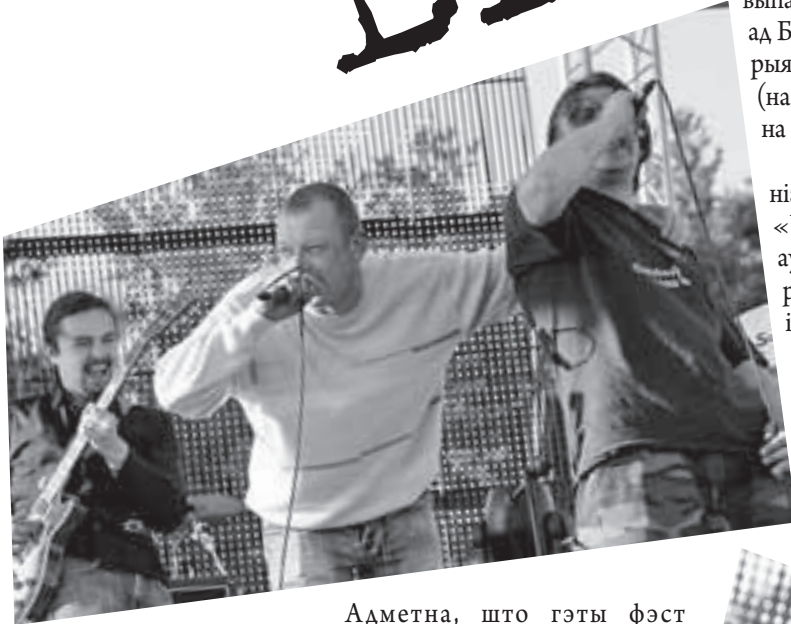

Генадзь КЕСНЕР

Гэтую падзею з нецяярлівасцю чакалі аматары беларускай рок-музыкі. І яна адбылася на пляцоўцы аэраклуба «Баравая», што зусім побач з Мінскам. Тут, пад адкрытым небам, нарадзіўся яшчэ адзін фестываль. Як сцвярджае пераважная большасць сведкаў, імпрэза ўдалася.

2009 BELAMUSIC

Адметна, што гэты фэст прайшоў на тэрыторыі Беларусі. Бо з сярэдзіны 90-х мінулага стагоддзя такіх падзей у сталіцы ці побач з ёй не было. Тады штолета рок-фэсты ладзіла газета «Беларуская маладзёжная». Але гэта ўжо гісторыя.

Мне даводзілася бачыць падобныя імпрэзы ў Даніі, Германіі, Польшчы, Літве, таму магу параўнаць: «BelaMusic — 2009» — сапраўды фестываль еўрапейскага ўзроўню. І дзякуй за гэта яго арганізатарам, у першую чаргу лідэру рок-фолк-гурта «Палац» і мастацкаму кіраўніку імпрэзы Алегу Хаменку, а таксама адказнаму за тэхнічнае забеспячэнне Уладзіміру Шаблінскаму.

Мяне асабіста крыху напалохала, што яшчэ зранку ў дзень фестывалю, 25 траўня, над галоўным праспектам Мінска паздымалі ўсё рэкламныя расцяжкі. Таму я нервова «гартаў» старонкі інтэрнэту ў пошуку інфармацыі пра адмену канцэрта ў звязку з кепскім надвор'ем. Дзякуй богу, гэтага не адбылося. Дарэчы, амаль да пятай вечара надвор'е было цудоўнае, і толькі «паранка» сведчыла пра тое, што навальніца ўсё ж такі будзе.

Невялікі дождж, што прайшоў удзень, не напалохаў сапраўдных аматараў року: у «Баравую» прыехалі, паводле розных ацэнак, ад дзвюх да трох тысяч прыхільнікаў беларускай музыкі. Сваімі выступамі іх парадавалі «Крама», «Нейра Дзюбель», «Без білета», «Палац», «Дзеці Дзяцей», «J:Mors», «Гарадскія», а таксама легендарныя ветэ-

раны беларускае рок-сцэны Аляксандр Растопчын, Аляксей Казлоўскі (абодва зараз стала жывуць за акіянам) і Кірыл Шывандо. Усе трое выступілі ў складзе гурта «Rastop Power Trio». Дарэчы, не выпаў з агульнай абоймы і ўдзельнік «Еўрабачання 2009» ад Беларусі Пётр Ялфімаў, які жыўцом у акустычным варыянце прадставіў некалькі кампазіцый. У тым ліку і тую (на польскай мове), з якой некалькі гадоў таму перамог на «Славянскім базары» ў Віцебску.

Хачу адзначыць, што гэтым разам насустрач арганізатарам фестывалю пайшлі ўлады: ад станцыі метро «Усход» да «Баравой» курсіравалі спецыяльныя аўтобусы, побач з фестывальнай пляцоўкай дзяжурлы некалькі экіпажаў «Хуткай дапамогі», а «спакой і парадак» забяспечвалі супрацоўнікі праваахоўных органаў, якія паводзілі сябе вельмі прыстойна і паважліва ставіліся да ўдзельнікаў і гасцей фэсту (потым мне распавялі, што гэта была міліцыя Мінскага раёна). Адсутнасць у буфетах і на латках алкагольных напояў, нават піва, не сапсавала настрою тым, хто прыбыў на «BelaMusic» павесяліцца.

Бліжэй да пятай вечара двойчы пачыналася залева, але практычна ніхто не пакінуў пляцоўку перад сцэнаю. Узнагародай з нябёсаў для лідэра гурта «Палац» Алега Хаменкі

можна палічыць дзве неверагодныя па прыгажосці вясёлкі, якія з'явіліся акурат побач са сцэнай.

Па заканчэнні канцэрта гутарым з мастацкім кіраўніком фестывалю Алегам Хаменкам.

— Чаму ўзнікла ідэя правесці «BelaMusic»? Здаецца, існуюць ужо і «Рок-кола», і «Басовішча», і «Рок-каранцыя»...

— Вельмі адчувальны не-дахоп менавіта «фэстывалю фэстываляў», дзе маглі б сабрацца героі ўсіх музычных прэміяў, узнагародаў, цырымоніяў, што праводзяцца ў Беларусі ці за яе межамі, але маюць дачыненне да нашай музыкі. Апроч усяго, «Рок-кола» і «Рок-каранацыя» ладзяцца ў канцэртных залах, а «Басовішча» — па-за межамі Беларусі. А жывы гук на адкрытым паве́тры — гэта ўсё ж такі больш натуральная форма існавання актуальнай музыкі. У старадаўнія часы, калі свята ў беларусаў было вялікім, музыкі выходзілі з палацаў ды сядзіб на вуліцу, да людзей, да натуральнага ландшафту, і там давалі волю сваім пачуццям.

— *Твае асабістыя ацэнкі: што з задуманага атрымалася і над чым яшчэ давядзецца працаваць? Бо, паводле першых меркаванняў нават адмыслоўцаў, гэты фэст мае перспектыву стаць самым выбітным святам беларускай (альтэрнатыўнай і не толькі) музыкі.*

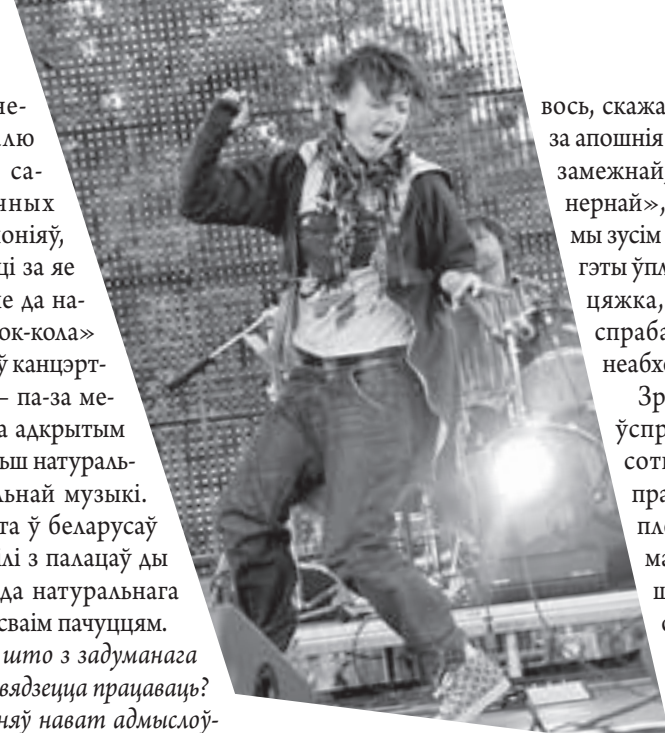
— Свята адбылося. Так бы мовіць, дзіця нарадзілася, і тут паўстае цэлы шэраг новых клопатаў: пляюшкі ды памперсы, як выхаваць, як адукаваць... Канешне, ёсць уласныя думкі на гэты конт, аднак будзем усім удзячныя за карысныя парады. Ёсць нават процьма недахопаў, якія для мяне відавочныя, аднак, як умоўны татка гэтага дзіцяці, не хацеў бы пра тое зараз казаць. Ну і, канешне, як кожны з бацькоў жадае выхаваць сваё дзіця і даць яму самае лепшае, я хачу таго ж самага. Як кажуць у народзе, дай бог нашаму цяляці ваўка з'есці.

— *Мы ўбачылі сапраўдных зорак — звыклых для аматараў беларушчыны. Каго ты сам хацеў бы ўбачыць на сцэне «BelaMusic», апроч айчынных выканаўцаў?*

— У тым і сэнс, што я асабіста хацеў бы бачыць толькі айчынных... Усіх не пералічу, бо гуртоў багата, а музычная індустрыя ўвогуле бракуе, ды і музычнага бізнесу таксама. Але калі зараз нічога не рабіць, то нават і спадзяванняў на гэты конт не будзе. Мне здаецца, што «BelaMusic» мусіць звярнуць увагу на гэтую праблему.

— *Не так даўно існаваў так званы «чорны спіс» выканаўцаў, якіх немагчыма было ўбачыць на розных фэстах, прынамсі, дзяржаўных. Сёння ж улюбёнцы публікі вярнуліся нават на экраны БТ. Ці насамрэч музыкам стала прасцей жыць у «новых ва-рунках»?*

— Прасцей? Ну, можа, гэта не тое слова. Я думаю, што на сацыяльна актыўную частку грамадства і моладзі беларускія гурты ўплывалі ва ўсе часы найноўшай гісторыі Беларусі. А

вось, скажам, на моладзь пасіўную, якая за апошнія гады прызвычалася да музыкі замежнай, рускай ды беларускай «фанернай», што панавала і пануе ў СМІ, мы зусім перасталі ўплываць. І аднавіць гэты ўплыў, мне падаецца, будзе вельмі цяжка, можа, і немагчыма, толькі спрабаваць усё адно трэба. Нават неабходна.

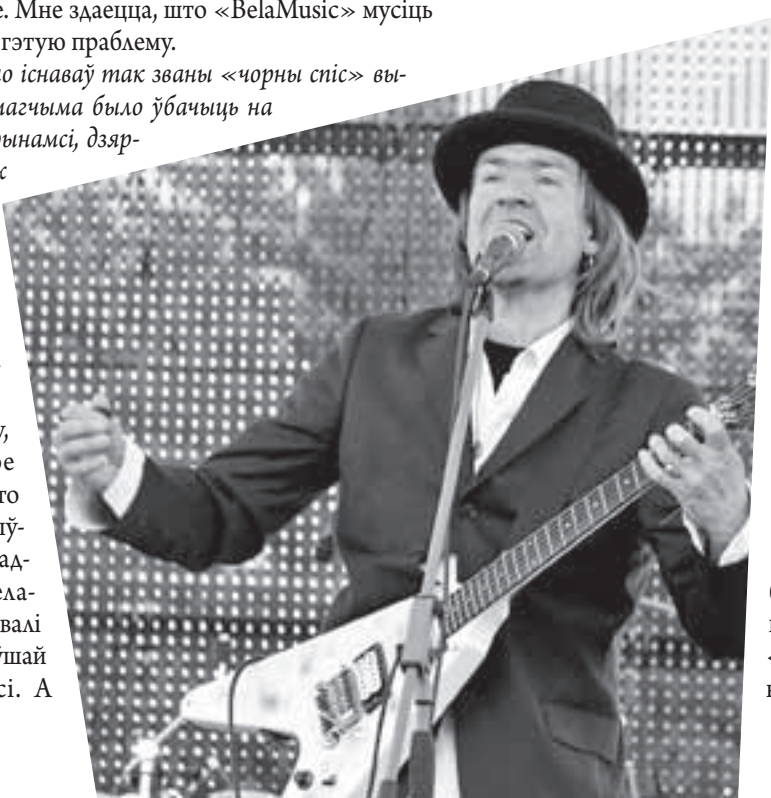
Зразумела, што нашу музыку ўспрымуць зараз не тысячы, а сотні, аднак і гэта будзе важна праз пэўны час. Таму я і мае палпечнікі, якія гэта разумеюць, маем рацыю, калі сцвярджаем, што ў нас з'явілася больш складанасцяў, звязаных з дадатковай адказнасцю, якую браць на сябе не вельмі хочацца. Куды прасцей працаваць на свядомых і са-

цыяльна актыўных, хаця б і паўпадпольна. І адчуваць сябе носьбітам ідэй, якія, маўляў, не разумее сённяшні натоўп. Але хто будзе пашыраць нацыянальны музычны ўплыў на звычайных суайчыннікаў, у якіх цалкам адсутнічае стрыжань гонару за ўласную краіну і культуру? Канешне, гэта праца няўдзячная. Некаторыя кажуць, што яна наогул бессэнсоўная. Аднак я з гэтым не магу пагадзіцца.

Музычны крытык Зміцер Падбярэзскі таксама лічыць, што фэстываль атрымаўся: «Многія чыннікі выступалі супраць гэтага фэстывалю, я не кажу ўжо пра такую банальную рэч, як зменлівае надвор'е. Самае істотнае, што гэта першы такі фэстываль, і публіку трэба прывучыць і да факта яго існавання, і да месца яго правядзення. І тое, што сабралася каля трох тысяч гледачоў, — гэта нармальна для першай імпрэзы. А ў будучым арганізатарам трэба будзе ўлічваць такія моманты, як працягласць выступленняў і колькасць удзельнікаў. Я думаю, што іх колькасць неабходна скарачаць, разам з тым варта ўключаць больш маладых калектываў і даваць ім магчымасць выступаць не па 25–30 хвілін, а мінімум хвілін па 40, а то і гадзіну».

На думку Зміцера Падбярэзскага, у Беларусі ёсць неаблігі патэнцыялы рок-музыкі. І вельмі важна, каб маладыя калектывы маглі сябе паказаць у фэстывальнай атмасферы, толькі тады і іх будуць ведаць. А самі маладыя музыкі атрымаюць стымул для творчага развіцця.

Падводзячы рысу, скажу, што першы фэстывальны блін, спечаны пад адкрытым небам, стаўся смачным. Дай Бог, каб не ў апошні раз. Дзякуй, «BelaMusic – 2009»! Чакайма наступнага года.

КУЛЬТУРА • ГРАМАДСТВА • ЭКАНОМІКА
ЛЮДЗІ • ПЛАНЕТА • ФАКТЫ

Новы Час

Газета «Новы час» атрымала прэмію фонду «Цайт»

Прэмію нямецкага фонду «Цайт» атрымала беларуская незяржаўная газета «Новы час». Цырымонія ўручэння ўзнагароды адбылася ў сталіцы Нарвегіі Осла, у Нобелеўскім інстытуце.

Штогадовая прэмія фонду «Цайт» прысуджаецца па выніках конкурсу сярод журналістаў і СМІ Беларусі, Расіі, Украіны, Грузіі і рэспублік Паўночнага Каўказа, якія ў сваёй працы выступаюць за свабоду слова і ліберальную грамадзянскую супольнасць.

Свята-Мікалаеўскі храм.
Вёска Дубна Мастоўскага раёна.
Фота Кастуся Лашкевіча